

**ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО»**

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ КОНТЕНТ І ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО СВІТУ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

(30 жовтня 2019 р., м. Київ)

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО»

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ КОНТЕНТ І ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО СВІТУ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

(30 жовтня 2019 р., м. Київ)

Київ 2019

УДК 030:005.745 (082)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
(Протокол №7 від 20 листопада 2019 р.)*

Рецензенти:

Капелюшний В. П., доктор історичних наук, професор
Антонець Н. Б., кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник

Е 68 **Енциклопедичний контент і виклики сучасного світу:** Збірник матеріалів наукової конференції (30 жовтня 2019 р., м. Київ) / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2019. – 112 с.

ISBN 978-617-7785-03-2

У пропонованому збірнику представлено повідомлення учасників наукової конференції «Енциклопедичний контент і виклики сучасного світу». Учасники конференції виразили питання історичного розвитку енциклопедистики, засадничі принципи підготовки енциклопедій, змістового наповнення, оформлення, конструкції, понятійно-категоріального апарату, критерії добору гасел, широкий спектр напрямів досліджень, стилістичних особливостей енциклопедичних видань тощо. Оприлюднені матеріали оприявнюють розмаїття проблем у царині енциклопедистики й спонукають до подальших дискусій.

Видання стане в нагоді фахівцям, науковцям, аспірантам, усім небайдужим до енциклопедистики.

ISBN 978-617-7785-03-2

© Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
<i>Арістова А. В.</i> Тематичний словник з філософських наук для ВУЕ: особливості укладання	7
<i>Бабка В. Л.</i> Вплив інформатизації на процес формування сучасних енциклопедій	11
<i>Блануца А. В.</i> Литуаністика в багатотомній «Енциклопедії історії України»	14
<i>Борисенко К. Г.</i> Давня українська література в «Українській літературній енциклопедії»	15
<i>Васюк М. В.</i> Поняття «українська діаспора» в енциклопедистиці	18
<i>Віднянський С. В.</i> З досвіду інтеграції вітчизняної історії у світову: проблеми всесвітньої історії в багатотомній «Енциклопедії історії України»	21
<i>Гайко Г. І.</i> Універсальна дитяча енциклопедія – крок в українське майбутнє	26
<i>Гірік С. І.</i> Принципи добору гасел із порівняльно-історичного мовознавства для «Великої української енциклопедії»	30
<i>Єнін М. Н.</i> Енциклопедія як поле інформаційної війни (на прикладі Інтернет-енциклопедії «Вікіпедія»)	34
<i>Зав'ялова Л. В.</i> Інвентаризація тематичного реєстру з напрямку «Біологічні науки» як спосіб упорядкування біологічного контенту ВУЕ	36
<i>Киридон А. М.</i> «Велика українська енциклопедія»: інтроспекція концептосфери	39
<i>Крайнікова Т. С.</i> Використання звітів веб-аналітики в енциклопедичному проєкті	45
<i>Кульчицький С. В.</i> Критерії науково-інформаційного наповнення сучасних енциклопедій	47
<i>Кушнір Л. М.</i> Використання матеріалів красназвчих енциклопедій у навчально-виховному процесі	50
<i>Найдьонов О. Г.</i> Особливості енциклопедичного представлення XXXI літніх олімпійських ігор в Ріо-де-Жанейро 2016 ..	53

<i>Очеретяний О. О.</i>	Українська інтелігенція в розвідці періоду Другої світової війни: аналіз довідкових та енциклопедичних видань	57
<i>Рогущина Ю. В., Гладун А. Я.</i>	Електронна версія «Великої української енциклопедії» як джерело знань для оцінювання результатів дистанційного навчання	62
<i>Рогущина Ю. В., Гришанова І. Ю.</i>	Онтологічна модель бази знань онлайн-версії «Великої української енциклопедії» та методи її застосування для семантичного пошуку та навігації	69
<i>Тищенко А. О.</i>	Базові принципи формування критеріїв добору гасел з напрямку «Педагогіка» для «Великої української енциклопедії»	75
<i>Троян С. С.</i>	Актуалізація енциклопедичного контенту в світлі плинності сучасних міжнародних відносин	78
<i>Філімонова Т. В.</i>	Енциклопедичний зміст українського словника «Лексікон Славеноросскій» Памво Беринди	82
<i>Червак Б. О.</i>	Євген Онацький і «Українська мала енциклопедія»	86
<i>Черниш Н. І.</i>	Іван Раковський – головний редактор «Української загальної енциклопедії»	89
<i>Шевчук О. Г.</i>	Формування енциклопедичного контенту з астрономії: транслітерація та фактчекінг	100
<i>Шліхта І. В.</i>	Світова спадщина ЮНЕСКО на сторінках енциклопедичних видань	108
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ		110

ПЕРЕДМОВА

Для сучасного світового суспільного розвитку характерними є динамічні трансформації з оприявненими тенденціями до розбудови інформаційного суспільства, що кардинально інтенсифікує всі сфери життєдіяльності, змінює традиційний суспільний устрій, посилює глобалізацію економіки й політичних впливів, трансформує інформаційно-комунікаційний простір, активізує процеси якісних перетворень в науці, освіті, культурі, громадському житті.

Важливу роль на сучасному етапі інформаційного розвитку відіграють енциклопедичні видання, які є джерелом комплексних, різнобічних відомостей, викладених у зручній для читача компактній формі. Ці видання виконують важливі інформаційно-довідкові, науково-освітні й культурні функції в суспільстві; інтегрують наукові знання; транслюють соціально важливі сенси; відображають загальний рівень знань та культури певного часового проміжку в тій чи іншій країні; подають цілісне уявлення про світ. Енциклопедичні видання у сучасному інформаційному просторі можна інтерпретувати в кількох аспектах: засіб поширення інформації у просторі й часі; системно вербалізований інформаційний код доби; механізм впливу на суспільство; інструмент інформаційних війн; чинник культури, інструмент формування культурних цінностей і установок тощо.

Українська енциклопедистика – відносно молода галузь науки, що переживає період свого становлення в умовах викликів інформаційного світу. Відтак рецепції щодо увиразнення енциклопедичного простору навіть у зацікавлених фахових середовищах доволі спорадично фрагментовані; бракує випрацьованого устійненого адекватного аналітичного інструментарію; залишаються недостатньо артикульованими тенденції розвитку енциклопедистики тощо.

Фахова розмова науковців щодо розвитку енциклопедистики та формування контенту відбулася в межах наукової конференції «Енциклопедичний контент і виклики сучасного світу», організованої Державною науковою установою «Енциклопедичне видавництво» 30 жовтня 2019 р. Метою проведення наукового заходу, який об'єднав провідних енциклопедистів, фахівців різних наукових напрямів, аспірантів стало обговорення теоретичних та прикладних проблем змістового наповнення сучасних енциклопедій.

Практична складова конференції узагальнена в запропонованому збірнику матеріалів, у якому висвітлено здобутки, проблеми, перспективи сучасної української енциклопедистики; увиразнено питання історичного розвитку енциклопедистики; окреслено особливості концептосфери «Великої української енциклопедії»; досліджено становлення сучасної української енциклопедистики в реаліях цифрового світу; артикульовано засадничі принципи підготовки

енциклопедій; принципи та критерії науково-інформаційного наповнення сучасних енциклопедій; актуалізовано проблему сучасної української енциклопедистики крізь призму інформаційної війни; проаналізовано мову й стиль енциклопедичних видань, технічні принципи розроблення та функціонування енциклопедичного проекту; естетку та етику енциклопедичного контенту тощо.

До пропонованого збірника матеріалів включено окремі доповіді учасників наукової конференції, які оприявнюють розмаїття проблем у царині енциклопедистики.

Сподіваємося, що пропонований збірник матеріалів уможливить не лише розширення світоглядного горизонту, але й спричинить активізацію досліджень у галузі енциклопедистики та спонукатиме до подальших дискусій.

*Доктор історичних наук, професор,
директор Державної наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»
А. М. Киридон*

*Арістова А. В.,
доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу соціогуманітарних наук
Державної наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»*

ТЕМАТИЧНИЙ СЛОВНИК З ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК ДЛЯ ВУЕ: ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ

Філософські науки презентують одну з найбільших за обсягом складових контенту «Великої української енциклопедії». Відтак упорядкування й оновлення відповідного реєстру гасел були віднесені до пріоритетних завдань 2019 р. У процесі роботи укладачі свідомо обрали складніший шлях – підготовки саме словника, а не тематичного реєстру, з огляду на відносну застарілість вітчизняних філософських енциклопедично-словникових видань.

Від часу видруку в Україні академічного «Філософського енциклопедичного словника»¹ з (за ред. В. І. Шинкарука; 2002 р.) минуло вже 17 років. Це – не вік для філософії, але суттєвий виклик для довідкового філософського видання, з огляду на помітне оновлення філософського лексикону та конституювання нових напрямів філософських студій. Визнаємо, що на порубіжжі століть, ФЕС був першим словником, авторський колектив якого прагнув систематизовано подати філософські знання з нових світоглядних і методологічних позицій; відмовитися від колишньої ідеологічної заангажованості й догматизму; відобразити ті соціальні й ментальні зрушення, які відбулися в пострадянських суспільствах; акумулювати досвід укладання довідкової літератури в Україні та за її межами. Відтоді з'являлися нові приклади традиційного словникового опрацювання філософського дискурсу, як за персонального, так і колективного авторства (переважну частину яких склали словники, укладені для потреб методичного забезпечення навчального процесу), але жодне з них не перевищило ФЕС ані за обсягом гасел (1700), ні за цитованістю й запитаністю.

Ми свідомо увиразнили «традиційність» цього академічного видання. Бо статус нетрадиційного, багатомовного, гіпертекстового видання зайнятий продуктом потужного міжнародного проекту інтелектуальної еліти Європи, яким став «Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей»².

¹ Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

² Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей : у 5 т. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2009–2019.

Українська версія Словника, безумовно, стала подією у філософському середовищі України і віхою у творенні україномовного філософського лексикону. Однак, це видання розраховане на обізнаного, філософськи й гуманітарно підготовленого читача, передбачає зацікавлений погляд на тонкощі, нюанси, конотації перекладу філософських термінів і текстів. А тому словник мультиверсуму філософських термінів, здатний виконати довідково-тлумачно-просвітницьку функцію для широкого загалу, як і раніше, лишається «ще-задачею».

Разом із тим, наявний корпус філософських словникових видань уи-разнив проблеми, нерідко спільні як для вітчизняної, так і зарубіжної до-відкової літератури з цього напрямку. Серед них:

- нечіткість або й відсутність дефініцій гасел (навіть за умови різно-змістовості концептів у розбіжних концепціях і філософських течіях, під-міна дефініції терміну констатацією чи авторськими розмірковуваннями нехтує самою ідеєю словника й нерідко ускладнює розуміння змісту гасла для пересічного читача);

- спірність однозначного віднесення тієї чи тієї персоналії до певного філософського напрямку, школи, течії або національної традиції (останнє чимдалі важче для новітньої філософії, позначеної творенням синтезова-ного й транснаціонального інтелектуального дискурсу);

- критерії добору персоналій у словникові реєстри в ситуації, коли: 1) оцінка інтелектуального внеску мислителя важко піддається чіткому визначенню (адже у філософії значущим є самотність авторського до-робку – не тільки висування нових ідей, але й оригінальна і творча інтерпретація вже висловлених); 2) часом неможливо провести чітке роз-межування між когортами філософів, соціологів, політологів, вчених тощо;

- переважна орієнтація на західну (європейську та американську) фі-лософську спадщину;

- нехтування постатями українських мислителів, чий доробок менше відомий і поцінований, порівняно із класичними взірцями філософії ми-нулого; формування у читачів збіднілого уявлення про українську ду-ховно-релігійну та інтелектуальну традицію;

- для вітчизняних видань помітною проблемою лишається стереоти-повість словникового реєстру (і по сьогодні відмічена сильним впливом марксистської традиції), слабке залучення нового термінологічного апа-рату, який визначає філософський дискурс останніх десятиліть;

- переважна орієнтація на просвіченого і філософськи підготовленого читача, неготовність до популяризації філософських знань.

Тематичний словник з філософських наук, укладений для «Великої української енциклопедії», вперше серед наукових видань такого типу

включає понад 3,5 тис. гасел і намагається якнайповніше відобразити сучасний філософський тезаурус. Якщо врахувати, що значна частина гасел увійшла й до інших тематичних реєстрів (з релігієзнавства, соціологічних наук, психології, політичних наук тощо), то філософська складова ВУЕ є однією з найвагоміших.

Укладачі не тільки намагалися поповнити словник кількісно, за рахунок введення потужної множини філософських понять і термінів. Покладалося за мету розгорнути широку панораму стародавніх і сучасних філософських течій, шкіл, напрямів пошуку, концепцій, персоналій, які є самоцінними складовими розвитку світової філософської думки; актуалізувати українську духовну спадщину в загальному річищі європейської філософії; повернути із забуття ті постаті, чий доробок впливав на творення інтелектуальної атмосфери попередніх епох. Серед особливостей Тематичного словника відзначимо:

- урахування широкого кола персоналій українських мислителів, релігійних і освітніх діячів та їх внеску до розробки філософських проблем, розвитку філософії й просвіти в Україні, збагачення духовного змісту національної культури;

- максимально повне охоплення вже усталених і нововведених концептів постмодерної філософії, поряд із класичною філософською спадщиною та врахування набутих україномовного філософського лексикону;

- уведення значного сегменту понять і персоналій східної філософії, що дозволяє глибше відобразити цивілізаційні особливості світової філософської культури;

- включення цілої когорти визнаних богословів, книжників, духовних вчителів різних релігійних традицій, чий внесок був поцінований сучасниками і вплинув на поступ філософської думки;

- представлення на сторінках персоналій-жінок, мислительок різних епох і культур, чий інтелектуальний доробок, за винятком лічених постатей, десятиліттями лишався поза увагою;

- репрезентація понятійного тезаурусу більшості конституйованих філософських дисциплін: від логіки, етики, естетики до філософії техніки, філософії глобальних проблем сучасності тощо;

- особлива увага до дефінітивного опрацювання термінів, врахування їх багатозначності, метафоричності та відкритості до інтерпретацій в різних філософських системах;

- відмова від однозначної типіфікації персоналій як за належністю до певного філософського світогляду чи напряму (за винятком засновників філософських шкіл і течій), так і за етнічною й національно-культурною ідентичністю (що в багатьох випадках є спірним); а також від однозначних оцінок їх інтелектуальних здобутків.

У підсумку Тематичний словник охопив статті про основні розділи філософії та філософські дисципліни; філософські школи, течії, напрями; фундаментальні філософські категорії й універсалії культури; поняття і терміни, що фіксують важливі риси філософського світогляду з усіх періодів історико-філософського процесу і розділів філософського знання; визначних мислителів і мислительок минулого, котрі стали творцями і носіями національних і транснаціональних духовних традицій; історію та актуальну проблематику філософської думки в Україні; тексти і збірники, що набули значення філософських канонів; українські та міжнародні організації, заклади, спілки академічної наукової спільноти та ін. Запропоновані критерії добору назагал дозволяють відобразити поліфонію філософських світоглядів різних історичних епох та культур, візію філософії як духовного компендіуму і досвіду саморефлексії людської цивілізації.

Укладачі Тематичного словника сподіваються, що процес роботи над контентом «Великої української енциклопедії» інтегрує зусилля інтелектуальної еліти українського суспільства, а кожному гаслу з часом відповідатиме виважена, різнобічно обмислена, доступна для широкого загалу читачів авторська стаття, гідна кращих енциклопедичних традицій.

*Бабка В. Л.,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
відділу соціогуманітарних наук
Державної наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»*

ВПЛИВ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ЕНЦИКЛОПЕДІЙ

З розвитком технологій все більше суспільних сфер зазнають впливу інформатизації та віртуалізації. У сучасному світі саме технологічні компанії мають найбільшу капіталізацію. Машинний «інтелект» вже давно обігнав людський у завданнях, що потребують формально-логічних обчислень, і стрімко наближається до людських у сфері креативності, що довгий час вважалось монополією людського розуму. Натомість технології глибокого навчання (Deep Learning) та штучного інтелекту вже зараз частково нівелюють цю монополію. Футурологи зазначають, що найбільш продуктивним підходом є поєднання зусиль машинного та людського інтелекту, скажімо, в медичній діагностиці, біржових операціях, глобальній безпеці¹.

Енциклопедистика, як галузь формування і поширення енциклопедичного знання, у сучасності та найближчому майбутньому також все більше зазнає впливу нових тенденцій інформаційної ери. Це, зокрема, може стосуватися таких аспектів творення енциклопедій: підбір словникової бази видань за відповідними критеріями; формування авторського складу енциклопедії; підготовка статей; редакційна робота; поширення контенту серед користувачів.

Для прикладу, чіткі критерії добору гасел можуть бути задані як критерії пошуку машинним алгоритмам, які безпомилково підберуть вичерпний перелік відповідних гасел. Складнішим буде автоматизація неформальних критеріїв контекстуального наповнення енциклопедій, адже їх можна лише частково екстраполювати на кількість цитувань чи пошукових запитів у глобальній мережі. Саме з цим завданням сервіси пошукового гіганта Google справляються якнайкраще.

Інформаційна ера трансформує підходи до організації наукових досліджень. На зміну ієрархічним структурам все більше приходять мережеві. У науці це проявляється зокрема в тому, що на зміну академічній структурі з вертикальним управлінням та фінансуванням приходять невеликі

¹ Форд М. Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього безробіття. – К. : Наш Формат, 2016. – 400 с.; Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття. – К. : Bookchef, 2018. – 416 с.

колективи дослідників, що фінансуються за цільовим принципом. Через внутрішні горизонтальні зв'язки такі дослідницькі групи формують своєрідну наукову соціальну мережу (реальну, а не віртуальну). А віртуальні соціальні мережі, зокрема Facebook стають, передусім, засобами міжгрупової та внутрігрупової комунікації та поширення інформації. Не випадково Марк Цукерберг у 2017 р. назвав одними з ключових завдань мережі Facebook популяризацію ідей та інтеграцію локальних спільнот². Одним із кластерів такої наукової інтеграції є створення енциклопедій.

Сучасні пошукові системи дають можливість змінити підхід до формування авторського складу енциклопедичного видання. Так, можливий варіант, коли за тематикою публікацій потенційних авторів, ключовими словами, індексом цитування їхніх праць, комп'ютерний алгоритм міг би пропонувати пріоритетних фахівців у тій чи іншій сфері. Онлайнві депозитарії публікацій, бібліотечні каталоги, інші мережеві ресурси і бази даних (напр. Google Академія) при цьому можуть слугувати необхідними джерелами для пошукової роботи програми.

Вже зараз штучні нейромережі (обчислювальні системи, що побудовані на принципах роботи біологічних нейронних мереж) створюють музику та твори живопису, імітуючи стилі відомих митців³. Тому, можна спрогнозувати можливість відтворення штучним інтелектом авторського стилю, зокрема, якщо це стосується текстів довідкового (не художнього) характеру. У такому випадку, нейромережу можна буде налаштувати на написання/конструювання енциклопедичних статей на основі попередніх публікацій науковця, відповідно до заданих чітких критеріїв. На прикладі «Великої української енциклопедії», зараз такі ж чіткі критерії ставляться до написання статей авторами ВУЕ.

Важливим сектором створення енциклопедичного контенту є редакційна робота, що за своєю суттю має творчий характер. Але і в цьому процесі комп'ютерні програми є помічниками. Вже зараз текстові процесори (Microsoft Word, LibreOffice Writer) допомагають визначати граматичні та орфографічні помилки. Можливо у недалекому майбутньому текстові процесори навчатися «розуміти» також семантичну структуру тексту, пропонувати варіанти щодо її покращення, автоматично здійснюватимуть фактчекінг тощо.

Сучасна енциклопедія має орієнтуватися на особливості аудиторії споживачів свого контенту. При поширенні інформації серед користувачів,

² Фергюсон Н. Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку. – К. : Наш Формат, 2018. – С. 401.

³ Андрощук Г. Тенденції розвитку технологій штучного інтелекту: економіко-правовий аспект // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2019. – № 3. – С. 95–96.

зокрема в молодіжному середовищі (т. зв. покоління мілленіалів та центеніалів) варто орієнтуватись на аудіовізуальну складову, мультимедійність та інтерактивність. Так, покоління мілленіалів (покоління X) обожнює вчитися і залежить від знань, які можна легко знайти на інтернет-ресурсах. Розвиток інтернету змінює для цього покоління цінність самої інформації, вона стає легкодоступною, а віртуальні соціальні мережі дозволяють швидко нею ділитися. Для центеніалів (покоління Z) у навчанні важлива мобільність, міждисциплінарність, інтерактивність. Вони відзначаються багатозадачністю і креативністю, але важко утримують увагу, тому віддають перевагу електронним ресурсам, а не друкованим книгам, інфографіці, а не лонгріду. Тому сучасна енциклопедія, зокрема ВУЕ повинна орієнтуватися на ці особливості сприйняття інформації.

У підсумку варто наголосити: найбільша онлайн-енциклопедія – Вікіпедія уособлює принципи інтернету Web 2.0.⁴ – мережеві технології, в яких користувач стає активним творцем інформаційного продукту, внаслідок чого з'являється значний масив контенту, часто низької якості, з інформацією, що неодноразово дублюється. Натомість «Велика українська енциклопедія» втілює ідеали концептуальної моделі Web 3.0, що передбачає появу нової мережевої платформи з високоякісним, цікавим та корисним контентом, який створюється професіоналами.

⁴ Фергюсон Н. Площі та вежі. Соціальні зв'язки від масонів до фейсбуку. – К. : Наш Формат, 2018. – С. 392.

*Блануца А. В.,
кандидат історичних наук, старший науковий
співробітник Інституту історії України НАН України*

ЛИТУАНІСТИКА В БАГАТОТОМНІЙ «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ»

«Енциклопедія історії України» – результат наукового проекту (2003–2013 рр.), організаційним і ключовим центром якого став Інститут історії України НАН України. До написання статей залучено 864 вчених з України та закордонних наукових центрів. Планується вихід ще 3-х томів.

Певний сегмент енциклопедичних статей стосується наукового напрямку – литуаністики. На сьогодні литуаністика охоплює систему досліджень з історії Великого князівства Литовського. На сайті Інституту історії України викладено усі томи енциклопедії й тому можна за допомогою ресурсу пошукача легко знайти ту чи іншу статтю по темі. Утім, застосовуючи термін «Велике князівство Литовське» («ВКЛ»), пошукач видає 1023 позиції, у більшості з яких у змісті статей не відображена інформація про литуаністику. Тому нам довелося вручну відфільтрувати потрібні гасла.

Як розподілився набір гасел за тематикою? Спершу виділимо ключові гасла, що відображають сутність литуаністики. Це терміни «Велике князівство Литовське», «Литовсько-Руська держава», «Литва. Литовська Республіка», «Литовська метрика», «Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588», «Літописи Великого князівства Литовського». Указані статі подають сучасне бачення історії Великого князівства Литовського у контексті розвитку українських земель у його складі.

Левову частку статей щодо заявленої теми складають спеціальні терміни, такі як земельні контракти, грамоти, уставні земські грамоти, земський суд, гродський суд, акти земські та гродські, каптурові суди, дворяни господарські, шляхта, митна система, митний тариф, митна комора, канцлер литовський, мечник, чашник, хорунжий, наїзд та ін. Окрему групу складають статті про литовських правителів – великих князів литовських, а також про українські князівські та шляхетські роди. Також увага приділена географічним назвам ВКЛ. Наприклад, окремі абзаци про литовський період присутні в описі міст та населених пунктів України, які існували у часи ВКЛ: Короп, Срібне, Вільнюс, Галичина Львів, Камінь-Каширський, Корець, Крем'янець, Кам'янець-Подільський, Київ, Луцьк, Овруч та ін.

Загалом за скромними підрахунками в 10-ти томах «Енциклопедії історії України» вміщено понад 300 гасел, що стосуються галузі історичної науки «литуаністики». Звісно, що така тема може стати в основі окремого енциклопедичного видання, подібно до того, як аналогічні наукові енциклопедичні проекти вже реалізовані в Білорусі та Литві, двох складових ВКЛ. Україна – його третя складова, тому маємо усі підстави створити свою енциклопедію.

*Борисенко К. Г.,
кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу соціогуманітарних наук
Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»*

ДАВНЯ УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА В «УКРАЇНЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ»

Терміном «давня українська література» окреслюють період від XI до XVIII століття, що фактично охоплює дві епохи – середньовіччя і бароко. Іншими словами, період до виходу «Енеїди» І. Котляревського. Цей період за радянської доби мав і потужне ідеологічне навантаження, як то література «трьох братніх народів» чи «одвічне прагнення українців до об'єднання з братнім російським народом» та ще цілу низку кліше соціального та релігійного характеру. Відтак у др. пол. 1980-х років ідеологічний пресинг почав слабшати – тож як цей процес відобразився в статтях «Українській літературній енциклопедії» (УЛЕ), відстежимо на матеріалі I тому видання¹.

У статті «Андрелла Михайло» окреслено діяльність одного з найвідоміших українських письменників Закарпаття, основний доробок якого становлять богословсько-полемічні трактати. Автор статті – провідний фахівець із творчості письменника В. Л. Микитась. Стаття містить низку ідеологічних штампів на кшталт «став виразником дум і прагнень трудового закарпатського люду...», «виступав проти соціального і національного гноблення» тощо. Разом із тим вказується, що в текстах поєднується книжна і розмовна мова, хоча не вказано, що це саме українська мова. Зазначено, що «Андрелла продовжив традиції українських полемістів, зокрема Івана Вишенського».

Статтю «Апокрисис» присвячено одному з найвизначніших текстів барокової полемічної літератури. Автор статті – дослідник полемічної літератури П. К. Яременко. Твір окреслено пам'яткою української і білоруської літератури та названо анонімним, а авторство Мартина Броневського – лише вірогідним. Також є експресивно маркована лексика: «Полеміст наводить численні факти національно-релігійного гніту на Україні і в Білорусії, загрожує польському королю і сенаторам національно-визвольним повстанням...», «в третій частині розвінчується єзуїтська догма про єдиновладдя папи римського як божого намісника». Разом із тим вказується на протестантські симпатії автора. До стилістич-

¹ Українська літературна енциклопедія: в 5 т. / Редкол. І. О. Дзевєрін (відповід. ред.) та ін. – К. : Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – Т. I: А–Г. – 536 с.

ного аналізу належить вказівка на те, що в творі автор звертався до при-слів'їв та анекдотів.

Стаття «Армашенко Петро» авторства письменника В. О. Шевчука подає відомості про поета-панегіриста, про життя якого фактично не збереглося інформації. Окреслюється, що він був автором латиномовного твору «Театр довговічної слави...», писаного віршами й прозою. Немає жодних окреслень авторського стилю Армашенка.

Стаття «Артемій» окреслює літературну діяльність колишнього ігумена Троїце-Сергієвої лаври, який через переслідування в Росії втік до Білорусі, де долучився до церковно-релігійного руху. Автор статті – В. П. Колосова. Немає жодної інформації про життя, а також стиль писань. Відсутня стилістична характеристика, проте окреслюється ідейно-тематична складова.

Стаття «Балабан Гедеон». Автор статті В. П. Колосова фактично не подає інформації про церковну діяльність єпископа, обмежуючись суто культурницьким справами». Повністю проігноровано його діяльність як церковного ієрарха, зокрема період симпатій до церковної унії та участь у підготовці собору. Натомість є тенденційний висновок про те, що «діяльність Б. має суперечливий характер і відбиває його класові позиції: з одного боку, він сприяв розвитку освітньо-видавничої справи, з другого – намагався утримати нац. культурно-освітній рух під впливом вищого духовництва».

Стаття «Баранович Лазар». Автор – Р. П. Радішевський. Текст збалансовано відображає основні напрямки діяльності та творчості архієпископа чернігівського, виокремлює стилістичні особливості письма.

Стаття «Бачинський Ілля». Автор – В. Л. Микитась. Оскільки відомостей про автора не збереглося, текст присвячено мовностилістичному аналізу тексту, який став народною піснею, та вказано на його поширення в списках.

Стаття «Беринда Памво». Автор – В. В. Німчук. Текст позбавлений тенденційності. Головна увага сконцентрована на діяльності Беринди як лексикографа. Також окреслені й інші аспекти його діяльності (видавнича, літературна, художня).

Стаття «Борецький Іов». Автор – Я. Д. Ісаєвич. Загалом відображає провідні напрямки діяльності митрополита. Разом із тим не позбавлена експресивно-маркованих висловлювань («закликав до боротьби проти нац.-реліг. гніту») та подає факти, які належать лише до сфери припущень (вірогідне авторство «Перестороги» та творів, виданих під псевдонімом Клірик Острозький»), при цьому не вказує авторів цієї концепції.

Стаття «Боян». Автор – В. В. Лисиця. Текст про напівлегендарного співця, містить апелювання до згадок про нього в «Слові о полку...» та

напису в Софійському соборі Києва. Також окреслено рецепцію в українській та російській літературі та мистецтві.

Стаття «Братковський Данило». Автор – В. О. Шевчук. Текст виразно тенденційний, автор матеріалу концентрується на громадянській позиції письменника та ідейно-тематичній складовій, причому стосовно аналізу творів домінує ідеологічна складова, яка спотворює зміст епіграм Данила Братковського. Так В. О. Шевчук зазначає: «У книзі віршів “Світ, розглянутий по частинах” (Краків, 1697) – видатній пам’ятці епіграматичної поезії – критикував сусп. лад Речі Посполитої, проголосив свою прихильність до бідних та покривджених», що насправді суперечить дійсності, адже лейтмотивом збірки є спостереження над людським суспільством загалом. Так само автор статті оминув увагою той факт, що Данило Братковський є одним із небагатьох українських барокових авторів, у творчості яких провідними є світські мотиви.

Стаття «Вишенський Іван». Автор – Л. Є. Махновець. Виклад виразно позначений ідеологічними штампами. Письменник постає таким, що «розкривав глибоку несправедливість існуючого сусп. ладу, гостро за-суджував паразитизм і продажність панівних класів, таврував королів і царів як даних не богом, а дияволом. Боровся проти ідеологічної агресії “латинників”-езуїтів, папства загалом, проти Брестської унії 1596 та її верховодів, полонізації та окатоличення, переконано заявляючи, що укр. трудовий народ ніколи не скориться кривавим гнобителям» тощо.

Отже, на підставі аналізу низки статей, можемо зазначити, що, попри певні винятки («Баранович Лазар», «Бачинський Ілля», «Беринда Памво», «Боян»), загалом у першому томі УЛЕ, статті, присвячені персоналіям давньої української літератури, містять низку ідеологічних штамів, експресивно-марковану лексику та інколи не подають інформації про стилістичні особливості текстів чи навіть містять неточну інформацію про того чи іншого автора, що загалом зумовлено ідеологічним пресингом у радянському літературознавстві.

*Васюк М. В.,
магістрант Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ПОНЯТТЯ «УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА» В ЕНЦИКЛОПЕДИСТИЦІ

Важливе місце у формуванні культурних відносин між державами належить діаспорам. Діаспора – це стійка сукупність людей єдиного етнічного або національного походження, що живе за межами історичної Батьківщини та має соціальні інститути для підтримки та розвитку своєї спільності. Незважаючи на дещо відмінне розуміння поняття різними дослідниками та науковими школами, зазвичай цей термін використовується по відношенню до частини народу, що живе за межами країни свого походження і утворює сформовані, згуртовані, стійкі, добре вкорінені етнічні групи. Останні, виконуючи свої функції за підтримки дипломатичних установ країни походження, зазвичай успішно взаємодіють з владою і корінним населенням держави проживання і можуть служити прикладом взаємовигідного співіснування різних категорій населення, плацдармом для обміну культурними здобутками та традиційними досягненнями. Вперше поняття «діаспора» вжите щодо єврейського народу, вигнаного римлянами в I ст. н. е. з Палестини і розсіяного по теренах Римської імперії.

Тема є надзвичайно важливою, оскільки для трансформації України, її демократизації, обміну культурним досвідом та розвитку необхідно детально вивчити роль української діаспори у світі. Нині вивчення історії взаємин України з Європою набуває нового змісту й значення. Для кожного народу становить неабиякий інтерес як його життя й історія сприймалися іншими народами, як ними оцінювалися і тлумачилися. Особливо загострюється цей інтерес у переломні періоди життя кожного народу, в періоди активізації процесів його самоусвідомлення і самоствердження. Такий період переживає нині український народ, який розбудовує національну державність. Відбувається включення України в європейську спільноту, а це закономірно посилює інтерес і до того, як вона входила в цю спільноту.

Частина українців віддавна проживає на територіях, які після Другої світової війни увійшли в межі державних кордонів сусідніх з Україною держав (Польща 300 тис., Румунія 100 тис., Словаччина 40 тис. жителів українського походження). Частина української еміграції віддає перевагу термінові «українці в країнах поселення».

Однією з перших енциклопедій незалежної України є видання «Енциклопедія української діаспори»¹ (далі – ЕУД) – універсальний енциклопе-

¹ Енциклопедія української діаспори: У 7-ми т. / Ред. В. Маркусь. – Т. 4. – К.; Нью-Йорк; Чикаго; Мельбурн, 1995; Енциклопедія української діаспори: У 7-ми т. / Ред. В. Маркусь. – Т. 1. – Ч. 1–2. – Нью-Йорк; Чикаго, 2009–2012.

дичний довідник про минуле і сучасне українців, які проживають поза межами України. Видана Науковим Товариством імені Шевченка і Національною академією наук України. Головним редактором був Василь Маркусь (Чикаго). Наукове Товариство імені Шевченка в Америці (НТШ-А) і Фундація Приятелів Енциклопедії України, базована в Америці, підписали тоді договір з редактором ЕУД, зобов'язавшись фінансувати цей проект.

Історію української еміграції прийнято ділити на чотири хвилі: перша – з останньої чверті XIX ст. до початку Першої світової війни; друга – період між двома світовими війнами; третя – період після Другої світової війни; четверта – з часу проголошення незалежності України 1991 р. Також прийнято поділяти українську діаспору на західну та східну. До західної відносяться країни Центральної та Західної Європи, а також Північної та Південної Америки, до східної – країни колишнього Радянського Союзу, Азії, Африки, Австралії.

Джерелом першої хвилі масової трудової еміграції останньої третини XIX ст. стали селяни з національних окраїн Австро-Угорщини та Російської імперії. Головною причиною еміграції українців було аграрне перенаселення (особливо на території українських земель у складі Австро-Угорської імперії). Початок еміграції українців до США відноситься до 1871 р., за іншими даними – до 1877 р. У 1890-і рр. розпочалась еміграція українських селян у Канаду (в основному у степові провінції), Бразилію (штат Парана) і Аргентину (провінція Міссіонес). До Першої світової війни в країни Північної та Південної Америки виїхало 500 тис. українців, з них у США – 350 тис., у Канаду – 100 тис., у Бразилію і Аргентину – 50 тис. осіб. Представники першої хвилі еміграції в країнах Північної та Південної Америки створили релігійні, господарські, просвітницькі, громадські і політичні організації, які допомагали зберегти національну самобутність, власну культуру та традиції, а також зв'язок з рідною землею.

Перша світова війна та поразка в національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр. викликали масову українську політичну еміграцію до країн Європи. Центрами другої хвилі еміграції стали, головним чином, Чехословаччина, Польща, Німеччина, Австрія, Франція, Румунія, Югославія. В цих країнах українці створили численні громадсько-політичні, культурні, освітні, наукові установи, основні завдання яких полягали в представленні здобутків української нації в середовищі іноземної громадськості та подальшому розвитку української культури, науки, освіти. Досить масово українська діаспора була представлена в Чехословаччині. Протягом міжвоєнного періоду українці (крім політичних, культурних, студентських і т. д. організацій) заснували заклади вищої освіти (Український вільний університет, Українську господарську академію в Подєбрадах, Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова в Празі тощо).

Після Другої світової війни розпочалася третя хвиля еміграції українців, яка, як і попередня, мала в основному політичний характер. Після завершення Другої світової війни в таборах для переміщених осіб у Німеччині та Австрії перебувало приблизно 200 тис. осіб, які упродовж наступних п'яти років оселились в країнах Західної Європи, а також Північної та Південної Америки. В більшості емігранти третьої хвилі продовжували роботу в громадсько-політичній та культурній сферах, розпочату своїми попередниками міжвоєнного періоду, створювали нові організації та освітні і наукові установи.

Четверта хвиля еміграції, яка розпочалась після проголошення незалежності України в 1991 р., триває і донині. Основну її частину складають трудові емігранти, що виїжджають як до країн Центральної та Західної Європи, так і за океан. Великою є частка українців, що проживають в Росії та країнах СНД. Характерною особливістю цієї хвилі є так звана академічна еміграція, коли за кордон виїжджають науковці (в основному технічних та природничих спеціальностей) та студенти, що навчаються в іноземних закладах вищої освіти, а після їх закінчення, здебільшого, не повертаються до України.

Загалом, по світу за межами України проживає понад 10 млн. осіб, які є за походженням українцями.

Наукові дослідження української діаспори як явища в Україні розпочалося з набуттям незалежності 1991 р. До того подібні дослідження проводили історики та соціологи, які мешкають поза Україною (О. Войценко², Л. Винар, О. Воловина, В. Ісаїв, М. Куропась, В. Маркус, В. Маруняк, М. Марунчак, М. Мушинка та ін.), а також дослідження в наукових інституціях та організаціях – Українській вільній академії наук у Канаді й США, Українських історичних товариствах, Українських соціологічних інститутах (Нью-Йорк), Центрі дослідження історії імміграції Міннесотського університету (усі – США), Канадському інституті українських студій, НТШ та інших установ. В Україні видані ґрунтовні дослідження В. Євтуха, К. Кейданського, Б. Лановика³, І. Срібняка, В. Трощинського⁴ та ін. Над питаннями вивчення діаспори працюють співробітники Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України й ін.

² Войценко О. Літопис українського життя в Канаді : у 3 т. – Едмонтон: Канадський інститут українських студій, 1961–1965.

³ Зарубіжні українці. Довідник. – К. : Видавництво «Україна», 1991. – 247 с.

⁴ Трощинський В., Швачка О., Попок А. Еміграційний потенціал осіб українського походження та вихідців з України – жителів Республіки Казахстан: Аналітичний звіт про проведення соціол. дослідження. – К., 1998. – 122 с.

*Віднянський С. В.,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу історії міжнародних
відносин і зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України*

З ДОСВІДУ ІНТЕГРАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ У СВІТОВУ: ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ В БАГАТОТОМНІЙ «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ»

Зі здобуттям незалежності України розпочався якісно новий етап в розвитку історичної думки, процес деідеологізації історичної науки, переосмислення минулого України та українського народу в контексті всесвітньої історії, прийшло, зокрема, розуміння того, що українська історія є невід'ємною частиною історії європейської та світової спільноти. Більше того, можна сказати, що почався процес максимально повного й об'єктивного відтворення багатовікової історії України на нових методологічних засадах і на основі оновленої джерельно-документальної бази. І в цій роботі особлива відповідальність лягала на Інститут історії України НАН України. Зокрема, його науковим колективом розпочалася підготовка циклу нарисів історії України з найдавніших часів до наших днів та окремих монографічних праць з вузлових проблем української історії, в основу яких замість формаційно-класового підходу було покладено національно-державницький і цивілізаційний підходи. Це дало можливість не лише відмовитися від багатьох стереотипів і міфологем радянської доби, але й розпочати докорінну ревізію історичного процесу на українських землях, переосмислення концепції вітчизняної історії загалом, що відповідає потребам новітнього українського державотворення, адже саме вона сприяє подоланню системної, історично обумовленої кризи цивілізаційної самоідентифікації українського суспільства.

У ході цієї роботи виникла цілком логічна ідея підсумувати новітні здобутки національної історіографії і зробити їх загальнодоступними у вигляді синтетичного енциклопедичного видання з історії України. Вже 1997 р. відповідно до постанови Президії НАН України в Інституті історії України НАН України розпочалася копітка праця з реалізації цієї ідеї, що тривала понад 15 років і завершилася виданням багатотомної «Енциклопедії історії України»¹ (далі – ЕІУ).

¹ Енциклопедія історії України: В 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2003–2013.

Формальні параметри цього видання є досить масштабними: спільними зусиллями понад 1350 авторів опрацьовано понад 11 тис. статей, бл. 8 тис. ілюстрацій, понад 500 карт і картосхем загальним обсягом 6910 книжкових сторінок енциклопедичного формату – це понад 1050 друк. арк. У широкому сенсі проект ЕІУ став вагомою й своєчасною відповіддю на актуальні суспільні запити, культурні виклики та інформаційні вимоги, а також не в останню чергу був зумовлений фундаментальними потребами із систематизації, кодифікації й репрезентації соціогуманітарних знань з історії України у новітню добу. Мабуть не випадково члени авторського колективу цього багатотомного видання були удостоєні Державної премії України в галузі науки і техніки за 2016 р.

Однією з головних особливостей цього фундаментального видання є системне відображення історії України в усій її багатоманітності, у політичному і мовно-культурному розмаїтті буття українського соціуму в межах різних імперій і держав у широкому контексті європейської й світової історії, зокрема синхронізація й інтеграція найновіших історичних знань про Україну з усевітніми й європейськими процесами й структурами історичного буття. Тобто предметом історії України виступає історія всіх людей, хто впродовж століть проживав і розвивався на цій території, а отже, ця історія не зводиться лише до висвітлення т. зв. «українського питання», а подається у широкому контексті минулого тих держав і народів, в яких і серед яких українці існували, з урахуванням європейського та всесвітнього компонентів і рецесій. Адже від самих початків своєї історії Україна як етногеографічний простір у самому центрі Європейського континенту, на перетині торговельно-воєнних шляхів між Сходом і Заходом, Північчю й Півднем, була місцем зіткнення й суперництва, але й водночас – взаємовпливів різних цивілізаційних спільнот.

При висвітленні багатоманітності, полівимірності, регіонально-територіальної мозаїчності і суперечливості історії України авторський колектив ЕІУ спирався на новітній український гранд-наратив і науково-теоретичні надбання сучасної світової історичної думки, що, зокрема, сприяло переосмисленню не лише подій та явищ вітчизняної історії, але й всесвітньої, особливо тих, що впливали на історичний розвиток України. Окреслені концептуально-схематичні підходи спричинили вибір переважно міждисциплінарного способу представлення різних періодів світової історії в ЕІУ, причому з перевагою висвітлення політичної, соціальної, культурної та інтелектуальної історії і меншою мірою економічної. Поряд з традиційним проблемно-хронологічним методом дослідження широко використаний метод діахронічного та наскрізного висвітлення історичних явищ. Нарешті, враховуючи головну мету й провідний рефрен ЕІУ та нинішні геополітичні реалії, пріоритетним стало максимально можливе представлення всього, що пов'язано

із місцем та роллю України в сучасному цивілізованому світі, а також із загальноєвропейським виміром історії, зокрема основних ідей, сил, рухів і подій, що упродовж століть формували весь континент, його ідентичність, і, водночас, з акцентуванням на особливостях історичного розвитку тих регіонів Європи, що досить тривалий час залишалися поза тими впливами, що вважаються визначальними для європейської історичної традиції, їх внеску в спільний досвід суспільного устрою і культури (йдеться, насамперед, про Центральну та Східну або Центральньо-Східну Європу – геополітичний та історико-культурний регіон європейського континенту, до якого належить і Україна та в якому відбувались розвиток української нації, а також становлення різних форм української державності).

Редколегією і авторським колективом ЕІУ принципово важливого значення надавалось висвітленню питань історії формування й розвитку різних форм державності України в контексті міжнародних відносин відповідного періоду. Адже в історичному калейдоскопі подій і століть ця країна то виникала на географічних і політичних картах Європи, то тимчасово зникала з них, то з'являлася знову в певних модифікаціях назв і кордонів. Ці питання історії творення української державності дістали досить повне висвітлення, як в інституціональному, так і в особистісному вимірі, на сторінках багатомної ЕІУ. Водночас, авторський колектив видання виходив з того, що невід'ємною і надзвичайно важливою складовою функціонування будь-якого державного організму (починаючи з його архаїчних форм і до найрозвинутіших модерних держав як політичної форми організації життя суспільства), обов'язковим атрибутом незалежної держави, поряд з наявністю певної території, кордонів, етносу, мови, публічної влади, монетарної та податкової системи тощо, є її зовнішньополітична діяльність, опрацьована сферою дипломатії. Часто від зовнішньополітичних рішень, ефективності роботи дипломатичної служби залежали й залежать долі країн і народів, політична рівновага на континентах і в світі й навіть існування цілих цивілізацій.

Однією з держав, яка найгостріше відчула це на своєму власному історичному досвіді, є Україна. Наприклад, розв'язання двох складників «українського питання» – об'єднання власних етнічних територій і здобуття державної незалежності – стало можливим у ХХ ст. лише в умовах радикальних змін усієї системи міжнародних відносин, тобто завдяки збігу ряду сприятливих міжнародних обставин. Виходячи з цього, висвітлення історії міжнародних зв'язків і зовнішньополітичної діяльності України як однієї з важливих і яскравих граней історичного буття українського народу в контексті розвитку міжнародних відносин, посідає вагоме місце на сторінках ЕІУ. Зокрема, в ній окремим сюжетним блоком ґрунтовно представлені зовнішньополітичні, торговельно-економічні, суспільно-політичні,

культурні відносини і діяльність дипломатичних служб усіх існуючих у різні часи державних утворень на території сучасної України. Наведений в ЕІУ конкретно-історичний матеріал переконливо свідчить, що кожний з історичних етапів на шляху державотворення українського народу супроводжувався досить активною, хоча й неоднозначною за ефективністю й оцінками, зовнішньополітичною й дипломатичною діяльністю і був означений специфічним міжнародним становищем України і особливим характером її зовнішньої політики та дипломатії, чи окремих її регіонів і частин, які існували відносно самостійно або у складі інших держав.

Упродовж значного періоду своєї історії Україна була не суб'єктом міжнародних відносин і зовнішньої політики, а об'єктом, коли доля українських земель та їхнього населення залежала від волі й політики інших держав та імперій. Однак і в ті, так звані бездержавні часи, не переривалися міжнародні зв'язки українського народу, як торговельно-економічні, так і культурні, які здійснювалися на рівні громадськості, окремих діячів і представників культури, науки, духовенства, підприємництва. До чинників взаємодії між народами та їхніми культурами приєдналися масові еміграційні рухи і утворення українських діаспор, іноземні колоністи та національні меншини в Україні, а також маса людей різних професій, станів, конфесій тощо. Не випадково кожний з томів ЕІУ рясніє окремими гаслами-персоналіями, присвяченими як знаним, так і маловідомим діячам, які займають ледь не половину їхніх обсягів. Звичайно, йдеться насамперед про українських діячів, діяльність і творчі здобутки яких сягали рівня національного надбання й міжнародного визнання. Водночас, значними за кількістю матеріалів в ЕІУ і яскравими за формою викладу є біографічні нариси про окремих іноземців – визначних людей планети (державних діячів, політиків, учених, діячів культури), діяльність яких причетна до України, що складають окрему тематично-сюжетну групу статей, присвячених всесвітній історії і міжнародним відносинам.

Загалом, у довідково-інформаційному компендіумі ЕІУ у розрізі проблематики (сегменту) всесвітньої історії і міжнародних відносин можна виокремити такі основні жанри, сюжетно-тематичні блоки:

- термінологічні та історико-теоретичні статті з проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин;
- головні політичні та суспільні події та явища світової історії з акцентуванням на їхньому впливі на долю українців та України;
- історико-регіональні й країнознавчі нариси, з виділенням сюжетів про взаємовідносини відповідної держави з Україною;
- минуле українських етнічних земель, історичних регіонів України (Західна Україна, Буковина, Галичина, Закарпаття), або їх частин (Верховина, Гуцульщина, Мараморощина, Підляшша, Пряшещина, Східна

Галичина) в складі сусідніх держав (Росії, Австро-Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії);

– українці в світі (Росії, Польщі, Румунії, Словаччині, США, Канаді та інших державах) та національні меншини (болгари, греки, євреї, молдавани, німці, поляки, росіяни, румуни, серби, словаки, угорці, роми, чехи та ін.) в Україні;

– основні події міжнародного життя й відносин (війни, відомості про основні міжнародні організації та інституції, міжнародні конференції, договори тощо та їх дотичність до України або «українського питання»);

– міжнародні зв'язки українського народу, зовнішня політика українських державних утворень і діяльність дипломатичних служб України;

– біографічні матеріали про окремих визначних людей планети (державних діячів, політиків, вчених, діячів культури), діяльність яких причетна до України.

Сьогодні особливо важливим є узагальнення та популяризація передумов, досвіду та практики реалізації пріоритетного євроінтеграційного стратегічного курсу України як законодавчого продовження європейського вектору культурно-цивілізаційних процесів на українських землях в минулому і важливого чинника модернізації країни і демократизації українського суспільства нині. Тому в ЕІУ предметно розкрито вплив участі України у європейських міжнародних відносинах на формування цивілізаційної ідентичності українців, їх суспільно-політичну та культурну адаптацію до європейських цінностей при збереженні національної самобутності українського народу. Цьому сприяють десятки статей-гасел, присвячених висвітленню історії розгортання й сучасному стану процесу європейської інтеграції, діяльності загальноєвропейських структур й інституцій, участі України в процесах європейської інтеграції як беззаперечного пріоритету для неї.

Отже, багатомна «Енциклопедія історії України», робота над якою продовжується (готуються до друку додаткові томи) буде корисною й цікавою для найширших читацьких кіл не лише як ґрунтовне словниково-довідкове видання з історії України, але й як важливе джерело систематизованої довідково-аналітичної інформації, в якому в доступній формі, але на відповідному науковому рівні та на основі новітніх методологій викладені ключові питання всесвітньої історії, міжнародних відносин і зовнішньої політики, найважливіших проблем сучасності та їх вплив на історичний розвиток України. Нарешті, досвід створення і матеріали ЕІУ можуть бути використаними (і використовуються) в ході підготовки «Великої української енциклопедії». Також корисними в цій роботі можуть бути й матеріали підготовленого в Інституті історії України НАН України енциклопедичного словника-довідника у 6-ти випусках «Україна в міжнародних відносинах» (К., 2009–2016).

*Гайко Г. І.,
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри геоінженерії
Інституту енергозбереження і енергоменеджменту
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Георгія Сікорського»*

УНІВЕРСАЛЬНА ДИТЯЧА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ – КРОК В УКРАЇНСЬКЕ МАЙБУТНЄ

Серед актуальних державотворчих і культурних ідей нашого часу слід зазначити ідею універсальної «Української дитячої енциклопедії» (УДЕ), яка здатна вагомо вплинути на формування української молоді, на її освітні та творчі здібності, світоглядні орієнтири. Сучасний світ «інформаційних технологій» та «інформаційних маніпуляцій», океан легкодоступних і суперечливих (іноді профанних) знань, думок і поглядів, доволі агресивні методи формування попиту в «суспільстві споживання» (споживання «культурного продукту» також) часто породжують навіть у дорослих і освічених громадян хаотичне, фрагментарне бачення світу, а негативний вплив на дитячий світ, невідповідну молоді можна лише прогнозувати. Для запобігання «негативним впливам» існують традиційні суспільні запобіжники – родина, освіта, церква, книга (для кожного – у своїй послідовності), причому книга продовжує грати одну з провідних ролей. Кожен книгар, і книжник знає вагу ранніх (перших) книжок, які прочитав у житті. Тому значення дитячої літератури, дитячої книги, серед якої в багатьох поколіннях інтелігенції була присутня дитяча енциклопедія, є особливо важливим.

Стан енциклопедичної справи будь-якої країни значною мірою відображає рівень її освіти, науки й культури, складає важливе інтелектуальне підґрунтя педагогічних процесів і міжнародної комунікації. Енциклопедія кожної країни увиразнює історичні здобутки власного народу, зберігає й популяризує національні надбання, репрезентує їх міжнародному співтовариству. Цим, певною мірою, відображуються й одночасно формуються світоглядні й патріотичні орієнтири, особливо важливі для молоді («знати – означає любити» – зазначали античні автори). Враховуючи брак політичних умов у Російській імперії та колишньому СРСР для справи «українського ренесансу» та складну пострадянську спадщину в незалежній Україні, можна стверджувати, що широке енциклопедичне відтворення та розповсюдження знань про українську історію, літературу, мистецтво, наукові й технічні здобутки залишається вельми актуальним завданням, особливо в сфері літератури для дітей і юнацтва. Сучасний стан українського державотворення потребує припливу укра-

їнської молоді, української мови, культури, стилю життя в усі царини управління та розвитку країни. У цьому процесі універсальна «Українська дитяча енциклопедія» здатна бути одним з найкращих помічників.

Аналіз світового й вітчизняного досвіду створення дитячих енциклопедій дає підстави виокремити англійську десяти томну «Дитячу енциклопедію», яка на початку ХХ ст. була перекладена основними європейськими мовами (іноді з відповідною адаптацією та доповненнями країни-видавця). Це солідне, ґрунтовне і одночасно доступне для дитячого сприйняття тематичне й довідкове видання супроводжували численні ілюстрації (літографії, фототипії та кольорові репродукції картин на окремих аркушах). Енциклопедія знайомила молодого читача із будовою всесвіту та Землі, явищами природи, з флорою та фауною, з історією різних народів, зі славетними героями минулих часів, винаходами та винахідниками, розвитком промисловості, шедеврами мистецтва тощо.

Це видання уступлене за російським перекладом Товариства Івана Ситіна (Москва, 1913–1914 рр.) за редакцією професорів Ю. Н. Вагнера, С. А. Князькова, І. П. Козловського, Н. А. Морозова, С. І. Метальникова, М. В. Новоруського. Всі томи зазнали (у порівнянні з англійським прототипом) суттєвих доповнень і змін, що включали особливості природи, промисловості, історичних і культурних подій Російської імперії¹. Назви томів: 1. Всесвіт; 2. З історії Землі; 3. Про речовину; 4. Про життя; 5. Жива природа; 6. Країни та народи; 7. Славетні люди; 8. Що нас оточує; 9. Чому так відбувається; 10. Чим і як заповнити дозвілля.

Перша трьохтомна «Українська загальна енциклопедія. Книга знання» (УЗЕ), що вийшла за редакцією голови Наукового товариства імені Т. Шевченка Івана Раковського у львівському видавництві «Рідна школа» (1930–1933 рр.), не була «дитячою» за своїм цільовим і читацьким призначенням, проте значною мірою орієнтувалася саме на шкільну молодь і студентство². Складена у вигляді азбуковника (34 тис. статей), на зразок кращих світових лексиконів, зокрема німецьких і польських енциклопедичних праць 1920-х років, вона включала стислі описи гасел, «що містили найконечніші відомості про видатних діячів – історичних і сучасних, про важливі дати, події і місцевості та пояснювала досягнення в усіх ділянках людського знання» (зі «Вступного слова» УЗЕ). Успіх «Книги знання» та її популярність у молодого читача були зумовлені якісною працею найбільш авторитетних українських вчених (задіяні

¹ Детская энциклопедия. В 10 т. / Под ред. Ю. Н. Вагнера и др. – М. : Товарищество И. Д. Сытина, 1913–1914.

² Українська загальна енциклопедія. Книга знання: В 3 т. / За ред. І. Раковського. – Львів–Станіслав–Коломия : Видання кооперативи «Рідна школа», 1930–1933.

понад 60 осіб, зокрема І. Раковський, В. Сімович, В. Дорошенко, М. Рудницький, Д. Антонович, Л. Білецький, В. Щурат, М. Возняк, Ф. Колесса, Б. Лепкий, І. Свенціцький, В. Січинський, Д. Чижевський та ін.), а також потужною українознавчою частиною енциклопедії, яка значно випереджала всі попередні видання³.

Після Другої світової війни в колишньому СРСР була підготовлена й видана за редакцією О. І. Маркушевича десяти томна російськомовна «Дитяча енциклопедія», яка з певними змінами й доповненнями витримала три видання – 1958–1962, 1964–1969 та 1971–1978 (в 12 т.). Цікаво, що перше видання «Дитячої енциклопедії» було перекладено українською мовою й вийшло в Києві у видавництві «Радянська школа» протягом 1961–1965 років накладом 35 тис. примірників⁴. Методологія тематичного викладення матеріалу й деякі підходи до формування цієї радянської енциклопедії були запозичені зі старого видання І. Ситіна, проте зміст, стилістика й спосіб викладення – значно відрізнялися. По-перше, майже за півсторіччя, які розділяють ці енциклопедії, відбувся вибуховий розвиток науки і техніки, що знайшло об'єктивне відображення в багатьох томах енциклопедії. По-друге, нова енциклопедія була просякнута комуністичною ідеологією й виконувала своєю стилістикою й змістом багатьох статей завдання радянського пропагандиста й агітатора. По-третє, російський внесок у світові здобутки людства в багатьох випадках суттєво перебільшувався й штучно переносився в центр світових подій, важливі здобутки інших народів – несправедливо замовчувались або переносились на периферію. Таким чином ідеологічний, політичний та імперський антураж поєднувався з багатим масивом цікавої та об'єктивної інформації, майстерно поданої славетними вченими й талановитими авторами. Питання «Що брало гору в душі читача?» залишимо без відповіді.

У 1990-ті роки в Росії видавництво «Аванта+» (з 2005 р. – «Світ енциклопедій Аванта+») почало видання 10-томної універсальної «Енциклопедії для дітей», яка суттєво переросла зазначений рубіж (на сьогодні вийшло 27 томів, з урахуванням розширених перевидань – 45 томів) і стала наймасовішим пізнавальним проектом Росії.

В Україні на цей час були лише одностомні видання різної якості та наукової цінності. Серед вдалих – «Універсальний словник-енциклопедію» (УСЕ) за редакцією Мирослава Поповича, який витримав чотири пере-

³ Черниш Н. Нариси з історії української енциклопедичної справи. – Львів : Піраміда, 2018. – 348 с.

⁴ Дитяча енциклопедія. В 10 т. / Гол. ред. І. О. Маркушевич. – К. : Радянська школа, 1961–1965.

видання (1999–2006), а також ілюстровані одностомники для дітей віком до 12 років (видавництва «Махаон», «Рідна мова» та ін.). Проте універсальна «Українська дитяча енциклопедія» ще чекає на розробку науково-методичної концепції, створення основного авторського колективу, а також на видавців і «фінансові кола», які зможуть створити такий важливий для українського майбутнього, прибутковий, сучасний інформаційний продукт. Базове «коло знань» подібне в дитячих енциклопедіях усіх країн світу: 1) Гірництво і науки про Землю; 2) Астрономія, фізика та хімія; 3) Світ живої природи; 4) Математика і комп'ютерні технології; 5) Будівництво і архітектура; 6) Світ техніки; 7) Мистецтво і спорт; 8) Література; 9) Всесвітня історія; 10) Релігії світу. На додаток видається том про свою країну.

В Україні зберігається достатній науковий і творчий потенціал для формування відповідного авторського колективу. Зосереджена праця над сучасним фундаментальним проектом «Великої української енциклопедії» здатна сприяти пошуку авторів і основних матеріалів для універсальної «Дитячої енциклопедії». Великі симпатії до сучасної України в світі можуть допомогти залучити до числа авторів всесвітньо відомих особистостей зі світу науки, технологій, літератури, мистецтва, бізнесу та спорту, чим допоможуть її популяризації та успіху. Справа потребує симбіозу достатньо консервативних фахівців-енциклопедистів, освітян, науковців, а також особливо налаштованих видавців, масштабно й інноваційно мислячих підприємців, сучасних Оренштайнів і Тикторів.

*Гірік С. І.,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу соціогуманітарних наук
Державної наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»*

ПРИНЦИПИ ДОБОРУ ГАСЕЛ ІЗ ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО МОВОЗНАВСТВА ДЛЯ «ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ»

Добір гасел із порівняльно-історичного мовознавства для «Великої української енциклопедії» (ВУЕ) відбиває загальні принципи відбору термінів соціогуманітарної тематики для цього універсального довідкового видання. Гасла з цієї мовознавчої дисципліни складають абсолютну більшість позицій у переліку лінгвістичних термінів, які планується включити до ВУЕ. Вони поділяються на дві великі категорії, виокремлення яких аналогічне поділу статей за більшістю інших наукових напрямів:

- загальні поняття і явища;
- біографічні гасла.

Найчисельнішою групою термінів першої категорії є статті про окремі мови. До неї можна віднести статті, які стосуються поділу мов за генетичною класифікацією: окремі мовні групи і підгрупи, мовні сім'ї та гіпотетичні макросім'ї мов. Основними критеріями для включення таких гасел до ВУЕ є «значимість» та «вивченість», кожен із яких є досить проблемним для точного визначення й «вимірювання» і потребує окремого розгляду.

Крім того, слід пам'ятати про порівняно незначну енциклопедійну історію мовознавчої термінології в Україні. Це, зокрема, викликано порівняно малою кількістю спеціалізованих довідкових видань енциклопедичного характеру. Наразі в Україні існують лише три подібні публікації. Перше з них – «Українська мова: енциклопедія» – підготовлено колективом авторів і вийшло під грифом Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні та Інституту української мови НАН України¹. Інші два являють

¹ Українська мова: енциклопедія. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000; 2-ге вид. – 2004; 3-тє вид. – 2007; 4-тє вид. – 2013. Оpubлікований за 16 років до виходу першого видання словник містить суттєві розбіжності з його підсумковим змістом, що особливо помітно саме в частині, присвяченій біографістиці – до остаточної версії енциклопедії було включено низку «небажаних» до 1990-х років імен. Порівн.: Українська мова (Енциклопедія). Тематичний реєстр слів: рукопис для обговорення. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, [Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР], 1988.

собою авторські термінологічні довідники для фахівців-лінгвістів та студентів-філологів². Проте, розглядуване нами коло термінів не є предметом цих праць, оскільки першу зосереджено на різних аспектах дослідження української мови, а другу і третю – на понятійному апараті мовознавства як науки.

У той самий час прикладом загальномовознавчої енциклопедії, яка досі не втратила наукового й навчального значення, є класичне російськомовне видання – «Лингвистический энциклопедический словарь» (ЛЭС)³. У ньому представлено як статті про лінгвістичні терміни, так і інформацію про мовознавчі школи, а також усі класифікації мов. Широко представлено також статті про окремі мови, мовні групи й сім'ї за генетичною класифікацією. Той самий підхід витримано в найповніших англomовних мовознавчих енциклопедіях, зокрема найбільш авторитетних довідкових виданнях у галузі: 4-томній «International Encyclopedia of Linguistics»⁴ та 14-томній «Encyclopedia of Language & Linguistics»⁵. Однак, на відміну від російськомовного ЛЭС, який узагалі не містив біографічних статей, у цих виданнях наявний великий блок біобібліографічних довідок про дослідників-мовознавців.

У зв'язку з універсальним характером ВУЕ, під час підготовки реєстру гасел із порівняльно-історичного мовознавства особливу увагу доводиться приділяти питанню значимості конкретного гасла для цільової аудиторії. На відміну від аудиторії спеціалізованих лінгвістичних енциклопедій, коло читачів цього видання і його порталльної версії складається з людей без фахової філологічної підготовки. З огляду на це, під час підготовки словника необхідно звертати увагу перш за все на передбачену частотність запитів читачів до статті про кожен окремий термін. Рівнозначні для фахівця терміни, як-от статті про окремі мовні сім'ї, не є такими для читача-нелінгвіста – кількість звернень україномовних читачів до статей «Індоевропейські мови» або «Тюркські мови» буде значно більшою за ймовірну частотність звернення до статей про такі мовні сім'ї, як ірокезькі чи тасманійські мови.

Аналогічною є передбачувана відмінність у частотності запитів до статей про окремі мови і мовні групи. Для прикладу, статті «Китайська

² Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К, 2008; Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2011.

³ Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990; 2-е изд.; М. : Большая российская энциклопедия, 2002.

⁴ International Encyclopedia of Linguistics : In 4 vols. / Ed. in Chief: W. J. Frowley. Oxford – New York: Oxford University Press, 2003.

⁵ Encyclopedia of Language & Linguistics : In 14 vols. / Ed. in Chief: K. Brown. – Amsterdam: Elsevier, 2005.

мова» чи «Німецька мова» значно частіше знаходитимуть читачів, ніж можливі до включення статті «Мангбету мова» або «Муфіан мова». Одним із орієнтовних допоміжних показників у відборі тут може виступити чисельність носіїв окремо взятих мов, наявність значної за обсягом і поширенням у перекладах європейськими мовами літератури ними, інтенсивність культурних і торговельних зв'язків регіонів поширення цих мов із Україною тощо.

Поряд із тим, не можна ігнорувати той факт, що показники «рівня дослідженості» чи «кількості згадок» про окремі мови, мовні групи і сім'ї в навчальній літературі є досить динамічними. Вони можуть кардинально змінюватися раз на кілька десятків років унаслідок виходу нових досліджень і розвитку мовознавчих субдисциплін (зокрема, у африканистиці, амеріндології, дослідженнях папуаських мов тощо). З огляду на це, представленість інформації про окремі мови в навчальних посібниках і підручниках із загальних курсів «Вступ до мовознавства» та «Загальне мовознавство» для філологічних факультетів може суттєво змінитися. Крім того, активізація торговельних відносин України із країнами Африки⁶ й Південно-Східної Азії й імовірно поживлення її взаємин із країнами Океанії також впливає на актуалізацію термінів, присвячених окремим мовам.

Не слід також нехтувати фактом важливості деяких мов для досліджень типологічної класифікації, а також наявності глибоко досліджених мов-ізолятів, зокрема баскської й айну.

Під час роботи над реєстром гасел із порівняльно-історичного мовознавства, було випрацювано такі критерії включення гасел:

Загальні поняття:

– мовні сім'ї – включаються за визначенням; у окремих випадках, якщо виокремлення сім'ї є гіпотетичним, можливе оформлення відсильних статей;

– мовні групи і підгрупи – включаються групи індоєвропейської, тюркської й семітської сімей, а також підгрупи слов'янської, германської й романської груп;

– макросім'ї (відповідно до ностратичної гіпотези) – включаються на рівні відсильних статей із посиланням на статті про сім'ї мов, які зараховують до відповідних макросімей;

⁶ Важливим свідченням цього процесу є, зокрема, отримання Україною статусу спостерігача при Африканському Союзі 2016 року, а також низові ініціативи: створення think tank «Центр дослідження Африки» (див.: <https://african.com.ua/>) та приділення значної уваги африканській проблематиці в матеріалах дослідницької групи «Центр вивчення повстанських рухів», див. започаткований нею журнал «Rebel» (2016, № 1) та сторінку у Facebook: <https://www.facebook.com/RebelResearchCentre/>.

– мовні союзи – не включаються, оскільки в їхньому випадку йдеться не про генетичну спорідненість мов, а про набуття спільних рис унаслідок тривалих міжмовних контактів;

– окремі мови – включаються статті про мови індоєвропейської, семітської, тюркської, фінно-угорської сімей; старописемні мови сіно-тибетської, австроазійської і дравідської сімей; мови з кількістю носіїв понад 10 млн незалежно від приналежності; мови, які мають державний статус у будь-якій державі, визнаній ООН; мови-ізоляти, які мають тривалу історію дослідження;

– мертві мови, які мали писемну традицію.

Біографічні довідки:

– обов'язковим є створення енциклопедичних статей про українських і іноземних класиків порівняльно-історичного мовознавства, зокрема тих, чий напруження широко обговорюються в англо- й україномовних навчальних і довідкових виданнях, орієнтованих на студентську й викладацьку аудиторію;

– у інших випадках довідки про мовознавців, які займалися питаннями класифікації мов, включаються до ВУЕ відповідно до експертних рекомендацій Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАНУ як профільної академічної установи, а також представників відповідних кафедр Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного лінгвістичного університету, окремих дослідників із інших установ відповідно до запитів з боку Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»;

– базою для укладання списку іноземних дослідників є «International Encyclopedia of Linguistics», «Encyclopedia of Language & Linguistics» та довідник «Современные зарубежные лингвисты: библиографический справочник»⁷.

⁷ Современные зарубежные лингвисты: библиографический справочник: в 3 частях / Ред.-сост.: К. В. Бахнян, В. И. Герасимов, Р. А. Агеева; отв. ред. Ф. М. Березин. – М. : ИНИОН АН СССР, 1981–1985.

*Єнін М. Н.,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЯК ПОЛЕ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ (на прикладі Інтернет-енциклопедії «Вікіпедія»)

Соціологічні дослідження свідчать, що для багатьох суб'єктів освітньої системи Інтернет стає основним джерелом пошуку інформації, навчання та підвищення кваліфікації¹. Рух до побудови ключових принципів інформаційного суспільства передбачає розширення доступу різних соціальних прошарків до сучасних технологій комунікації, інформації та знань. Це зумовлюватиме у майбутньому подальшу демократизацію, гласність і відкритість суспільного життя, вирівнювання життєвих шансів на отримання якісної освіти. Енциклопедії, що є універсальним реєстром як загальнолюдського розвитку науки та культур, так і сумою найважливіших національних знань про історію, політику, економіку, культуру окремих народів, активно розвиваються в Інтернет-просторі у форматі цифрового, віртуального інтелектуального продукту. В той же час багато з таких інформаційних ресурсів стають полем інформаційної війни між різними державами світу, що висуває як одну з ключових проблем національної безпеки. Однією з таких є Інтернет-енциклопедія «Вікіпедія», яка займає одне з пріоритетних місць у пошукових системах, особливо серед студентської молоді під час підготовки до навчальних занять.

На відміну від традиційних енциклопедій, жодна зі статей Вікіпедії не проходить формального процесу експертної оцінки. Це – краудсорсинговий проект, що передбачає залучення до вирішення тих чи інших проблем інноваційної діяльності широкого кола осіб для використання їх творчих здібностей, знань і досвіду із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Будь-яка стаття може редагуватися як з облікового запису учасника, так і без реєстрації у проекті, тому всі редакційні правки у статтю стають доступними для перегляду. Між моментом, коли до статті буде внесена якась недостовірною інформація, і моментом, коли ця інформація буде видалена зі статті іншим учасником Вікіпедії (зокрема адміністраторами – групами привілейованих користувачів), пройде певний час. Це робить енциклопедію вразливою до інформаційних атак,

¹ Бойко Н. Інтернет-активність користувачів в умовах соціально-політичної деструкції / Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – 2014. – Вип. 1 (15). – Т. 1. – С. 163–172.

учасниками яких стають індивіди, що працюють на приватні корпорації або урядові структури. Як приклад, в академічному середовищі періодично з'являється інформація про розробку програм, здатних простежувати джерела мільйонів змін, вироблених у Вікіпедії анонімними редакторами. Одна з таких програм показала, що редагування статей робляться з комп'ютерних мереж корпорацій, політичних партій, інформагентств, спецслужб, урядових установ в статтях, пов'язаних з ними, їх персоналом або їх роботою, з яких вони намагаються видалити критику². На сайті Stopfake.org, створеному у 2014 р. викладачами, випускниками та студентами Могиллянської школи журналістики для перевірки і спростування перекрученої інформації, пропаганди про те, що відбувається в Україні, періодично фіксуються інформаційні правки, зроблені у Вікіпедії, що являють собою провокаційні, неправдиві факти проти України³.

Таким чином, незважаючи на закладені меритократичні принципи проекту Вікіпедії (національна приналежність і професійна кваліфікація не важливі, значення має тільки конкретний продукт) відсутність формалізованої системи експертизи перетворює енциклопедію не тільки на одне з головних джерел первинних знань, але й засіб ідеології, яка є чинником національної безпеки для багатьох країн світу. Доцільним є використання онлайн-енциклопедій та подібних їм краудсорсингових проектів як джерела довідкової інформації. Однак при вивченні конфліктних політичних, історичних тем до них слід ставитися з обережністю через можливість їх використання як поля інформаційної війни. У підготовці наукового дослідження, навчального матеріалу або публічного виступу мають використовуватись серйозні кодифікатори.

² Hafner K. Seeing Corporate Fingerprints in Wikipedia Edits. URL : <https://www.nytimes.com/2007/08/19/technology/19wikipedia.html>.

³ Пример информационной войны: кто «поставил» памятник Гитлеру в Донецкой области. URL : <https://www.stopfake.org/ru/primer-informatsionnoj-voyny-kto-postavil-pamyatnik-gitle-ru-v-donetskoj-oblasti/>

Зав'ялова Л. В.
кандидат біологічних наук, науковий
співробітник відділу природничих наук
Державної наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ТЕМАТИЧНОГО РЕЄСТРУ З НАПРЯМУ «БІОЛОГІЧНІ НАУКИ» ЯК СПОСІБ УПОРЯДКУВАННЯ БІОЛОГІЧНОГО КОНТЕНТУ ВУЕ

Енциклопедія давно визнана еталоном книгодрукування¹ – це видання з високим науковим рівнем контенту, незалежно від його напрямку, авторами енциклопедичних статей є фахівці з відповідних галузей, відомі й авторитетні дослідники, що достовірно, системно, стисло, доступно формують його наповнення. Укладання фундаментального універсального енциклопедичного видання, яким є «Велика українська енциклопедія» (далі ВУЕ), передусім орієнтоване на виконання науково-інформаційної, культурно-просвітницької та світоглядно-орієнтовної функцій². Яким чином найефективніше реалізувати ці функції через біологічний контент? Чи можливо цього досягти через зміст біологічного напрямку і як саме? Такі запитання й водночас завдання постають при підготовці чергових томів, адже майже усі існуючі напрями біологічної науки швидко розвиваються й разом з тим залишаються або й постають нові дискусійні, неоднозначні проблеми, гіпотези, відкриття й знахідки, які також потребують висвітлення, аналізу, фактологічного підтвердження тощо на сторінках світових універсальних енциклопедій.

Тематичний реєстр гасел з напрямку «Біологія»³, як і перший том ВУЕ (А–Акц), вийшли друком 2016 р. Реєстр став важливим поступом у окресленні меж біологічного контенту й вибудовуванні чіткого поетапного

¹ Іщенко О. С., Савченко О. В. Традиції укладання паперових енциклопедичних видань // Українські електронні та паперові енциклопедичні видання: основні здобутки й перспективи. – К. : Ін-т енциклопедичних досліджень, 2015. – С. 5–30.

² Киридон А. М. Велика українська енциклопедія як національний проект: поступ ініціації / Наукові засади та теоретико-методологічні принципи створення сучасних енциклопедій / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. – С. 7–14.

³ Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Біологія» (у 2-х част.). Ч. I: А–Л / Укладачі: Межжерін С. В., Межжеріна Я. О. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2016. – 224 с.; Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Біологія» (у 2-х част.). Ч. II: М–Я / Укладачі: Межжерін С. В., Межжеріна Я. О. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2016. – 224 с.

формування наповнення томів ВУЕ. Варто зауважити прагнення укладачів охопити широке коло не лише власне біологічних напрямів і галузей, але й у різний спосіб дотичних до них або суміжних наук чи сфер народного господарства.

Метою створення реєстру стала систематизація, категоризація та узагальнення інформативного матеріалу з напрямку «Біологія», а разом з тим і практична необхідність, адже від часу виходу останніх томів відбулося чимало загальносуспільних змін, що накладають відбиток на увесь енциклопедичний контент, включно з біологічним. Значних змін зазнали й власне біологічні дисципліни, що у часи загальної інформатизації та цифровізації набули як нових можливостей, так і нових викликів. Стрімкий розвиток науки і науково-технічних прогрес призвели до виникнення нових концепцій, класифікацій, теорій й, подекуди, нового загального розуміння життя в усіх його виявах, що не може і не повинно залишатися у наукових колах, а у доступний спосіб швидко поширюватися й упродовжуватися у суспільний простір. Так, укладачами реєстру були враховані численні зміни у класифікації живих організмів, зокрема таксономії рослин, тварин, грибів, водоростей, мохів, лишайників тощо. Усі ці зміни поетапно відображені й практично втілені на рівні усіх категорій, що були запропоновані. Разом з тим формування категорійно-понятійного апарату реєстру напрямку «Біологія», передбачене категоризацією гасел⁴, обмежувало цю частину контенту кількома тисячами гасел (в середньому по 400 на літеру), що більше відповідає галузевій, а не універсальній енциклопедії. Підготовка й наповнення змістом гасел літери «А» показали певне перевантаження категорійно-понятійного апарату біологічного контенту в обох визначених раніше напрямках (біорізноманіття живого світу й зміст науки, що включає її термінологію і методологію) гаслами найнижчого рівня: вузькі терміни, вузькоспеціалізовані поняття, дрібні таксони живих організмів тощо. Таким чином, у зв'язку з підготовкою до друку чергових томів ВУЕ постала необхідність упорядкування біологічного контенту: усунення дублювання наповнення, узгодження його зі змістом інших напрямів, якого передусім потребують обсяг, відповідність сучасному рівню розвитку науки на міжнародному й національному рівнях, інформаційним й освітнім викликам сьогодення тощо.

Одним зі способів такого упорядкування вважаємо розпочату інвентаризацію реєстру гасел з напрямку «Біологія», під якою передусім

⁴ Межжеріна Я. О. Особливості категоризації реєстру гасел «Великої української енциклопедії» за напрямом «Біологія» // Наукові засади та теоретико-методологічні принципи створення сучасних енциклопедій / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. – С. 50–56.

розуміємо статистичну обробку його кількісних показників по усіх літерах за такими категоріями: біорізноманіття (рослини, тварини, водорості, гриби, мохи, лишайники, бактерії, віруси та ін., за виключенням викопних організмів), закони, теорії, концепції, методи, речовини, біологічні галузі та їхні напрями, установи, товариства, наукові видання, міжнародні об'єднання, міжнародні документи (конвенції, угоди тощо, стороною яких є Україна). Критичну ревізію реєстру гасел з напрямку «Біологія» за вказаними категоріями розпочато нещодавно, до прикладу наведемо її попередні результати. На літеру «А» уміщено 638 гасел, серед яких представлено понад половину обраних нами категорій для формування біологічного контенту. Серед цих гасел третину становлять саме поняття різного рівня: від неформальних означень певних груп організмів, як то «авіафауна», до способів розмноження, розповсюдження насіння рослинами тощо (загалом більше 200 гасел); представлені також гасла з категорії біорізноманіття (переважно таксони рослин і тварин різного рівня, приблизно порівну, разом з іншими групами, які наявні значно меншою чисельністю – також близько 200 гасел), персоналії, галузі біології і їхні напрями, методи. Серед гасел літери «А» відмічені також породи свійських тварин (азійська золотиста кішка), які напевно слід розглядати як частину контенту сільсько-господарського напрямку. На літеру «Л» уміщено 416 гасел, серед яких майже половину становлять таксони живих організмів і вже в меншій мірі – поняття, присутні також персоналії, установи тощо. Звісно, слід зважати на те, що абетковий принцип укладання реєстру й енциклопедії, як і способи формування назв гасел (зокрема, переставляння слів для полегшення пошуку тощо) в цілому впливають на вказані статистичні показники. По завершенні інвентаризації ми спробуємо проаналізувати увесь реєстр як за літерами, так і за обраними категоріями, що дозволить не лише об'єктивно оцінити результати проведеної роботи, але й наблизить упорядкування біологічного контенту ВУЕ.

*Киридон А. М.,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
директор Державної наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»*

«ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»: ІНТРОСПЕКЦІЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ

Роль енциклопедій національного рівня (а з-поміж них – універсальних) актуалізується у періоди трансформаційних зламів, історичних, суспільно-політичних та соціально-економічних перетворень, пошуку та утвердження нових ідентичностей. Єдиною українською універсальною енциклопедією була багатотомна «Українська радянська енциклопедія», видана Головною редакцією Української радянської енциклопедії (головний редактор – Микола Бажан): упродовж 1959–1963 видано тт. 1–16 цієї Енциклопедії, в 1965 – т. 17 «Українська Радянська Соціалістична Республіка». Друге видання (в 12 т. 13 кн.) виходило друком упродовж 1976–1985 рр. Універсальні та галузеві енциклопедії, створені й видані в Україні у різний час, становлять не лише історичну та джерелознавчу цінність, але й почасти залишаються актуальними в науковому та інформаційному плані. Однак із часу виходу в світ останнього тому другого видання «Української радянської енциклопедії» (УРЕ) минуло вже понад три десятиліття. За ці роки постала Українська незалежна держава, радикально змінилося суспільство – замовник енциклопедії, а отже, змінилися й вимоги до принципів укладення таких видань, передусім до змісту певних циклів знань, їх тлумачення та способів подання. За роки незалежності зусиллями багатьох академічних установ вже видано низку галузевих енциклопедій, які підготували надійне підґрунтя для створення сучасної універсальної національної енциклопедії.

«Велика українська енциклопедія» (ВУЕ) – універсальна національна енциклопедія, багатотомне видання якої (в паперовій та електронній версіях) розраховане на 2013–2026 рр. Ідея видання «Універсальної енциклопедії» (УЕ) в Україні в середовищі академічної інтелігенції визрівала ще наприкінці 1990-х років. Уперше ідею створення універсальної енциклопедії України оприлюднено на загальних зборах Національної академії наук України 6 квітня 2001 р. (доповідь І. Дзюби «Національна енциклопедія України – пріоритетний проект

XXI ст.»¹). Однак реалізація ідеї по створенню універсальної енциклопедії затяглася².

Проект створення ВУЕ започатковано Указом Президента України за № 1 від 2 січня 2013 р. «Про Велику українську енциклопедію» (видання ВУЕ планувалося здійснити упродовж 2013–2020 рр.) Для реалізації проекту цим же документом передбачалося створення Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво імені М. П. Бажана» шляхом реорганізації Державного підприємства «Всеукраїнське державне спеціалізоване видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана» та «Головної редакції Зводу пам'яток історії та культури України при видавництві «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана». Указом Президента України від 12 січня 2015 р. за № 7 «Питання підготовки та видання Великої української Енциклопедії» вносилися зміни до попереднього Указу Президента України від 2 січня 2013 р. № 1, зокрема пролонговувався термін підготовки багатотомного видання до 2026 р.

Актуальність дослідження зумовлена потребою репрезентації концептуального наповнення першої за доби незалежності України сучасної національної енциклопедії. Вдамося до методу інтроспекції (від лат. *Introspecto*, дивлюся всередину) – метод, що дозволяє мати уявлення про сутність, структуру, організацію тощо.

Термін «концептосфера» впроваджено до наукового обігу академіком Д. С. Лихачовим. Концептосфера, за визначенням дослідника, «це сукупність концептів нації, утворена всіма потенціями концептів носіїв мови... Чим багатші культура нації, її фольклор, література, наука, образотворче мистецтво, історичний досвід, релігія, тим багатшою є концептосфера народу»³. Таким чином, концептосфера – впорядкована сукупність концептів народу, нації, інформаційна база мислення. Нам імпонує експлікація концепту С. А. Аскольдовим-Алексеевим (1928 р.). Вчений визначив концепт як мисленнєве утворення, яким у процесі думки заміщується невизначена множина безлічі предметів, дій, розумових функцій одного порядку⁴.

¹ Дзюба І. Про концептуальні засади підготовки української універсальної енциклопедії. URL : <http://www.encyclopedia.kiev.ua/vydaniya/files/dopovid.pdf>

² Киридон А. «Велика українська енциклопедія» як національний проект: поступ ініціації // Наукові засади та теоретико-методологічні принципи створення сучасних енциклопедій / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. – С. 7–14.

³ Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. – М.: Известия РАН. Серия литературы и языка, 1993. – Т. 3. – № 1. – С. 5–12.

⁴ Аскольдов С. А. Концепт и значение. – М.: Знание, 1981. – С. 4.

Зауважимо, що поняття концептосфери використовуємо фігурально, для окреслення структурно-сміслового та комунікативного характеру енциклопедичного видання – як різновиду концептуалізації знань. Йдеться про усвідомлення сукупності взаємопов'язаних складових універсальної енциклопедії, що існують у вигляді: системи гасел / понять, ілюстрацій, схем, бібліографії, естетичного оформлення, форм видання тощо. Формування енциклопедії універсального типу потребує вираження структури поняттєвого ланцюга: концептуалізація – категоризація – репрезентація – мова – побудова моделі й механізму трансляції – сприйняття тощо. Окрім того, у процесі побудови / реконструювання концептосфери необхідно враховувати біографічний, історичний, культурний, соціальний та інші контексти. У полі нашого дослідження опиняється синергетична єдність концептів, акумульованих мегаконцептом енциклопедія / «Велика українська енциклопедія».

Як відомо, грецький етимон слова енциклопедія (ἐγκύκλιος παιδεία) в буквальному перекладі означає «циклічне навчання, виховання; цикл, коло знань», а отже, вказує на такі засадничі ознаки цього роду видань, як:

- 1) системність (циклічність) уміщених у них знань та
- 2) їхній навчальний, виховний, просвітницький характер.

На цій підставі за основну мету універсальної енциклопедії визначено: подати для найширшого читацького загалу в стислій і доступній формі системний набір сучасних достовірних наукових відомостей з усіх галузей людських знань у зручному для користування форматі, адекватному модерному розвитку інформаційних технологій. Реалізація цієї мети уможливить залучення потенціалу українських інтелектуалів (тих, хто працює як на теренах України, так і поза її межами) до творення ВУЕ, сприятиме розвитку наукових досліджень та підвищенню рівня освіти в Україні, популяризації найсучасніших знань серед широкої громадськості.

Енциклопедія концентрує, систематизує й уявляє обсяг знань, рівень свідомості, культурний, духовний потенціал і часово-просторовий континуум певного суспільства, історичного періоду. Вироблення концепції ВУЕ ґрунтувалося на сукупності основних ідей та засад створення багатотомного універсального видання. Відомо, що концепція конкретизує типологічні параметри передбачуваного видання, розкриває його задум, завдання, загальні принципи підбору й організації матеріалу. Основою підготовки проекту є україноцентричність. За установленню для універсальних енциклопедій традицією, частка власне національного матеріалу в ВУЕ становитиме не менше третини обсягу видання.

Концептуально «Велика українська енциклопедія» передбачає створення не лише сучасного компендіуму людських знань на виробленому досвідом провідних національних універсальних енциклопедій рівні, але й систематизацію та репрезентацію в доступному вигляді (друкованій та онлайн версіях) напрацювань попередніх поколінь.

Концепція «Великої української енциклопедії» зорієнтована на сучасне наукове осмислення та об'єктивну наукову інтерпретацію картини світу, історії людської цивілізації, внеску в неї українського народу. Змістово у ній представлені найвидатніші події та податі світової історії, науки, культури, мистецтв, інших сфер людської діяльності; інтерпретовані найважливіші відкриття людського розуму і витвори людських рук, суспільні інституції та господарські структури, що вплинули на долю світу і народів; відображено рух політичних і культурних ідей та динаміку наукових уявлень. Також знайшли відображення докорінні зміни в політичній карті світу, сучасні вчення в галузі природничих наук, філософії, історії, політології, соціології, культурології, естетики тощо. Україна виступає не лише як органічна складова частина цієї інтелектуально інтерпретованої картини світу, але й як суб'єкт інтерпретації – в тому значенні, що цю енциклопедію творили українські вчені, даючи самостійний інтелектуальний продукт на підставі освоєння досягнень світової науки і методологій і таким чином репрезентуючи здатність українства запропонувати свій оригінальний внесок у спільне самопізнання людства⁵.

Предметне наповнення «Великої української енциклопедії» фокусоване на багатоаспектному наповненні інформації з різних галузей знань – географія, історія, археологія, економіка, біологія, геологія, етнологія, мова, література, мистецтво, право, театр, спорт, медицина, фізика, хімія тощо. Потужний сегмент видання становить біографістика. В енциклопедії відображено як класично усталену термінологію (одним із принципів енциклопедистики є оприявлення усталених і перевірених позицій), так і поняття й терміни, що характеризують сучасні тенденції розвитку (фіксація новітніх знань з огляду на перспективу).

При створенні ВУЕ враховувалася необхідність формування чіткої структури оригінальної фундаментальної праці та комплекс показників, що сприяють найефективнішому використанню видання читачем: раціональний обсяг, оптимальний науково-довідковий апарат (який на порядок підносить інформаційні можливості видання), сучасне художньо-тех-

⁵ Концепція «Великої української енциклопедії» // Методичні рекомендації з підготовки, редактування та оформлення статей до «Великої української енциклопедії» / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. – С. 16–20.

нічне оформлення, високоякісне поліграфічне виконання, зрештою відповідність усіх елементів книги типу видання⁶. Відтак відбувається постійний пошук стрункої оптимальної системи, як єдиного багатотомного видання, коригування тематичних словників, схем-планів статей, розробка принципів ілюстрування видання, а для онлайн версії (e-BYE) – принципи озвучування статей, створення медіатеки, відбір відіосюжетів тощо. Продовжується робота над реалізацією дизайну порталу, що передбачає сучасні елементи веб-сторінки: слайдер, анімовані графічні елементи, плагіни для зручного перегляду відео й програвання аудіо, перегляду ілюстрацій тощо.

Колективом Установи випрацьовані чіткі критерії добору гасел (термінів), які формують каркас енциклопедії. Принциповим стало положення щодо чіткості формулювань назв статей, досконалості дефініцій з наукової точки зору, їх відповідності читацькому призначенню довідника, тісному та водночас розгалуженому взаємозв'язку між окремими статтями енциклопедії за допомогою фахово опрацьованої системи посилань, раціональному використанні умовних скорочень, залученні рекомендованої бібліографії (списків літератури), обміркованому доборі ілюстрацій тощо.

Значну увагу при створенні енциклопедії приділено текстовому наповненню, мові й стилю статей, які забезпечують засвоєння її змісту. Ми виходили з того, що «текст енциклопедичної статті має бути науково-інформаційний, без ситуативного коментаторства і другорядного матеріалу»⁷. При формуванні контенту енциклопедії найпершим постає складне для вирішення питання про відповідність авторського оригіналу статті формальним ознакам і умовам замовлення (тобто попередньому задуму довідкового видання). Найважливіша вимога до мови довідкової літератури – її нормативність. Мова енциклопедичної статті характеризується суворістю науковістю й водночас доступністю викладу. Останній повинен викликати відповідні асоціації, вдаючись не тільки до логічного, а й до емоційного аспекту сприйняття, створюючи особливу систему уявлень.

Енциклопедичний дефініції та змістовий виклад мають бути вивіреними й глибокими (як у семантичному, так і в прагматичному плані). Відтак особливої уваги потребував аналіз визначень соціально забарвленої

⁶ Сикорский Н. М. Теория и практика редактирования. 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая школа, 1980. – С. 49.

⁷ Онищенко О. С. Вітальне слово // Українська енциклопедистика: матеріали Третьої міжн. наук. конф. (м. Київ, 22–23 жовтня 2013 р.). – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. – С. 8.

лексики. Колективом установи акцентовано також увагу на транслітерації й передаванні українською мовою іноземних прізвищ і назв подій.

Стиль енциклопедичної статті характеризується стислістю, лаконічністю викладу сутності предметів чи явищ, тобто «у мінімум місця потрібно втиснути максимум точного перевіреного інформаційного матеріалу. Водночас стаття не повинна повторювати змісту суміжних за тематикою статей»⁸.

Енциклопедія – це цілісний інформаційний комплекс. У «Великій українській енциклопедії» кожен компонент структурної композиції розглядається як самостійна складова цілісного інформаційного простору. Останній у друкованій версії компонується текстом, ілюстраціями, інфографікою, бібліографією, а в онлайн версії (е-ВУЕ) додаються аудіо- та відеозаписи тощо. При формуванні кожного сегменту цього простору ретельно добирається матеріал. Звісно складно, до прикладу, при формуванні бібліографії до статей подати вичерпний перелік праць із проблеми. Відтак абсорбовуються найвагоміші досягнення та новітні дослідження, які найповніше оприявнюють явище / подію тощо. Базовим є підхід: оптимальний науково-довідковий апарат підсилює інформаційність статті.

Висновуюючи, апелюємо до вислову М. Бажана: «Енциклопедія – це не лише довідкове видання. Це – конденсоване відбиття історії культури того чи іншого народу, його портрет, змальований найголовнішими рисами, його узагальнений упорядкований підсумок». Національні енциклопедії універсального характеру віддзеркалюють інтелектуальний потенціал суспільства, оприявнюють синтез здобутків культурно-історичного розвитку нації, репрезентують розгалужений комплекс різноманітної соціальної та наукової інформації, виконують місію збереження духовної спадщини, а відтак є важливим засобом узагальнення і примноження культурних надбань країни, і мають бути справою загальнодержавного значення.

⁸ Серажим К. С. Особливості редагування довідкових видань. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4245/1/Serazhym.pdf>

Крайнікова Т. С.,
доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри видавничої справи
та редагування Інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИКОРИСТАННЯ ЗВІТІВ ВЕБ-АНАЛІТИКИ В ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОМУ ПРОЕКТІ

Видавнича аналітика – 1) будь-який процес, заснований на збиранні й осмисленні даних щодо видавничого ринку, діяльності конкретного видавця, що може здійснюватися в історичному, сучасному та прогностичному аспектах; 2) зібрані й опрацьовані дані, які використовуються для подальшої оптимізації маркетингової діяльності видавництва.

В об'ємі маркетингових досліджень давно сформувалися традиційні форми: індивідуальні інтерв'ю, фокус-групи, паперові анкетування, телефонні опитування тощо. Поруч із ними стрімко набуває популярності оперта на цифрові технології веб-аналітика – збирання, аналіз, подання та інтерпретація інформації про відвідувачів веб-сайту задля його оптимізації.

Веб-аналітика вважається¹ об'єктивним і надійним джерелом даних, які можна використовувати, щоб розуміти свою потенційну, реальну та лояльну аудиторію, створювати для неї все якісніший контент, релевантний аудиторним запитам. Просунуті видавництва зазвичай комбінують офлайн та онлайн-дослідження, здобуваючи більше різноманітної інформації для стратегічного планування й тактичного корегування своєї діяльності. Прагматизується також ринок енциклопедистики в Україні, оскільки він виробляє специфічний в інформаційному плані продукт і має при цьому доволі високий рівень конкуренції.

Інструментарій веб-аналітики. Більшість видавців, залучаючи аналітику до своєї діяльності, застосовують комбінацію Google Analytics та Facebook Analytics. Втім, існують й інші онлайн-системи для аналізу контенту від компаній: lbicompany.com.ua, looqme.io, ecosap.media, ukrcontent.com та ін.

Веб-аналітика дає змогу відстежувати:

- Кількість користувачів;
- Кількість сеансів;
- Тривалість сеансів;

¹ Козицька Г. В., Сергеев І. А. Розвиток маркетингових інтернет-досліджень в умовах глобалізації економічного простору. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5688> (дата звернення: 19.10.2019).

- Показник відмов;
- Джерела трафіку;
- Сторінки входу та виходу;
- Найпопулярніші сторінки;
- Демографічні характеристики аудиторії (країна походження, вік, стать);
 - Поведінка аудиторії (нові відвідувачі та ті, що повернулися; охоплення);
 - Технології (тип пристрою, тип браузера) та ін.

Чимало чинників впливають на охоплення та залучення аудиторії енциклопедичного проекту: релевантність інформації читацьким потребам та зацікавленням, розлогість статей, новизна даних, формати мультимедійних елементів, тон розповіді, зручність дизайну та зрозумілість верстки тощо. Осмислити, як це працює, можливо тільки у комплексі різноманітних метрик.

Основні висновки. Аналітика необхідна видавцеві енциклопедії для трьох важливих речей: стратегічного і тактичного планування, створення суспільного резонансу та конкурентних переваг.

Спираючись на тверді дані, можливо стратегічно планувати розвиток організації на основі інновацій та впливу на ринок (включно з врахуванням тенденцій суміжних галузей).

На основі аналітики, розкладаючи шлях до віддалених цілей на етапні кроки, обирають актуальні тактики й пріоритетні напрями діяльності.

Використання аналітики допомагає зрозуміти аудиторію, готувати релевантний їй інформаційним запитам контент, що дає також змогу відмежуватися від конкурентів та відкрити для видавництва більший ринок.

Завдяки впровадженню аналітики в усі процеси видавництва, можливо швидко генерувати гіпотези щодо оптимізації діяльності. При цьому важливо прискорювати процеси тестування. У зв'язку з цим зростатиме потреба частіше проводити тестування, відтак оперативно отримувати й відпрацьовувати результати по кожному з них. Видавництва енциклопедій, котрі першими запровадять такий підхід, зможуть зайняти лідируючі позиції на ринку.

При цьому йдеться не про спорадичне застосування аналітики, а системний підхід. Тож постає питання кадрового забезпечення видавництва фахівцями з інтернет-аналітики, котрі повинні співпрацювати з іншими співробітниками маркетингового відділу та рештою команди.

*Кульчицький С. В.,
доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст.
Інституту історії України НАН України*

КРИТЕРІЇ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО НАПОВНЕННЯ СУЧАСНИХ ЕНЦИКЛОПЕДІЙ

Сучасні енциклопедії створюються як паперові та електронні. Паперові енциклопедії становлять фундамент, на якому постійно розвиваються і вдосконалюються їхні електронні варіанти. Це означає, що праця над словником енциклопедії не обмежується алфавітом томів, які послідовно друкуються. Словник можна вдосконалювати постійно, орієнтуючись на запити, які постають перед суспільством на кожному етапі його розвитку.

Мені здається, що тепер в роботі над словником «Великої української енциклопедії» постає як актуальне понятійне від'єднання України від Росії. Вже не можна тільки декларувати, що Україна – не Росія, як це робив другий президент нашої держави. Цю декларацію треба втілювати в конкретні поняття – сотні й тисячі понять, які мусять унаочнити процес «виповзання» України з Росії.

Йдеться передусім про історію України, яка була і в дореволюційні, і в радянські часи «приватизована» російськими вченими, починаючи з часів Татищева і Карамзіна. Йдеться про українську культуру та її творців, які оголошувалися російськими письменниками, винахідниками, вченими. Йдеться про українські літописи, ікони, а також вивезені з України артефакти світового значення, які стали надбанням російських музеїв.

Не менш актуальним є таке завдання: показати українську мову в її розвитку, проаналізувати походження слів, які перейшли в російську мову і стали частиною її словарного запасу. Тут своє слово повинні сказати фахівці з Інституту української мови, які, починаючи від директора інституту Павла Гриценка, часто виступають тепер у засобах масової інформації з розповідями про формування української мови в епоху середньовіччя.

Тема «виповзання» України з Росії має ще одну причину: потрібно показати присутність України в європейському, а після епохи Великих географічних відкриттів – в євроатлантичному історичному просторі. Досі українські гуманітарії мало задумувалися над цією проблематикою, тим часом як вона існує і набирає все більшої актуальності. Ми в Інституті історії України завершили фундаментальну працю з історії Криму і зіста-

вили її з не менш фундаментальним двотомником, виданим у 2019 р. в Москві. Враження таке, що в цих книгах мова йде про два різні півострови, один з яких перебував під омофором Москви, а другий жив своїм власним життям.

Невід’ємна частина української дійсності – це життя нашої діаспори в Північній Америці, Росії, Казахстані, Європі, Австралії, а також діяльність немалого числа українців діаспори, які після 1991 р. взяли активну участь у розбудові української державності, в українсько-російській війні, що тягнеться з 2014 р.

Ще один понятійний блок пов’язаний з історією і сучасним життям народів, національних груп і окремих їх представників на території самої України – росіян, німців, поляків, євреїв, кримських татар, угорців, білорусів та ін. Зокрема, вся історія кримських татар, яку можна поділити на багато тисяч окремих понять, це – історія України. Ми не можемо забути також історії і сучасності української етнічної території, яка перебуває поза кордонами України. Це – Кубань та кілька історичних областей, об’єднаних в понятті «Закерзоння». Не можемо забути, але все-таки забули...

Вклад українців у розбудову обох російських імперій надзвичайно великий. Чи можна його забути, посилаючись на те, що імперії душили Україну в своїх обіймах? Таку постановку проблеми слід відкинути.

Основні поняття, пов’язані з життям дореволюційної і радянської імперій, теж мають бути висвітлені у «Великій українській енциклопедії». Йдеться не про події на території України, висвітлення яких не підлягає оспоренню, а про політику імперських центрів, яка впливала на українське життя. Тут не завжди можна користуватися словниками російських енциклопедій, ключові поняття треба переосмислити. Наприклад, тоталітаризм радянського зразка принципово відрізнявся від європейських тоталітарних режимів, а радянський комуносоціалізм – від соціальних держав, які сформувалися в європейських країнах на капіталістичному фундаменті. Створилася парадоксальна ситуація: в радянську добу були видані багатотомні дослідження про соціалістичне будівництво, включно в Україні, а тепер ми не можемо домовитись стосовно термінологічного ряду понять, який має заступити радянський ряд. Без узгодження понять неможливо зрозуміти, що будувати і що збудували.

З переходом провідних країн після Другої світової війни в постіндустріальне суспільство науково-технічна революція практично набула безперервний характер. З’явилася величезна кількість нових понять, які нерідко засвоюються англійською мовою, збагачуючи таким чином словниковий запас інших мов. З появою соціальних мереж в інтернеті цей процес набув вибухового характеру. Зрозуміло, що він має бути відображений у «Великій українській енциклопедії».

В будь-яких енциклопедіях існує істотний масив історико-географічних відомостей про країни світу. В українських енциклопедіях радянського часу цей понятійний апарат обмежувався, як правило, назвами країн. Проте незалежна Україна має академічний інститут всесвітньої історії, дипломатичні, наукові, культурні, економічні, релігійні контакти з багатьма країнами світу, і ця сфера знань має бути значно розширена в словниках енциклопедій – як галузевих, так і універсальних.

Треба відзначити ініціативу Інституту енциклопедичних досліджень НАН України, який подав на конкурс наукових робіт 2020 р. тему «Внесок українства у світову цивілізацію» з розрахунком розробити її впродовж двох років – 2020 і 2021. Ясно, що це не тема, а науковий напрям, який вимагатиме багатьох років роботи і багатьох виконавців. В Ізраїлі ця тема стосовно євреїв в різних країнах світу досліджується багато років. Відповідна інформація про українців мусить увійти у «Велику українську енциклопедію».

Важливим джерелом поповнення словникового потенціалу ВУЕ мусить бути Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Інститут працює уже 25 років: веде Український біографічний словник, готує тематичні та регіональні біографічні видання.

*Кушнір Л. М.,
кандидат географічних наук, доцент,
вчитель географії Комунального закладу
«Розсошенська гімназія» Щербанівської
сільської ради Полтавської області*

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ КРАЄЗНАВЧИХ ЕНЦИКЛОПЕДІЙ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Довідкова література має важливе значення у науковій діяльності, сучасній системі освіти України, науково-методичній роботі тощо. Її значення як «зберігача» інформації пов'язане з реалізацією процесу зміцнення знань, що служить досягненню інформаційної довершеності. Актуальності набувають комплексні регіональні дослідження, з поміж яких вагоме місце належить енциклопедистиці.

Енциклопедія є різновидом довідкового видання. Її укладають таким чином, щоб забезпечити зручність пошуку необхідних відомостей. Цій меті підпорядковані характер викладу, структура основного тексту, особливості ілюстративного матеріалу, добір елементів довідково-пошукового апарату видань тощо. Основне завдання таких видань – надати систематизовану узагальнену інформацію про найважливіші події, персоналії, явища, населені пункти тощо.

Особливої уваги потребують краєзнавчі енциклопедії, які концентрують ґрунтовні довідки про окремі постаті, явища, територіальні одиниці тощо. Зокрема, до краєзнавчих належить «Полтавіка. Полтавська Енциклопедія», «Енциклопедія Львова», низка довідників з окремих регіонів та міст України (Київ», «Полтавщина» та ін). Так, «Полтавіка. Полтавська Енциклопедія» є універсальним довідником із найрізноманітніших галузей науки, техніки, культури, найповнішим зведенням найважливіших надбань полтавського краю за всі роки існування, найістотніших і різнопланових знань про Полтавщину, розкритих у динаміці від найдавніших часів до сьогодення. Це фактично перша спроба впорядкувати й інтегрувати знання про рідний край в український, європейський і світовий цивілізаційний контексти. Використання краєзнавчих енциклопедій уможливорює комплексне залучення матеріалів для пізнання рідного краю (природа, побут, господарство, культура тощо).

Варто зауважити, що поняття «краєзнавство» по-різному тлумачилось в історії та теорії педагогічної думки. В науковій літературі і на сьогодні немає єдиної точки зору: краєзнавство вважають науковою дисципліною або комплексом дисциплін, які покликані здійснювати всебічне наукове

пізнання краю, методом, дидактичним принципом, формою позакласної роботи, видом заняття¹. Така невизначеність стосовно трактування сутності, на думку В. І. Романька, зумовлена, по-перше, багатогранністю педагогічних функцій краєзнавства, а по-друге, нерозробленістю теоретичних основ досліджуваної дефініції². Залежно від об'єкту спрямованості дослідницької діяльності увиразнюють природничо-географічне, історичне, культурно-мистецьке, літературне та ін. краєзнавство³.

Ми виходимо з того, що краєзнавча наука є комплексною дисципліною та охоплює низку географічних, історичних, етнологічних та інших проблем на регіональному рівні. Краєзнавство шкільне – освітньо-виховна робота, яка полягає у всебічному вивченні на уроках і в позанавчальній роботі частини країни (області, району, міста тощо). Основним завданням краєзнавства є вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю з пізнавальною, науковою, виховною, практичною метою. Краєзнавчий матеріал на уроках допомагає розкриттю загальних закономірностей явищ, які вивчаються, підвищує інтерес і глибину розуміння навчального предмету, збагачує учнів знаннями про свій край і перспективу використання місцевих ресурсів⁴. Використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі є важливим аспектом у вивченні розвитку рідного краю, його традицій та звичаїв. Формування краєзнавчих знань є однією з необхідних умов підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

З метою достовірності фактів у відборі краєзнавчого матеріалу варто використовувати різноманітні інформаційні джерела: енциклопедії, визначники рослин і тварин, місцеві періодичні видання, науково-пізнавальні твори, повідомлення місцевого радіо та телебачення. Важливо відшукати потрібний матеріал відповідно до теми уроку та пізнавальними інтересами учнів і адаптувати його до навчально-виховного процесу сучасної школи. Здійснюючи відбір краєзнавчих відомостей, необхідно прогнозувати їхні можливі функції на уроці виходячи із багатопланового навчально-виховного навантаження краєзнавчого матеріалу. Відібраний

¹ Марфинець Н. В. Сутність та структура дидактичної категорії «література рідного краю» // Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Сер. : Педагогіка, соціальна робота. – Вип. 21. – С. 110.

² Романько В. І. Краєведение в системе вузовской подготовки будущего учителя: дис. ... кандидата пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». – К. : АПН України. Ін-т педагогіки, 1992. – 163 с.

³ Самойленко Г. В. Краєзнавство культурно-мистецьке та літературне: Навч. посібник. – Ніжин : НДПУ, 2001. – С. 7.

⁴ Рудницька Н. Ю. Використання вчителями краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі: історико-педагогічний аспект. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/1096/1/61.pdf>

для уроку краєзнавчий матеріал має бути також доступним та посильним для школярів. Актуальність цього критерію зростає у випадках адаптації краєзнавчих відомостей, отриманих із енциклопедичних довідників, місцевих періодичних видань тощо, до навчально-виховного процесу школи. Така доступність у відборі краєзнавчого матеріалу може бути досягнута за умови врахування пізнавальних особливостей школярів. Краєзнавчий матеріал, який планується використати на уроці, має бути яскравим, цікавим, емоційно насиченим, поданим не лише у вигляді текстів чи словесних описів, а й у наочному.

Краєзнавчі енциклопедії вагомі як для суспільства в цілому, так і для окремих територіальних одиниць. Адже на їх сторінках представлено найважливіші наукові, культурні, політичні, технічні, економічні, спортивні досягнення нашої держави. Тому енциклопедичні видання належать до важливих засобів у навчально-виховному процесі, побудові українського інформаційного простору. Їх цілеспрямоване поширення є запорукою пропаганди і прищеплення національно (державно) орієнтованих ідей, цінностей, норм і моделей поведінки, які сприяють соціальній гармонії та згоді у суспільстві. Водночас краєзнавчі енциклопедичні видання є доступним і надійним інформаційним джерелом для національно-патріотичного виховання громадян. Забезпечити суспільство доступом до якісних енциклопедичних видань, зокрема й за рахунок підготовки нових, означає підвищити рівень освіченості громадян. Така постановка проблеми значно розширює та збагачує предметне поле кожної дисципліни (зокрема географії та суміжних галузей). Використання краєзнавчих енциклопедій сприяє комплексному розв'язанню пізнавальних, навчальних, виховних завдань навчального процесу. Цей вид джерел удоступнює ознайомлення з історією рідного краю, особливостями його розвитку, населених пунктів тощо. Особливо значущим використання енциклопедій є на уроках географії та історії.

*Найдьонов О. Г.,
кандидат філософських наук, доцент,
науковий співробітник відділу природничих наук
Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»*

ОСОБЛИВОСТІ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ XXXI ЛІТНІХ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГОР В РІО-ДЕ-ЖАНЕЙРО 2016

Міжнародний олімпійський комітет (МОК) у Копенгагені (Данія) 2 жовтня 2009 р. на своїй 121 сесії вирішив провести XXXI Літні Олімпійські ігри в 2016 р. в бразильському місті Ріо-де-Жанейро. Спочатку на право проведення Ігор XXXI Олімпіади 2016 р. претендувало 8 міст, але до підсумкового голосування дійшло чотири фіналісти: Мадрид (Іспанія), Ріо-де-Жанейро (Бразилія), Токіо (Японія) і Чикаго (США). Столиця Бразилії (до 1960 р.) Ріо-де-Жанейро подавала заявки на проведення Ігор Олімпіади 1936, 1940, 2004 і 2012 років, але жодного разу не потрапляло в число міст, що беруть участь у фінальному голосуванні. Рішення МОК стало свідченням підвищення міжнародного статусу Бразилії, адже країна отримала також право на проведення Чемпіонату світу з футболу 2014 р. Які ж особливості представлення XXXI Літніх Олімпійських ігор в Ріо-де-Жанейро 2016 р. на сторінках «Великої української енциклопедії» (ВУЕ)?

Ігри унікальні тим, що вперше в історії вони пройшли в Південній Америці, у місті, яке є другим в країнах Латинської Америки за розмірами після Мехіко, столиці Мексики. Змагання проходили з 5 по 21 серпня, тобто під час календарної зими на континенті. Температура в цей період коливається від +18 до +25 °С.

Важливо представити у ВУЕ структуру олімпійських об'єктів XXXI Олімпійських ігор у Ріо-де-Жанейро. Їх основна частина була зосереджена в чотирьох зонах: Барра (Barra), Копакабана (Copacabana), Деодоро (Deodoro), Маракана (Maracana). Центральною зоною XXXI Олімпійських ігор стало Барра, де розташоване олімпійське селище та 15 олімпійських об'єктів. Копакабана прийняла змагання з веслування, вітрильного спорту, пляжного волейболу, плавання на відкритій воді (10 тис. м). Змагання з фехтування, п'ятиборства, стрільби та кінного спорту відбулися у зоні Деодоро. Церемонії відкриття та закриття Ігор, а також фінальний матч олімпійського футбольного турніру пройшли в найбільшій будівлі XXXI Олімпійських ігор – «Стадіоні журналіста Маріо Філью», який також називають Маракана (за назвою однойменної зони міста).

На Іграх стала рекордною кількість зареєстрованих національних олімпійських комітетів (НОК) – 205. Вперше в змаганнях брали участь представники НОК Косова і Південного Судану. На Олімпіаді в Ріо

також відбувся дебют команди «Біженці», що складався з 9 спортсменів з різних країн, постраждалих від війни. Ці олімпійці до початку Ігор не встигли змінити своє громадянство. Наявність Олімпійської команди біженців дало підставу деяким дослідникам олімпійського руху помилково зазначати, що на Іграх було зареєстровано 206 НОК. На іграх в Ріо змагалось понад 11 тисяч спортсменів у 42 видах спорту з 306 спортивних дисциплін. Найчисельнішим було представництво таких країн: США – 555 спортсменів, Республіка Бразилія – 465, Німеччина – 425, Австрія – 421, Китай – 413, Франція – 395, Велика Британія – 366, Японія – 338, Італія – 308, Іспанія – 306 спортсменів. За кількістю представництва – українська збірна налічувала 206 спортсменів – Україна посідала 16 місце.

Особливістю Олімпіади стало те, що у її програмі відбулися зміни – після 112-річної відсутності гольф знову став олімпійським видом спорту, стали проводитися змагання з регбі в новому форматі – регбі-сім. Жінки склали понад 45 відсотків від загальної кількості учасників Ігор, що стало особливістю цієї Олімпіади. Був значно посилений допінг-контроль. На Іграх в Ріо було проведено понад 5 тисяч тестів на допінг (проби будуть зберігатися протягом 10 років).

Логотип XXXI літніх Олімпійських Ігор 2016 в Ріо-де-Жанейро символізує стилізований Ріо – гори, сонце і море у вигляді звивистих ліній, що нагадують силуети танцюючих людей, які взяли за руки. Вперше його було оприлюднено 31 грудня 2010 р. Синій, жовтий і зелений кольори національного прапора Бразилії відбилися у цьому логотипі, який покликаний символізувати взаємодію і енергію, гармонію в розмаїтті, буйство природи і олімпійський дух.

Талісманом XXXI Олімпійських ігор стала жовта тварина, яка чимось нагадує kota і символізує багатий своєю різноманітністю тваринний світ Бразилії. У результаті інтернет голосування талісман Ігор в Ріо було названо Вінісіусом на честь діяча сучасної бразильської культури, музики і літератури Вінісіуса ді Морайса. Талісман Параолімпійських ігор в такий же спосіб отримав ім'я Том на честь бразильського музиканта, співака і композитора Тома Жобіма (Антоніу Карлус Жобім). Цей талісман символізує міфічна істота, яка стала збірним образом бразильського рослинного світу, в ньому проглядаються і елементи дерева, і елементи квітки. Офіційне оприлюднення талісманів літніх Олімпійських і Паралімпійських ігор 2016 відбулося 24 листопада 2014 р.

Презентація офіційних плакатів / постерів Олімпіади «Ріо 2016» відбулася 12 липня 2016 року в «Музеї Завтрашнього дня»¹. Логотип, талісмани, офіційні

¹ Білок І. Л. Олімпійська символіка: візуальні засоби впливу // Наукові записки Острозької академії. Сер.: Філологічна. – 2017. – № 67. – С. 45–51.

плакати Олімпіади в Ріо мають стати обов'язковою складовою енциклопедичного її представлення, оскільки ілюструють текстовий матеріал, а символічно передають суть того, що хотіли вкласти в ігри організатори.

Спортсмени з 87 країн стали володарями олімпійських медалей.

За кількістю медалей у неофіційному командному заліку перемогла збірна США, яка завоювали 46 золотих, 37 срібних і 38 бронзових нагород. Американський плавець Майкл Фелпс, повернувшись в спорт після недовгого перепочинку, покращив свої олімпійські рекордні показники, завоювавши 23 золоті олімпійські медалі, а в загальну їх кількість довів до 28 медалей. Заплив у басейні у фіналі на 800 метрів Кеті Ледеккі став одним з найбільш вражаючих в історії Олімпійського плавання. Американська плавчиня покращила попередній світовий рекорд майже на дві секунди та фінішувала на 11 секунд швидше срібного призера. Кеті Ледеккі завоювала чотири золоті медалі на дистанції 200, 400- та 800-метрів вільним стилем і 4x200-метрової естафеті та одну срібну на 4x100-метровій естафеті. Жіноча команда з плавання США виграла дві золоті та дві срібних медалі. В її складі у стометровому вільному стилі перемогу здобула Сімон Мануель – перша афро-американка, яка завоювала золоту медаль з плавання. Останнє золото Ігор Олімпіади в Ріо принесла своїй команді чоловіча збірна США з баскетболу.

Друге місце за кількістю нагород у збірної Великої Британії – 27 золотих, 23 срібних і 17 бронзових медалей. Змагання в Ріо стали для Великої Британії найуспішнішими після домашніх Ігор IV Олімпіади-1908. Британець Енді Мюррей, перемігши аргентинця Хуана Дель Потро, став олімпійським чемпіоном в одиночному розряді тенісистів. Збірна команда велосипедистів Великої Британії завоювала 6 з 10 золотих медалей, які розігрувалися у видах змагань з велоспорту. У перемогу британських велосипедистів суттєвий внесок зробив найбільш титулований за кількістю олімпійських нагород серед британських спортсменів Бредлі Вігінз. Завойована ним золота олімпійська медаль у складі чоловічої команди з велоперегонів стала восьмою олімпійською медаллю у його спортивній кар'єрі². На Іграх в Ріо історичним став виступ бігуна на пів і марафонську дистанції Мо Фара (Мохамеда Фара), який повторно став олімпійським чемпіоном у забігах на 5000 метрів та 10 000 метрів. Виборовши чотири золоті олімпійські медалі, спортсмен повторив досягнення фінського легкоатлета Ласе Вірена, олімпійського чемпіона Ігор в Мюнхені 1972 та Монреалі 1976.

Третє командне місце посіла збірна Китаю. Вперше з 2000 року команда опустилася на третє місце, завоювавши 26 золотих, 18 срібних і

² Jablonsky, Josef. Ranking of countries in sporting events using two-stage data envelopment analysis models: a case of Summer Olympic Games 2016 // Central European Journal of Operations Research. – 2018. – № 26(4). – P. 951–966.

26 бронзових медалей. Це на 30 нагород менше ніж на домашніх Іграх в Пекіні у 2008 р.

Спортсмени України вибороли на Іграх XXXI Олімпіади 2 золоті, 5 срібних та 4 бронзові нагороди з восьми видів спорту: боротьба греко-римська, веслування на байдарках і каное, гімнастика спортивна, гімнастика художня, легка атлетика, стрільба кульова, сучасне п'ятиборство, фехтування. Країна посіла 31 місце в неофіційному світовому командному рейтингу, 14-те місце серед європейських країн. До складу національної збірної команди України на Іграх Олімпіади увійшло 206 спортсменів з 27 видів спорту. Найбільше представництво мали спортсмени з легкої атлетики – 65 осіб, фехтування – 14 осіб, синхронного плавання – 9 осіб, боротьби вільної, важкої атлетики, веслування академічного та веслування на байдарках та каное – по 8 осіб.

Володарями нагород стали наступні п'ятнадцять українських спортсменів: І місце – Олег Верняєв – гімнастика спортивна, паралельні бруси; Юрій Чебан – веслування на байдарках і каное, клас С1 – 200 м; ІІ місце – Сергій Куліш – стрільба кульова, пневматична гвинтівка ГП-6, 10 м; Олег Верняєв – гімнастика спортивна, багатоборство; Жан Беленюк – греко-римська боротьба, 85 кг; Павло Тимошенко – сучасне п'ятиборство; Олена Вороніна, Аліна Комашук, Олена Кривацька, Ольга Харлан – фехтування на шаблях (командні змагання); ІІІ місце – Ольга Харлан – фехтування на шаблях (особисті змагання); Богдан Бондаренко – легка атлетика, стрибки у висоту; Ганна Різатдінова – гімнастика художня, особисте багатоборство; Тарас Міщук та Дмитро Янчук – веслування на байдарках і каное, клас С2, 1000 м.³ 50 спортсменів України у 15 видах спорту посіли місця з 4 по 6, що є високим спортивним показником, оскільки Міжнародний олімпійський комітет відмічає окремими дипломами всіх спортсменів, які посідають з 1 по 6 місця.

Отже, у «Великій українській енциклопедії» важливо подати такі особливості Літніх Олімпійських ігор в Ріо 2016: 1) їх унікальність (вперше в історії пройшли в Південній Америці), 2) структуру олімпійських об'єктів, 3) рекордну кількість зареєстрованих НОК, 4) зміни у програмі Олімпіади (після 112-річної було повернуто гольф та стали проводитися змагання з регбі в новому форматі – регбі-сім), 4) значна кількість жінок-учасниць (понад 45 % від загальної кількості учасників), 5) логотип, талісмани, офіційні плакати як такі, що візуалізують та символізують Ігри в Ріо, 6) перші три команди в неофіційному командному заліку, 7) чемпіонів Олімпійських ігор, які показали вражаючі спортивні результати, 8) чемпіонів та призерів збірної олімпійської команди України та її загальнокомандне досягнення.

³ Дрюков О., Дрюков В. Підсумки виступу олімпійської команди України на Іграх XXXI Олімпіади 2016 року у Ріо-де-Жанейро (Бразилія) // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – 2016. – № 37(3). – С. 3–15.

*Очеретяний О. О.,
завідувач сектору з питань
національно-патріотичного виховання
Національного музею історії України
у Другій світовій війні*

УКРАЇНЬСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В РОЗВІДЦІ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ДОВІДКОВИХ ТА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ВИДАНЬ

Вдала розвідка є одним із важливих факторів забезпечення безпеки держави. Особливої ваги вона набуває під час війни. До добування цінних даних як правило залучаються люди з високоінтелектуальним рівнем розвитку. Не завжди вони мають військову освіту, а їх основним видом занять є військова справа. Історія знає ряд прикладів, коли до розвідувальної діяльності залучались українці – представники творчої, технічної, політичної та духовної інтелігенції. У зв'язку із цим актуально з'ясувати стан їх висвітлення в доступній широкому колу довідкової літературі. Надалі йтиметься про рівень подачі таких випадків, що відбулися в період Другої світової війни, у деяких сучасних українських енциклопедичних та інших довідкових, а також документальних виданнях.

Як базу для проведення цього аналізу було взято до розгляду два універсальних енциклопедичних видання, надрукованих після здобуття Україною незалежності – «Велику українську енциклопедію» (ВУЕ)¹, «Енциклопедію сучасної України» (ЕСУ)² – та галузеве видання «Енциклопедія історії України» (ЕІУ)³. Також було опрацьовано меморіальний альманах «Народжені Україною»⁴ та словникову частину «Енциклопедії українознавства» (ЕУ-П)⁵, оскільки більшості середньостатистичних українських читачів вона стала доступною за часів незалежності, а її автори воліли бачити Україну самостійною державою.

¹ Велика українська енциклопедія, т. 1 / Упорядник д. і. н., проф. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видання», 2016. – 592 с.

² Енциклопедія сучасної України: в 20 т. / за ред. Дзюби І. М., Жуковський А. І., Железняк М. Г. та ін. – К. : Координаційне бюро ЕСУ НАН України, 2001 – 2018. – Т. 1–20.

³ Енциклопедія історії України: в 10 т. / за ред. В. А. Смоля та ін. – К. : Наукова думка, 2003 – 2013. – Т. 1–10.

⁴ Народжені Україною: меморіальний альманах: у 2 т. / Гол. ред. О. Онопрієнко. – К. : Євроімідж, 2002. – Т. 1–2.

⁵ Енциклопедія Українознавства: в 11 т. / ред. В. Кубійович. – Львів : Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, 1993 – 2003. – Т. 1–11.

Вищезазначені джерела перевірялися на наявність інформації щодо участі в розвідувальній роботі під час Другої світової війни 11 представників української інтелігенції, які діяли на боці Радянського Союзу, нацистської Німеччини та її союзників, а також у лавах Українського визвольного руху. Варто зазначити, що підготовка ВУЕ та ЕСУ триває (ВУЕ видала лише I том (А – Акц), II том (Акц – Ая) готується до видання, а СУЕ видала 20 томів (охоплюють гасла «А» – «Мікоян»). Це є причиною того, що деякі із запланованих до розгляду прізвищ цілком закономірно відсутні у цих виданнях на цей момент.

Найповніше в обраних для аналізу матеріалах висвітлено розвідувальну діяльність як радянських агентів письменника, літературознавця, філолога, філософа, історика, етнографа та археолога Віктора Платоновича Петрова, художника Миколи Петровича Глуценка та педагога Євгена Степановича Березняка. Як розвідник В. П. Петров згадується в усіх розглянутих виданнях, окрім ВУЕ та ЕСУ (у зв'язку з вищезазначеною причиною). Також цей факт прямо не вказується в ЕУ-II, оскільки на час виходу 6-го тому кола української еміграції не могли впевнено стверджувати про співпрацю вченого з радянською розвідкою під час Другої світової війни та деякий час після неї. З тієї самої причини в ЕУ-II відсутні відомості щодо розвідницької діяльності М. П. Глуценка. Натомість вона добре висвітлена в ЕСУ та ЕУ. Ці ж два видання мають вичерпну інформацію як про розвідника про Є. С. Березняка, а також письменника та кінорежисера Петра Петровича Вершигори – заступника з розвідки командира партизанського з'єднання під командуванням Сидора Артемовича Ковпака. Також у цьому з'єднанні воював відомий український поет Платон Микитович Воронько, який, за спогадами начальника штабу з'єднання, брав участь у діях розвідувального характеру⁶. На той момент він вже мав належний досвід, який здобув під час участі в радянсько-фінляндській війні⁷. У жодному з аналізованих видань не згадується приналежність П. М. Воронька до розвідки. Інший поет, автор слів до офіційного гімну столиці України «Як тебе не любити, Києве мій», Дмитро Омелянович Луценко на початку німецько-радянської війни був автоматником розвідувальної роти. Цей факт зазначається лише в ЕУ. В ЕСУ він не вказується. У військовій розвідці воював письменник і журналіст Павло Федорович Автомонов. В аналізованих виданнях його згадує лише ЕСУ, але відсутня інформація як про розвідника. Хоча творчість П. Ф. Автомонова наскрізь просякнута саме цією темою. Слід зазначити, що в україномовній та російськомовній версіях онлайн-енциклопедії

⁶ Войцехович В. О. Сто днів зв'язки. – К. : Дніпро, 1982. – С. 293.

⁷ Олійник Б. І. Суворий і ніжний / Воронько П. М. Повінь. – К. : Криниця, 2004. – С. 8.

«Вікіпедія» серед нагород письменника-розвідника вказуються три ордени Слави⁸. Цей факт не підтверджений жодним іншим джерелом⁹ і, ймовірно, не має реального підґрунтя.

Відомий письменник, військовик та громадський діяч Юрій Юрійович Горліс-Горський (Городянин-Лісовський), автор роману «Холодний Яр», мав вагомий досвід розвідника періоду визвольних змагань 1917–1921 рр. Його він використав під час радянсько-фінляндської війни 1939–1940 рр.,¹⁰ виступивши на боці Фінляндії. Про це не зазначається в ЕІУ, а ЕУ-ІІ представляє Ю. Ю. Горліса-Горського лише як письменника-мемуариста.

В ЕСУ, ЕІУ та ЕУ-ІІ подаються біографічні відомості Івана Михайловича Грінюха, де він виступає видним богословом, політиком, дипломатом. Але ми не отримуємо з них належної інформації про те, що він мав безпосереднє відношення до певних процесів розвідувальної діяльності під час Другої світової війни¹¹.

Видатний діяч ОУН(б) Микола Кирилович Леbedь також згадується в ЕСУ, ЕІУ та ЕУ-ІІ, однак як про керівника розвідки зазначаються дані лише в ЕСУ. У жодному з видань прямо не вказується приналежність до розвідувальної діяльності колеги М. К. Леbedя Миколи Васильовича Арсенича. Натомість обоє, здійснюючи керівництво Службою безпеки ОУН, мали прямий стосунок до вищезазначеного процесу¹².

Для отримання інформації про участь української інтелігенції в розвідці в енциклопедичних виданнях доцільно звертатися до праць О. В. Скрип-

⁸ Дописувачі Вікіпедії, «Автомонов Павло Федорович» Українська. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2_%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87;

Дописувачі Вікіпедії, «Автомонов Павел Федорович» Російська. URL : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2_%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB_%D0%A4%D1%91%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.

⁹ Письменники України у Великій Вітчизняній: Бібліографічний довідник / Укладачі: Буркатов Б. А., Шевченко О. Я. – К.: Радянський письменник, 1980. – С. 6; Подвиг народа. Автомонов Павел Федорович. URL : <http://podvignaroda.ru/?#id=1107424904&tab=navDetailManCard>.

¹⁰ Коваль Р. М. Револьвер і перо як життєва необхідність / Ю. Ю. Горліс-Горліс «Ми ще повернемось!». – К. : Историчний клуб «Холодний Яр»; Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. – С. 54.

¹¹ Чайковський А. С. ОУН-УПА і гітлерівські спецслужби: до історії співробітництва // Архіви України. – 2013. – № 3. – С. 64–66.

¹² Биструхін Г. С., Веденєв Д. В. «Повстанська розвідка діє точно і відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940-1950-ті роки: Монографія. – К. : К.І.С., 2006. – С. 195–196.

ника, Д. В. Веденєєва та Г. С. Биструхіна¹³, варто розглядати матеріали архівів (як галузевих, так і приватних), спеціальну довідкову літературу на зразок біографічного та бібліографічного довідників – «Військові розвідники»¹⁴ та «Письменники України у Великій Вітчизняній війні»¹⁵. Останній містить понад чотири десятки біографій, у яких вказується приналежність до розвідки.

Важливо залучати до роботи дослідників, які можуть запропонувати встановлені ними факти, які не відомі широкому загалу, але заслуговують на увагу. Для наведення прикладу такої ситуації візьмемо до розгляду не описаний у жодному довіднику життєвий шлях уродженця Кіровоградщини Івана Григоровича Данилова – журналіста та працівника культури. У роки Другої світової війни він пережив полон і нацистську окупацію, після чого як зафронтний агент був введений радянською контррозвідкою в розвідувальні органи противника. Протягом 1944 р. тричі перекидався на контрольовану гітлерівцями територію. На той час це дало змогу виявити 43 німецьких агенти¹⁶. За спогадами дружини Тамари Марківни Данилової, після закінчення війни І. Г. Данилов, як цивільна особа, до початку 1980-х років не раз залучався до виявлення тих, хто співпрацював із німецькими окупантами. У 2011 р. за підтримки Відкритого акціонерного товариства «Телерадіокомпанія Збройних сил Російської Федерації “Звезда”» було знято цикл документальних фільмів «Зафронтные разведчики. СМЕРШ», друга серія якого була присвячена розгляду розвідувальної діяльності І. Г. Данилова. Через невідомі причини історія представлена у фільмі завершилася загибеллю головного героя в боях за м. Будапешт, хоча насправді він помер у 1990 р. і був похований в м. Новоукраїнка Кіровоградської області. Достеменно не відомо, що штовхнуло авторів фільму вдатися до історичної фальсифікації. Можливо, це було просте прагнення додати драматизму. Але, імовірноше,

¹³ Биструхін Г. С., Веденєєв Д. В. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945. – К. : Генеза, 2006. – 408 с.; Биструхін Г. С., Веденєєв Д. В. «Повстанська розвідка діє точно і відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950-ті роки: Монографія. – К.: К.І.С., 2006. – 568 с.; Скрипник О. В. Розвідники, народжені в Україні. – К. : Ярославів Вал, 2011. – 624 с.; Скрипник О. В. Українська розвідка. 100 років боротьби, протистоянь, звершень. – К. : АДЕФ – Україна, 2019. – 344 с.; Скрипник О. В. Український слід у розвідці. – К. : Ярославів Вал, 2009. – 319 с.

¹⁴ Военные разведчики, 1918–1945 гг.: Биограф. справ. / Авт.-сост. Ю. М. Ярухин. – К. : Довіра, 2010. – 428 с.

¹⁵ Письменники України у Великій Вітчизняній: Бібліографічний довідник / Укладачі: Буркатов Б. А., Шевченко О. Я. – К. : Радянський письменник, 1980. – 383 с.

¹⁶ Терещенко А. Г. Апостоли фронтового Смерша. – М. : Аргументы недели, 2018. URL : www.loveread.ec/read_book.php?id=75534&p=73

російських пропагандистів, під егідою яких створювався фільм, не влаштував той факт, що українець І. Г. Данилов увесь післявоєнний період проживав і працював в Україні. Ця ситуація повною мірою показує вагу та історичну цінність цієї постаті. Також вона вказує на те, що нині ми маємо популяризувати серед українського народу таких його представників ще й з тою метою, щоб пам'ять про них не викривлялась антиукраїнською пропагандою. У зв'язку із цим постає пропозиція за можливості згадувати надалі під час підготовки універсальних енциклопедичних видань імена не досить відомих, але результативних розвідників якщо не окремими статтями, то хоча б однією обширною, з назвою на кшталт «зафронтний агент», «зафронтний розвідник», «розвідник», «українці в розвідці», «розвідники України» тощо.

На основі представленого вище аналізу можемо стверджувати, що у вже виданих енциклопедичних виданнях не завжди (досить не часто) акцентувалась увага на розгляді приналежності представників української інтелігенції до розвідки в період Другої світової війни. Але ця тема неабияк актуальна сьогодні, коли Україна змушена вести війну за власну незалежність і цілісність. У такій ситуації сучасним захисникам, зокрема діючим і майбутнім розвідникам, не зайвим буде познайомитись із прикладом розвідницької діяльності як відомих, так і маловідомих інтелігентів минулих поколінь. Отож, в енциклопедичних виданнях, що нині перебувають у стадії підготовки, зокрема ВУЕ, варто звертати увагу на цей аспект і спрямувати зацікавленого читача до інших джерел, що мають вичерпнішу інформацію із цієї теми.

*Розушина Ю. В.,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент, старший науковий співробітник
Інституту програмних систем НАН України*

*Гладун А. Я.,
кандидат технічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
Міжнародного науково-навчального центру інформаційних
технологій та систем НАН України та МОН України*

**ЕЛЕКТРОННА ВЕРСІЯ
«ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ»
ЯК ДЖЕРЕЛО ЗНАНЬ
ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Євроінтеграційні процеси в Україні, збалансування національних інтересів на ринку освітніх послуг і ринку праці, з одного боку, і глобалізаційні, технологічні, економічні й демографічні процеси, зростаюча мобільність трудових ресурсів – з іншого, потребують розроблення національної і регіональної політики в галузі кваліфікацій і процесів якості їх присудження, а також визнання результатів навчання (формального, неформального та інформального) – знань, умінь та компетентностей, що пов'язують ринок освітніх послуг з ринком праці. Успішність цього процесу сприятиме розвитку як вертикальної мобільності громадян в просторі професійної освіти, так і горизонтальній мобільності з однієї професійної траєкторії на іншу за рахунок механізму офіційного визнання часткових кваліфікацій, набутих в системі формального, неформального й інформального навчання.

Розробка національних процедур визнання неформального й інформального навчання, яке буде спиратися на національні рамки кваліфікацій, має базуватися на національних енциклопедійних ресурсах. Предметом цієї статті є аналіз тих вимог до електронних енциклопедій, які дозволяють використовувати їх як основу для оцінки результатів навчального процесу з тих дисциплін, що відповідають їх тематичній спрямованості. Як приклад такого електронного ресурсу аналізується онлайн версія «Великої української енциклопедії» (містить створену на основі сучасних семантичних технологій, — e-VUE1)¹, яка базується на програм-

¹ Наукові засади та теоретико-методологічні принципи створення сучасних енциклопедій / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. – 160 с.

ному забезпечення Semantic MediaWiki (SMW), що розширює Wiki засобами семантичні посилання.

Українські електронні енциклопедії є важливою складовою національного інформаційного простору. Тому у підготовці навчальних матеріалів доцільно орієнтуватися на україномовні енциклопедичні видання, що доступні у Web та містять авторські рецензовані статті.

Зростання інформаційного суспільства забезпечує шлях швидкого доступу до даних та обміну інформацією в усьому світі та збільшує вагомість дистанційного навчання на базі інформаційних технологій як альтернативи традиційній системі навчання. Важливу роль в цьому процесі відіграють засоби незалежного оцінювання та наявність зовнішніх, еталонних моделей окремих предметних областей (Про) навчальних дисциплін.

Дистанційне навчання (ДН) – організований за певними темами та дисциплінами навчальний процес, який передбачає активний обмін інформацією між студентами і викладачем на основі сучасних інформаційних технологій (ІТ). Це індивідуалізований процес передавання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії територіально віддалених учасників навчання у спеціалізованому середовищі, створеному на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі агентних. Персоніфікація в системах ДН забезпечує активну стратегію навчання, яка дозволяє студентів керувати контекстом, темпом і межами навчання. Еталонна модель технологічної системи ДН може включати такі системні компоненти: об'єкт навчання; викладач (тьютор); засоби оцінювання; засоби постачання навчальних курсів; інформаційні ресурси (ІР), що використовуються для навчання.

Важливим чинником ефективного навчання є об'єктивність контролю навичок студентів та їх здатності до пошуку інформації, яка стосується Про навчання. Такий контроль має базуватися не тільки на зрозумілих методиках та алгоритмах тестування, але й на відомостях щодо Про навчання, отриманих з перевірених та доступних ІР. Саме для цього доцільно застосовувати енциклопедичні видання, що подають інформацію в електронній формі.

Комп'ютерні технології суттєво змінили зміст та практику освіти. В останні роки е-навчання отримало значне поширення, що викликало стандартизацію технологій навчання² та викликало потребу у стандартизації вимог до навчальних ресурсів. Зараз існує чимало засобів елек-

² IEEE Learning Technology Standards Committee (LTSC). URL : <http://ltsc.ieee.org/>

тронного навчання із різною функціональністю, призначенням³ та з різними засобами контролю впродовж усього навчального процесу⁴.

Важливим компонентом е-навчання є тестування навичок та знань студентів. Міністерство освіти і науки України реалізує Програму розвитку онлайн освіти, яка передбачає розробку проектів стандартів систем, методів та технологій онлайн освіти в навчальних закладах з урахуванням міжнародних стандартів⁵. Але існують серйозні проблеми, пов'язані із семантичною інтерпретацією результатів тестування. Контроль навчання потребує засобів порівняння бази знань учня, яка формується (і модифікується) у навчальному процесі, з базою знань домену курсу. Для цього потрібні потужні інтегровані інструменти подання та аналізу знань. Структуровані джерела інформації та онтології ПрО можуть бути дуже корисними. Онтології ПрО⁶ використовуються як ресурс, що структурує навчальний контент⁷. Зразком найповнішого та авторитетного подання інформації у різних ПрО вважають енциклопедичні видання. У перекладі із давньогрецької енциклопедія – циклічне навчання, виховання; цикл, коло знань. Тому одним з джерел знань у дистанційному навчанні можуть стати різноманітні енциклопедичні ресурси, що доступні в електронній формі та подані таким чином, що забезпечують автоматизовану обробку поданих у них відомостей.

Електронна енциклопедія може бути визначена як електронне довідкове видання, яке містить відомості з однієї або кількох галузей знань та практичної діяльності, що викладені як набір окремих статей із можливим залученням елементів мультимедіа, та має зручну систему пошуку, яка підтримує переходи між статтями за допомогою гіперпосилань⁸. Така енциклопедія може бути розміщена на електронному носії інформації або у Web.

³ Murray T., Blessing S., Ainsworth S. Authoring tools for advanced technology learning environments: towards cost-effective adaptive, interactive, and intelligent educational software. URL : <http://helios.hampshire.edu/~tjmCCS/atoolsbook/chaptersV2/ChapterList.html>.

⁴ Kay, J. Learner Control. User Modeling and UserAdapted Interaction, 2001.

⁵ Прийма С. М., Панін О. В. Забезпечення прозорості європейської і національних Рамок кваліфікацій за допомогою комп'ютерних онтологій // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2013. – Т. 33. – № 1.

⁶ Gruber, T. R. What is an Ontology? URL : <http://www-ksl.stanford.edu/kst/what-is-ontology.html>.

⁷ An ontological approach to competency management / K. O. Lundqvist, K. D. Baker, S. A. Williams. URL : <http://www.eife-l.org/publications/proceedings/ ilf07/ Contribution110.doc.pdf>.

⁸ Черниш Н. Українські електронні енциклопедії як складова національного інформаційного простору // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 2. – С. 29–34.

Для електронних енциклопедій характерні специфічні саме для електронних інформаційних ресурсів (ІР) критерії класифікації. Найважливішими з них є: за програмним забезпеченням, за допомогою якого реалізовано доступ до контенту; за засобами подання контенту; за мовами розмітки (наприклад, HTML, Wiki-розмітка, семантична розмітка в SMW); за засобами пошуку та навігації; за правами доступу до створення, редагування та рецензування матеріалів. Від цих критеріїв залежить не тільки зручність використання енциклопедії, але й той функціонал, що теж впливає на сферу застосування. Наприклад, незважаючи на широко відомі переваги Вікіпедії (універсальність, великий обсяг, динамічність та актуальність), її можна використовувати лише як попередню інформацію, що потребує додаткової перевірки всіх фактів. Це пов'язано з тим, що інформація у Вікіпедії може довільно змінюватися у будь-який момент часу і тому вона не може використовуватися як рекомендований навчальний матеріал. Крім того, програмна реалізація Вікіпедії не підтримує семантичні запити і тому не дозволяє інтегрувати інформацію з різних гасел.

Енциклопедії, представлені у текстових форматах (PDF, DjVu, FB2 тощо) є простим аналогом паперових видань і відрізняються від них лише нижчою вартістю, практично не використовуючи переваги електронної форми, тоді як енциклопедії з розміткою контенту дозволяють здійснювати пошук та інтеграцію відомостей відповідно до персональних потреб користувача.

Динамічність контенту є одночасно й перевагою, і недоліком для енциклопедійних ресурсів: можливість внесення виправлень та оновлень забезпечують актуальність представленої інформації, але можуть призвести до несанкціонованих або помилкових змін контенту. Саме це не дозволяє використовувати Вікіпедію для оцінювання результатів навчання: у кожен окремий момент часу хтось може внести у статтю неправильну інформацію, яка буде швидко виправлена, але може стати причиною неправильного оцінювання. У оцінці результатів ДН потрібно надавати перевагу тим ІР, що містять авторські та рецензовані матеріали.

В сучасному інформаційному просторі України представлено більше ста різноманітних електронних енциклопедій, які орієнтовані на читачів з різним досвідом та сферою інтересів – як онлайн-версій паперових видань публікацій у форматах PDF або DjVu, так і спеціальних мережевих енциклопедичних проєктів⁹. Таким чином, виникає проблема пошуку найбільш корисних ІР, що не тільки містять відомості з навчальної дисципліни, але й забезпечують можливості аналізу її структури.

⁹ Смолій В. А., Боряк Г. В. Сучасна історична енциклопедистка: здобуття і перспективи розвитку // Вісник НАН України. – 2015. – № 3. – С. 44–60.

Якщо для об'єктивного оцінювання результатів дистанційного навчання застосовується онтологія навчальної дисципліни, то одним з важливих факторів ефективності запропонованого підходу є вибір тих енциклопедійних ІР, за якими будується ця онтологія, – як відповідно до контенту цих ІР, так і за тими інформаційними технологіями, що використовуються для доступу до цієї інформації. Необхідно, щоб відповідні енциклопедії містили пертинентні та актуальні знання щодо дисципліни, її базових понять та відношень між ними, відображали прийняті експертами ПрО точки зору та забезпечували можливість їх автоматизованого аналізу на змістовному рівні.

Існує багато досліджень, спрямованих на автоматизовану побудову онтологій ПрО за ІР, які базуються на технології семантичних Wiki (крім семантичних зв'язків між окремими сторінками). Останні дозволяють відображати семантичні Wiki для побудови адекватної онтології ПрО. Необхідна наявність обґрунтованих таксономій понять ПрО, яку зазвичай забезпечують енциклопедичні видання. Найбільшу цікавість викликають саме енциклопедії, реалізованих за допомогою Semantic MediaWiki та містять рецензований та перевірений контент. На прикладі e-VUE аналізуються можливості, які надає використання таких ресурсів для контролю результатів ДН.

Використання онтологій для подання знань ПрО. У сучасних системах дистанційного навчання (ДН) важливо орієнтуватися на засоби подання знань, що фактично вже стали стандартом для інтелектуальних інформаційних систем (ІС), що орієнтовані на функціонування в Web, – онтології¹⁰. У ІТ онтологія – це специфікація концептуалізацій, яка використовується для того, щоб допомогти програмам та людям обмінюватися знаннями.

Онтології пропонують спільне та загальне розуміння домену, яким можна спілкуватися між людьми та застосунками. На сьогодні розроблено мови подання (OWL¹¹, RDF¹²) та програмні засоби, за допомогою яких люди можуть спільно створювати онтології та будувати спільну лексику ПрО без централізованого контролю. Онтологія ПрО складається з множини понять, які використовуються в ПрО, та правил, що регулюють, як ці терміни можна поєднувати для того, щоб робити вагомі

¹⁰ Гладун А. Я., Рогушина Ю. В. Семантичні технології: принципи та практики. – К. : ТОВ ВД «АДЕФ-Україна», 2016. – 308 с.

¹¹ OWL Web Ontology Language. Overview. W3C Recommendation: W3C, 2009. URL : <http://www.w3.org/TR/owl-features/>.

¹² RDF Vocabulary Description Language 1.0: RDF Schema. RDF Vocabulary Description Language 1.0. World Wide Web Consortium, 2010. URL : <http://www.w3.org/Metadata/Activity.html>.

твердження про ситуації в цій ПрО. Знання з онтологій в основному формалізуються за допомогою п'яти видів компонентів: класи, відношення, функції, аксіоми та екземпляри. Формальна модель онтології O – впорядкована трійка скінчених множин $O = \langle T, R, F \rangle$ ¹³, де T – терміни ПрО, які описуються онтологією O ; R – скінчена сукупність зв'язків між термінами ПрО; F – функція інтерпретації домену на термінах та відношеннях онтології O .

Для інтероперабельності знань доцільно застосовувати технології, зроблені в проєкті Semantic Web¹⁴ консорціуму W3C: онтології ПрО зберігаються мовою подання онтологій OWL, що була створена в рамках цього проєкту. Синтаксис OWL має фреймоподібний стиль, де збір інформації про клас чи властивість подається в одній великій синтаксичній конструкції, замість того, щоб поділитися на декілька атомарних фрагментів для зручності читабельності. Онтологія OWL – це послідовність аксіом та фактів, плюс додавання посилань на інші онтології, які в ній містяться. Онтології OWL – це Web-документи, на які можна посилатися за допомогою URI.

В OWL є два вбудовані класи: OWL: owl:Thing – це клас всіх сутностей, і owl:Nothing не є порожнім класом. У OWL є два види фактів. Перший вид факту містить інформацію про конкретну сутність: класів, до яких індивід належить, про її властивості та значення властивостей для цього індивіда. Особі може бути наданий індивідуальний ідентифікатор, який буде позначати цю особу, і може бути використаний для позначення цієї особи.

Використання онтологій у ДН. Онтологічний аналіз як процес побудови онтології певної галузі знань або сфери інтересів є підобластю менеджменту знань та потребує набору специфічних навичок та досвіду. Але у тому випадку, коли множина понять та множина відношень між поняттями вже визначені заздалегідь та є відносно невеликими, побудова онтології може виконуватися практично кожною людиною, яка опанувала певний набір уявлень про цю ПрО. Коли для цього застосовуються також енциклопедійні IP, то в онтології можна формально відобразити представлену у цих IP інформацію у тому вигляді, як вона була сприйнята в результаті навчання. Це дозволяє викладачу досить легко помітити всі помилки, які припускають студенти внаслідок неправильної інтерпретації отриманих знань, а саме це є основною проблемою у ДН, де взаємодія між студентом та викладачем здійснюється тільки дистанційно.

¹³ Guarino N. Formal Ontology in Information Systems // Proc. of FOIS'98, Trento, Italy, June 6–8, 1998 – Amsterdam : IOS Press, 1998. – P. 3–15.

¹⁴ Davies J., Fensel D., van Harmelen F. Towards the Semantic Web: Ontology-driven knowledge management. John Wiley & Sons Ltd., England, 2002. – 288 p.

Семантичні властивості Semantic MediaWiki можна використовувати при створенні онтологій: для встановлення відношень між екземплярами класів (властивостей об'єктів) – для семантичних властивостей типу «Сторінка», семантика яких описана на сторінці відповідної властивості (наприклад, «працює в організації», «проживав у місті»), для виявлення властивостей даних для визначеної категорії сторінок (наприклад, на Wiki-сторінках категорії «Людина» можуть зустрічатися семантичні властивості «Рік народження», «Прізвище», «Ім'я»).

Основна ідея нашого підходу полягає в тому, що онтологія Про – це не лише інструмент навчання, але й об'єкт перевірки його результатів. Ми пропонуємо студентам побудувати власну онтологію домену дисципліни, а потім порівняти її з еталонною. Результати цього порівняння показують помилки в розумінні частин знань про домен (дисципліну, предмет) та допомагають тьютору в удосконаленні дистанційного курсу. Реалізовані експерименти демонструють, що такий підхід є набагато ефективнішим, ніж звичайні тести, коли деякі помилки можуть бути пов'язані з неоднозначною постановкою запитань та помилок, але правильні відповіді можна отримати інтуїтивно чи випадково і не відображають реальної концепції студентів щодо домену. Використання семантично розмічених енциклопедичних ресурсів як джерела знань для побудови еталонної онтології забезпечує об'єктивність такого підходу.

*Розушина Ю. В.,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент, старший науковий співробітник
Інституту програмних систем НАН України*

*Гришанова І. Ю.,
науковий співробітник
Інституту програмних систем НАН України*

ОНТОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ БАЗИ ЗНАТЬ ОНЛАЙН-ВЕРСІЇ «ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ» ТА МЕТОДИ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ ДЛЯ СЕМАНТИЧНОГО ПОШУКУ ТА НАВІГАЦІЇ

Для створення інформаційних ресурсів (ІР) зі складною структурою та великим обсягом, до яких відноситься онлайн-версія «Великої української енциклопедії» (е-ВУЕ), доцільно застосовувати сучасні семантичні технології, що базуються на досягненнях штучного інтелекту та методах розподіленого керування знаннями. У побудові технічних принципів розроблення енциклопедичного проекту одним з основних факторів є забезпечення достатнього функціоналу ресурсу, необхідного для його ефективного використання користувачами. Розмаїть функцій Web-порталу та їхня пертинентність реальним потребам відвідувачів можуть підтримуватися шляхом його інтелектуалізації, пов'язаної з наявністю семантичної розмітки, можливістю пошуку інформації за змістом, наявністю моделі бази знань (БЗ) ресурсу тощо.

Структура БЗ е-ВУЕ має враховувати можливості постійного оновлення інформаційного контенту (введення нових статей з різноманітними наборами структурних елементів, актуалізацію раніше представлених матеріалів), використання сучасних форматів подання для мультимедійного ілюстративного матеріалу (малюнки, рисунки, фотографії, відео, аудіо, карти, діаграми, креслення) та розширення функціоналу порталу з подальшим вдосконаленням дизайну. Крім того, БЗ е-ВУЕ повинна бути основою для інтелектуалізації засобів навігації та пошуку відомостей на порталі, задовольняючи інформаційні потреби користувачів з урахуванням їх семантики. Для автоматизації використання розподіленого Wiki-ресурсу необхідна побудова Wiki-онтології – формалізованої моделі знань, що дозволяє фіксувати характеристики його елементів, їхніх зв'язків, властивостей та відношень у формі, придатній для автоматичного оброблення, логічного виведення та аналізу. Використання цієї моделі для семантичної розмітки забезпечує уніфіковане формування та програмну реалізацію відповідного набору ієрархічно пов'язаних категорій, шаблонів типових інформаційних об'єктів, їхніх семантичних властивостей та використовуваних запитів.

Semantic MediaWiki (SMW)¹, що використовується як основа для створення порталу e-ВУЕ і підтримує такі механізми, як категорії, семантичні властивості та семантичні запити, достатня для реалізації такої системи знань, але не для її дослідження, вдосконалення та формалізації всіх різноманітних аспектів та характеристик. Тому виникає потреба у використанні елементів онтологічного аналізу для менеджменту гетерогенних знань, що містяться в контенті e-ВУЕ.

Онтології – бази знань (БЗ) спеціального виду, які містять семантичну інформацію² з певної предметної області (ПрО) – широко застосовуються зараз для подання знань в Web-орієнтованих ІС³. Моделі онтологій дозволяють формалізувати поняття ПрО (класи та екземпляри), властивості цих понять (атрибути, ролі), відношення між поняттями (залежності, функції) та додаткові обмеження, що визначаються аксіомами⁴.

Онтологія ПрО може використовуватися як основа для знаходження семантично пов'язаних гасел e-ВУЕ, що надає ще один засіб навігації у цьому семантичному ресурсі, використовуючи ієрархічні відношення між поняттями та набори їх семантичних властивостей. Користувач отримує можливість перейти до тих понять ПрО, які змістовно пов'язані з тим гаслом, яке він розглядає.

Семантично близькі поняття (СБП) – це нечітка множина, яка включає набір понять, для яких кількісне значення семантичної близькості і з обраним поняттям вище заданого порогу⁵. Міри визначення семантичної близькості понять на основі онтологій використовують різноманітні семантичні характеристики цих понять – їхні властивості (атрибути і відношення з іншими поняттями), взаємне положення в онтологічних ієрархіях.

В основу багатьох онтологічних мір близькості покладений теоретико-множинний підхід Тверські⁶, який визначає міру близькості двох об'єктів шляхом співставлення властивостей (feature matching). Міра близькості $S(a, b)$ між об'єктами a і b є функцією трьох аргументів наборів власти-

¹ Semantic MediaWiki // URL: https://www.semantic-mediawiki.org/wiki/Semantic_MediaWiki

² Guarino N. Formal Ontology in Information Systems. Formal Ontology in Information Systems. Proceedings of FOIS'98, 1998. – P. 3–15.

³ Ushold M., Gruninger M. Ontologies: Principles, Methods and Applications, Knowledge Engineering Review. – 1996. – Vol. 11. – № 2. – P. 93–155.

⁴ Asuncion G. Ontological Engineering: with Examples from Areas of Knowledge Management, e-Commerce and the Semantic Web (Advanced Information and Knowledge Processing). URL : http://www.amazon.com/gp/reader/1852335513/ref=sib_rdr_toc/

⁵ Крюков К. В., Панкова Л. А., Пронина В. А., Шипилина Л. Б. Меры семантической близости в онтологиях // Труды научных сессий МИФИ, Научная сессия МИФИ- 2010. – Т. 5: Информационно-телекоммуникационные системы. Проблемы информационной безопасности. – С. 75–78.

⁶ Tversky A. Features of Similarity // Psychological Rev. – 1977. – Vol. 84. – P. 327.

востей цих об'єктів А і В – їх перетину $A \cap B$ та доповнень $A - B$ та $B - A$. Чим більший обсяг $A \cap B$ та чим менше доповнення, тим більша подібність між а і b⁷. Деякі дослідники припускають, що оцінку подібності між поняттями потрібно розглядати із залученням лише таксономічних зв'язків⁸, виключаючи інші типи зв'язків; але інші онтологічні відношення також можуть впливати на визначення подібності⁹.

Для окремого випадку онтології, де застосовується єдине відношення між поняттями – ієрархічне відношення типу IS-A, – таксономії – близькість двох термінів може бути оцінена за відстанню між поняттями в таксономії верхин, які відповідають цим термінам. Поширений спосіб оцінювання семантичної подібності в таксономії полягає у вимірюванні відстані між вузлами, що відповідають елементам, які порівнюються, – чим коротший шлях від одного вузла до іншого, тим більше вони подібні¹⁰.

Проаналізовані вище підходи до визначення семантичної близькості між поняттями можуть використовуватися для знаходження близьких за змістом гасел в е-ВУЕ, де для категоризації гасел реалізується кілька незалежних таксономій, а для опису понять з подібною структурою розроблено шаблони з наборами відповідних семантичних властивостей.

Ціллю роботи є теоретичне обґрунтування методологічних принципів організації БЗ е-ВУЕ на основі онтологічного підходу, що забезпечує розширення функціоналу енциклопедичного видання шляхом надання засобів пошуку та навігації на семантичному рівні. Пропонуються засоби пошуку гасел е-ВУЕ на основі подібності їхнього змісту, за різним таксономіями та за значеннями їхніх семантичних властивостей.

Базові принципи організації БЗ е-ВУЕ. Основний інструмент організації БЗ портальної версії е-ВУЕ – засоби, що надаються Semantic MediaWiki (категорії та семантичні властивості). Для структурованого подання інформації використовується набір незалежних таксономій, з якими пов'язані відповідні набори категорій, між якими встановлені об'єктні відношення типу “клас-підклас” – кожне гасло може бути віднесено до довільного набору існуючих категорій, і наявність ієрархічних зв'язків між цими категоріями не

⁷ Resnik P. Semantic Similarity in a Taxonomy: An Information-Based Measure and its Application to Problems of Ambiguity in Natural Language // Journal of Artificial Intelligence Research. – № 11 (1999). – P. 95–130.

⁸ Rada, R., Mili, H., Bicknell, E., Blettner, M. Development and application of a metric on semantic nets. IEEE Transaction on Systems, Man, and Cybernetics. – 1989. – № 19(1). – P. 17–30.

⁹ Richardson, R., Smeaton, A. F., Murphy, J. Using WordNet as a knowledge base for measuring semantic similarity between words. Working paper CA. 1294. – Dublin, Ireland, 1994. URL : <ftp://ftp.compapp.dcu.ie/pub/w-papers/1994/CA1294.ps.Z>

¹⁰ Lee, J. H., Kim, M. H., Lee, Y. J. Information retrieval based on conceptual distance in IS-A hierarchies // Journal of Documentation. 1993. – № 49(2). – P. 188–207.

викликає суперечностей в обробці інформації. Це дозволяє відображати різні аспекти, за якими можна класифікувати гасла енциклопедії¹¹.

Для визначення семантичних властивостей, що характерні для різних підмножин гасел енциклопедії, виділяються типові інформаційні об'єкти (ІО)¹² – гасла, що відносяться до визначеного набору категорій та мають фіксований набір характеристик. ІО – це інформаційна модель об'єкта певної ПрО, що визначає структуру, атрибути, обмеження цілісності і, можливо, поведінку цього об'єкта. Більш детально типові ІО для е-ВУЕ проаналізовано в¹³. У процесі вдосконалення БЗ е-ВУЕ набори семантичних властивостей ІО тільки розширюються, що забезпечує можливість обробки раніше описаних ІО без необхідності внесення змін (якщо певні властивості виявляються зайвими та не використовуються на практиці, вони не видаляються, але не враховуються при заповненні нових гасел).

Для визначення близькості між поняттями можуть використовуватися як знання з відповідних онтологій ПрО – наприклад, кількість посилань-зв'язків між поняттями та рівень значущості цих відношень, так і відомості з таксономій, що фіксують відношення між категоріями, та враховуються як кількість – наприклад, кількість рівнів між категоріями, до яких віднесені поняття, що порівнюються, та обсяг цих категорій.

Ці принципи забезпечують принципову відмінність е-ВУЕ від звичайних, не семантизованих Wiki-ресурсів, найбільш відомим прикладом яких є Вікіпедія: БЗ е-ВУЕ підтримує довільні змістовні відношення між поняттями, в той час як у Вікіпедії можуть використовуватися лише два типи відношень – ієрархічне відношення «Клас-елемент класу» (категоризація) та відношення зв'язку (посилання між сторінками). Наявність довільних, семантично визначених відношень значно розширює як виразність подання знань у ресурсі, так і можливості навігації у ньому.

Використання оцінок семантичної подібності між гаслами е-ВУЕ для пошуку та навігації. Для пошуку СБП в е-ВУЕ можуть використовуватися: таксономії категорій, що використовуються в е-ВУЕ; природномовні описи

¹¹ Методичні рекомендації з підготовки, редагування та оформлення статей до «Великої української енциклопедії» / За ред. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. – 120 с.

¹² Rogushina J. V. The Use of Ontological Knowledge for Semantic Search of Complex Information Objects // Матеріали VII междунар. научно-технич. конф. «Открытые семантические технологии проектирования интеллектуальных систем» OSTIS-2017. – Минск : БГУИР, 2017. – С. 127–132.

¹³ Рогушина Ю. В. Використання семантичних властивостей вікі-ресурсів для розширення функціональних можливостей «Великої української енциклопедії» // Енциклопедичні видання в сучасному інформаційному просторі / За ред. Киридон А. М. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. – С. 104–115.

понять у відповідних Wiki-сторінках; гіперпосилання між сторінками; семантичні властивості, що пов'язують між собою Wiki-сторінки e-BUE; семантичні властивості, що пов'язують сторінки понять зі значеннями даних.

Оцінка семантичної подібності гасел e-BUE за ієрархічними (таксономічними) зв'язками має ймовірнісний характер. Використання онтологічної моделі e-BUE дозволяє визначати позиції відповідних понять у ієрархії класів, для яких вже визначено подібність: якщо підкласи та надклас цих понять подібні, то самі такі поняття теж можуть бути подібними. Для кількісної оцінки подібності двох сутностей можуть враховуватися параметри таксономії, що використовуються в e-BUE: оцінка подібності прямих надкласів цих понять; оцінка подібності всіх надкласів цих понять; оцінка подібності підкласів цих понять; оцінка подібності екземплярів цих понять.

Аналогічно будуються оцінки подібності і з урахуванням інших (не ієрархічних) зв'язків між поняттями, які відображаються в e-BUE за допомогою семантичних властивостей Wiki-сторінок цих понять. Наприклад, якщо значення семантичних властивостей двох гасел співпадають або відрізняються не більше за порогове значення, тоді й самі ці гасла можна розглядати як СБП.

В e-BUE Wiki-онтологія дозволяє явно визначати наявність або відсутність ієрархічних зв'язків між категоріями e-BUE, припустимість або неприпустимість їх перетину; відображати зв'язки між категоріями та типовими інформаційними об'єктами (ІО); вказувати, які саме семантичні властивості Wiki-сторінок, що відображають змістовні відношення між різними сторінками енциклопедії, і для яких ІО припустимі ті або інші відношення, притаманні кожному з цих ІО; описувати властивості категоризованих гасел e-BUE та визначати характеристики цих властивостей.

Наявність онтологічної формальної моделі, елементи якої лежать в основі семантичної розмітки Wiki-ресурсу, має ціллю запобігти неоднозначній інтерпретації знань різними розробниками та користувачами ресурсу, а розроблені в процесі досліджень методи онтологічного аналізу дозволяють встановлювати співставлення між цією моделлю та довільними онтологіями Про, збагачуючи Wiki-ресурс знаннями з Про.

Онтологічна модель БЗ e-BUE дозволяє автоматизовано знаходити змістовно близькі поняття серед гасел енциклопедії, аналізуючи їхню структуру, семантику та зв'язки з іншими гаслами. Це дозволяє пропонувати користувачам нові шляхи навігації у Wiki-ресурсі та розширені функціональні можливості у пошуку.

Онтологічна модель структури БЗ e-BUE використовується для підтримки семантичної навігації на порталі. Однією з істотних переваг e-BUE як семантичного порталу є можливість знаходження СБП. Такий пошук базується на таких припущеннях: поняття, що відповідають гаслам, які відносяться до однакового набору категорій, семантично ближчі одне до од-

ного, ніж інші поняття, відображені на порталі; поняття, що відповідають гаслам, які мають однакові чи близькі значення семантичних властивостей, семантично ближчі одне до одного, ніж поняття, що відповідають гаслам, які відображені на порталі, в яких семантичні властивості мають інші значення або взагалі не визначені; поняття, які визначені як СБП за обома попередніми критеріями, є більш семантично близькими, ніж ті, для яких виконується тільки одна умова близькості або не виконується жодної.

Для е-ВУЕ потребу у знаходженні СБП може викликати нездатність користувача коректно обрати галузь знань, до якої відноситься потрібне йому гасло, або без помилок ввести потрібний термін. В таких випадках користувач може отримати доступ до гасла, що він шукає, не безпосередньо, а через ті семантично близькі гасла, які він спроможний знайти. Наприклад, користувач хоче знайти відомості про письменника, прізвище якого він точно не пам'ятає, та не здатний точно визначити жанр його творів, але може вказати прізвище відомого йому сучасника, який працював у тому ж жанрі.

Для розширення функціоналу е-ВУЕ, що стосується пошуку та навігації у ресурсі, виникає потреба у засобах знаходження семантично близьких ІО – як глобально близьких (за всією сукупністю ознак), так і локально близьких (тільки за певною підмножиною ознак).

Використання онтологій як основи формалізації структури бази знань є ефективним засобом для встановлення семантичної близькості між елементами цієї БЗ. Особливу увагу викликає обробка окремих випадків онтологічних відношень – таких, як відношення «is-a», синонімії та ієрархічних відношень «клас-підклас» та «клас-екземпляр класу», що реалізуються базовими засобами технологічного середовища Semantic MediaWiki.

За допомогою семантичного пошуку користувач може отримувати доступ до інформації з різних Wiki сторінок е-ВУЕ, а застосування значень семантичних властивостей як параметрів запиту дозволяє автоматизувати відбір потрібної інформації. Це дозволяє економити час та зусилля користувачів, підвищує ефективність використання енциклопедії та забезпечує повніше задоволення персональних інформаційних потреб різних груп користувачів. На жаль, вбудована в Semantic MediaWiki мова пошукових запитів досить обмежена – наприклад, можна виводити семантичні властивості Wiki-сторінок, що відповідають набору вимог запиту, але не їх категорії. Тому виникає необхідність у створенні додаткових пошукових механізмів.

В е-ВУЕ підтримуються всі основні типи пошуку – як за формальними ознаками (за ключовими словами) та за категоріями, так і на змістовному рівні – за семантичними властивостями. Семантичний тип пошуку базується на оригінальній структурі БЗ е-ВУЕ, розробленої з урахуванням досвіду експертів прикладних галузей та інженерів зі знань. Саме цей доступ до інформації складає одну з основних переваг енциклопедійного ресурсу.

Тищенко А. О.
науковий співробітник
відділу соціогуманітарних наук
Державної наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ДОБОРУ ГАСЕЛ З НАПРЯМУ «ПЕДАГОГІКА» ДЛЯ «ВЕЛИКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ»

Тематичний реєстр гасел для «Великої української енциклопедії» (ВУЕ) з напрямку «Педагогічні науки» є складовою загального реєстру гасел ВУЕ.

Мета запропонованого тематичного реєстру – окреслити місце педагогічного знання у ВУЕ, передбачити категоризацію та систематизацію інформативно-довідкового матеріалу, сприяти комплексному осягненню окресленого сегменту гасел та кращому орієнтуванню авторів майбутніх статей, а також науковій дискусії, обговоренню й критиці запропонованих гасел у словнику. Перелік гасел має задовольнити як потреби пересічного читача універсальної енциклопедії, так і науковця-спеціаліста з цієї галузі знань. При цьому необхідно враховувати найновіші наукові дослідження, біографістику, новітні методики, авторські школи тощо. За цих умов важливою є постійна динаміка запропонованого словника.

Тематичний реєстр гасел повинен формуватись з урахуванням обох версій ВУЕ – друкованої та онлайн (е-ВУЕ). Остання об'єктивно має ширший діапазон можливостей, відтак – детальніший реєстр термінів, більші обсяги статей (лонгріди), мультимедійний супровід (ілюстративний матеріал, відео та ін.). Звісно, процес виключення гасел з друкованої версії й висвітленням їх тільки у електронній версії, потрібно переконливо обґрунтувати й розробити критерії добору таких гасел.

Саме розроблення критеріїв добору гасел до будь-якого тематичного реєстру й до будь-якої версії ВУЕ є дискусійною темою. Це ж стосується й напрямку «Педагогічні науки», який містить багато термінів, персоналій, іншого довідково-інформаційного матеріалу на межі з іншими галузями знань (наприклад, постать «Памво Беринди», або «медресе» тощо). З огляду на крос-галузевість уміщених гасел, словник, обов'язково формувався на основі загальних критеріїв добору гасел, розроблених співробітниками Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» для ВУЕ. Засадничими серед них стали загальні принципи: «загальне – конкретне», «важливіше – менш важливе» для відповідної галузі знань і діяльності; та критерії:

- поширеності та сталості використання – відбір здійснюється на підставі частоти і тривалості використання у сфері педагогіки;
- актуальності – тобто відповідності кожного терміна останнім тенденціям розвитку педагогічної думки й процесами актуалізації певного гасла у сучасному суспільстві;
- організаційно-методологічного потенціалу;
- пояснювального потенціалу – семантичну спроможність певного терміна;
- історичного значення – яку роль відігравав термін у становленні педагогіки й яку роль він відіграє тепер.

Спираючись на вищезначені методологічні принципи, в межах наукової галузі «Педагогічні науки» було розроблено «родове дерево понять», до якого включаємо такі групи термінів:

1. Базові поняття педагогічного процесу (навчально-виховний процес) та його учасники.

2. Методи і прийоми навчання (теорія).

3. Системи та технології навчання.

4. Корекційна педагогіка.

5. Історія педагогічної думки, першоджерела педагогіки.

6. Біографістика.

6.1. Народний вчитель України.

6.2. Окремі лауреати Державної премії України в галузі освіти.

6.3. Кавалери ордена княгині Ольги I, II, III ступені за визначні особисті заслуги в освітянській, культурній, благодійницькій та інших сферах суспільної діяльності, вихованні дітей у сім'ї.

6.4. Діячі, які розробили власну методику апробовану на Всеукраїнському рівні.

6.5. Педагогічні династії.

6.6. Академіки Національної академії педагогічних наук України.

7. Заклади вищої освіти України.

7.1. Навчальні заклади зі статусом «національний».

7.2. Заклади IV рівня акредитації.

8. Установи, що здійснюють науково-дослідну роботу в області педагогіки.

8.1. Національна академія педагогічних наук України (НАПН України).

8.2. Інші науково-дослідні установи.

9. Заклади післядипломної освіти

9.1. Академії.

9.2. Інститути (центри) підвищення кваліфікації, перепідготовки, вдосконалення.

10. Заклади дошкільної освіти України, включаючи приватні.

11. Заклади вищої освіти Світу.

11.1. Найстаріші діючі навчальні заклади Світу.

11.2. Рейтенгові заклади вищої освіти (ґрунтуючись на середньому значенні різних рейтингів типу QS World University Rankings, Webometrics ranking of world's universities).

11.3. За вагомістю у системі освіти окремої країни Світу (наприклад якщо це єдиний заклад вищої освіти країни).

Запропоноване «родове дерево понять», звісно, не може охоплювати всі питання педагогіки з огляду на універсальність ВУЕ. Водночас запропоноване увиразнення блоків надає уявлення про певну систему з можливістю доповнити чи вилучити окремі компоненти, побачити закономірність й правила добору гасел. Наприклад, якщо маємо категорію / групу «Заклади вищої освіти України», ми обов'язково повинні подати категорію «Заклади вищої освіти Світу», тобто зіставити національний компонент із світовим, й таким чином показати місце вітчизняної педагогіки у загальносвітовій. З утворенням системи термінів наступним кроком є етап виділення гасел з точки зору наведених критерій добору (адже навряд чи доцільно у друковану версію ВУЕ включати всі гасла з блоку «Заклади вищої освіти України»). Відповідно до критеріїв добору гасел визначається й доцільність фіксації гасла в друкованій чи онлайн версіях.

*Троян С. С.,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій
Національного авіаційного університету*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО КОНТЕНТУ В СВІТЛІ ПЛИННОСТІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Трансформація міжнародних відносин і завершення Вестфальської доби, на зміну якій прийшла глобалізація міжнародних політичних, економічних і культурних процесів, перевели міжнародне життя з кінця ХХ сторіччя в добу постбіполярного глобалізованого світу. Сучасні міжнародні відносини характеризуються плинністю процесів, які з завидною регулярністю вносять елементи новелізації, не зачіпаючи їх сутності. 1990-і роки стали часом глобальної домінації на міжнародній арені Сполучених Штатів Америки як єдиної або, за висловом американського політолога С. Гантінгтона, «поодинокі» наддержави¹. Перше десятиліття ХХІ сторіччя характеризувалося, за влучним визначенням політичного аналітика і експерта, редактора тижневика *Newsweek International* Ф. Закарії «піднесенням інших»². Поряд із США зростали роль і значення у міжнародних відносинах насамперед таких акторів як Європейський Союз, Російська Федерація, Китайська Народна Республіка. У 2010-х рр. під їх впливом все сильніше стали проявлятися елементи реструктуризації новітньої міжнародної системи, у тому числі пов'язані з використанням не лише новітньої «м'якої сили» чи ресурсів «гібридної війни», але й класичного силового потенціалу, зокрема збройного, великих держав. Прикладом може слугувати так звана гібридна війна Російської Федерації проти України й анексія Криму в 2014 р., що стало проявом грубого і брутального порушення сучасного міжнародного права і створило серйозні ризики та загрози для всієї системи міжнародної безпеки.

Глибинні зміни міжнародного життя і системного виміру міжнародних відносин водночас стали спонукальним мотивом до появи великої кількості новітньої політичної лексики (неологізмів, okazіоналізмів та інших новотворів). Значна їх частина увійшла до повсякденного вжитку і формально та сутнісно поповнила наш словниковий запас. Зокрема йдеться про такі терміни як «постбіполярні міжнародні відносини», «глобальний

¹ Huntington S. P. The Lonely Superpower // *Foreign Affairs*. – 1999. – Vol. 78. – No. 2. – P. 35–49.

² Закарія Ф. Постамериканский мир будущего. – М. : Европа, 2009. – 280 с.

світ», «оксамитові революції», «Маастріхтський договір», «арабські революції», «гібридна війна», «інформаційний тероризм», «кібербезпека», «культурна дипломатія», «м'яка сила», «демократичні трансформації», «доктрина Обама» й багато інших. Їх постійне впровадження в науковий обіг є важливим завданням українських науковців-енциклопедистів, прикладом чого стало, зокрема, оприлюднення енциклопедичного словника-довідника з новітньої лексики³ і першого тому «Великої української енциклопедії»⁴. Актуальний термінологічно-понятійний апарат став предметом дисертаційних й інших наукових досліджень [див. напр. ⁵]. У контексті цього, на основі змістовного аналізу терміну «Парасолькова революція» проілюструємо введення до наукового енциклопедичного контенту новітньої міжнародно-політологічної лексики.

«Парасолькова революція» («The Umbrella Revolution»)⁶ – протестний рух у Гонконзі (кол. брит. колонії, яка нині має особливий статус у КНР) за політичні права, який розпочався 26 вересня 2014 р. проти планів китайського уряду фільтрувати кандидатів на гонконзьких виборах 2017 р. Рух відомий в Україні також як Гонгконзький «Майдан». Назву «Парасолькова революція» увів А. Коттон із Нью-Йорка, а потім її поширили західні ЗМІ, описуючи велику кількість студентів-протестувальників, що використовували різнокольорові яскраві парасольки для свого захисту від перцевого аерозолю і слезозогінного газу. Активісти як символ протесту вдягали на одяг жовту стрічку і розміщували символи з парасольками і жовтою стрічкою у соціальних мережах⁷.

³ Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [П. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. – 492 с.

⁴ Велика українська енциклопедія / Упоряд. д. і. н., проф. Киридон А. М. Т. І. А – Акц. – К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2016. – 592 с.

⁵ Ждамарова А. В. «Арабська весна» як вектор трансформації Близького Сходу та Північної Африки в контексті зовнішньополітичних інтересів України // Сумська старовина. – 2018. – Вип. LIII. – С. 63–70.; Курандо О. С. Доктрина Обама у зовнішній політиці США. Дис... канд. політ. наук за спец.: 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку (на правах рукопису). – Одеса, 2019. – 207 с.; Омар Мохамед Алі Адріс. Ненасильницький політичний протест в Україні в умовах демократичної трансформації. Дис. канд. політ. наук (доктора філософії) за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» (на правах рукопису). – Луцьк, 2017; Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017. – 221 с.; Троян С. С. Арабські революції 2010–2011 років та їх наслідки // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2012. – Вип. 19. – С. 170–176.

⁶ Троян С. С. Парасолькова революція // Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [П. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2015. – С. 278.

⁷ Як парасолька стала символом протесту Гонконгу. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/09/140930_protest_umbrella_movement_ozh (доступ – 07.11.2019).

Масові акції протесту розпочалися в Гонконгу 26 вересня 2014 р. Їх ініціювали студенти під керівництвом Федерації студентів Гонконгу і спільнота активістів студентського руху Scholarism, до яких приєднався опозиційний громадянський рух Occupy Central. Лідерами протестного руху й акцій громадянської непокори стали 17-річний студент Дж. Вонг і доцент права Університету Гонконгу Б. Тай. Протестувальники вимагали проведення вільних місцевих виборів і більших демократичних свобод для Гонконгу. Вони виступали проти намагань центральної влади Китаю, яка 31 серпня 2014 р. прийняла рішення, що кандидатів на посаду керівника регіону спершу має схвалити уряд, тим самим позбавивши їх права обирати керівника своєї адміністрації на наступних вільних прямих виборах 2017 р. Учасники «Парасолькової революції» вважали такі дії офіційного Пекіна потенційним порушенням китайсько-британської спільної декларації 1984 р. і Основного закону Гонконгу 1990 р. Ці документи передбачали формування головного виконавчого органу за допомогою виборів на основі дотримання принципу загального виборчого права. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун рекомендував усім сторонам, які взяли участь у конфлікті, вирішити протиріччя шляхом мирних переговорів і з дотриманням демократичних принципів. 30 листопада 2014 р. відбулося відновлення сутичок у Гонконгу зі застосуванням сльозогінного газу до демонстрантів. Численні у кількісному вираженні та багатотисячні акції протестувальників відбувалися й надалі. Прикладом може слугувати мирний виступ 1 лютого 2015 р., коли в Гонконгу на вулиці вийшло близько трьох тисяч протестувальників.

Загалом протестні акції в рамках «Парасолькової революції» в Гонконгу продовжувалися з 26 вересня 2014 р. упродовж 79 днів. Офіційний Пекін трактував ці події як внутрішню справу Китаю, а державні російські ЗМІ кваліфікували їх як чергову кольорову революцію при підтримці урядів США і Великої Британії. Поліція Гонконгу заарештувала понад 900 осіб за участь у мирних акціях протесту і громадянської непокори. 17 серпня 2017 р. Дж. Вонг, Н. Лоу і А. Чоу отримали вирок від 6 до 8 місяців тюрми за штурм державних установ, а ще дев'ять лідерів були визнані винними в порушенні громадського порядку 9 квітня 2019 р.

«Парасолькова революція» була також суцільною бунтарською протестною інсталяцією з різнокольорових яскравих парасольок⁸. Вони мали насамперед не політичний чи мистецький контекст, а захищали демонстрантів від перцевого аерозолю та сльозогінного газу. Велика демократична парасоля в три метри заввишки упродовж місяця стояла біля входу

⁸ Груєва О. В. Інсталяція як новітня форма політичного акціонізму // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Політологія. – 2016. – № 5. – С. 20.

до Дому уряду. Інсталяція «Яйця та висока стіна» («Little something») із яєць увиразнювала силу гонконгських протестувальників: 50 яєць укладені у «трикутник Паскаля» стояли на одній стороні підвищення, а навпроти – дві цегляні «стіни», які блокують рух яєць. «Яйця» – це гонконгці, які вимагають справжнього виборчого права, а їм протистоять дві «стіни», тобто уряд і китайський режим. Кожне «яйце» (прихильник демократії) поодинці є уразливе та тендітне, але разом вони можуть подолати «високу стіну» пекінського небажання провести демократичні та конституційно гарантовані реформи. «Парасолькова революція» у Гонконгу стала своєрідною сучасною формою демократичного протестного руху і політичного акціонізму.

Наведений приклад може слугувати унаочненням актуалізації енциклопедичного контенту під впливом змін, які відбуваються в сучасному міжнародному житті. Новітні процеси на міжнародній арені й надалі акумулюватимуть створення політичних новотворів. Відповідна лексика не лише збагачуватиме нас у поточному ключі, але й потребуватиме постійного її введення до наукового енциклопедичного контенту.

*Філімонова Т. В.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
учений секретар Державної наукової
установи «Енциклопедичне видавництво»*

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ЗМІСТ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА «ЛЕКСІКОН СЛАВЕНОРССКІЙ» ПАМВО БЕРИНДИ

Літературна спадщина початку XVII століття залишила для сучасників чимало пам'яток української мови. Серед їх розмаїття є лексикографічна фундаментальна праця «Лексікон славенорсскій и имен тълкованіе» Памво Беринди (видана за власні кошти в 1627 р.).

Поява словника була зумовлена потребою розробки української термінології, поширення української мови замість церковнослов'янської в освіті, книговидавничій справі та діловодстві, і мало передусім навчальну мету – вивчення української мови «в пользу спудеев». Так, у XVI–XVII ст. було чимало літератури церковнослов'янською мовою, якою не лише викладали ряд дисциплін, а й вивчали її як предмет, але для широкого кола читачів багато форм і слів церковнослов'янської мови були незрозумілими.

Письменник, лексикограф, педагог, яскравий представник культурно-освітнього руху першої половини XVII ст. Памво Беринда народився в Прикарпатті в другій половині XVI ст., освіту отримав у Львівській братській школі, після закінчення якої працював у типографії Федора Балабана в Стрятині.

Висококультурна постать, блискучий знавець церковнослов'янської мови, вільно володів грецькою та латинською мовами. В 1614 р. очолив братську друкарню, де видав «Іоанна Златоуста книга о священстві», в якому зробив перші спроби подати власні тлумачення важких для розуміння церковнослов'янських слів.

Грунтовних знань Беринда отримав, перебуваючи на службі у Федора Балабана, здійснюючи нагляд за друкуванням. В цей час, коли ім'я Беринди вже було відоме за межами Львова, Києво-Печерський архімандрит Є. Плетенецький (який в 1616 р. купив друкарню Федора Балабана) запросив Беринду до Києва, де в цей період готувалась до видання книга «Аноологїонь». В січні 1619 р. видання було завершено, і Беринда знову повертається до Львова.

Робота над «Лексіконом» була започаткована ще в Стрятині (1606 р.) і впродовж 30 років педагог опрацьовував матеріал до словника, використовуючи при укладанні відомі лексикографічні праці Максима Грека,

Мануїла Ритора – візантійського книжника XV ст. Також залучені матеріали Лаврентія Зизанія і його «Лексис» (друкарня Віленського братства, 1596 р.) і давньоруські словники. Але основний, базовий мовний матеріал Памво Беринда використав із святого Письма – Острозької Біблії (1581), багатомовної Біблії (видана в Антверпені в 1587 р., бібліотека Федора Балабана).

Змістова складова «Лексікону», до певної міри відображала соціальні й політичні події, які впливали і на суспільні процеси. Створення праці обумовлювалося, перш за все, потребою розвитку культури, піднесення освітнього рівня, мобілізації для боротьби проти утисків з боку католицтва, соціального і національного гноблення. Відтак одним із засобів боротьби виступає слово – полемічна література, церковна промова тощо.

У передмові до «Лексікона» Беринда зазначав, що церковнослов'янська мова – це широка і великославна, тою мовою перекладені з грецької твори богословські та гімни церковні, нею відправляють службу в церкві у Великій і Малій Росії, Сербії, Болгарії, та інших країнах. Пояснювальна частина словника мала порівняльно-лінгвістичний напрям. Основними стали українські, спільноруські та польські слова, але вміщено було і російські, грецькі, латинські, німецькі слова.

Проте було багато незрозумілих слів, що, на думку Беринди, «у багатьох власних синів викликає огиду до церкви». Тому «Лексікон» мав на меті пояснити зрозумілою «розмовною» мовою назви речей, імена власні людей, гір, пагорбів, лісів, рік, урочищ різних діалектів – сірійського, халдейського, єврейського, грецького, латинського і власного нашого слов'янського (тут: церковнослов'янського).

Словник було видруковано у дві колонки, кожне слово починалося з нового рядка, зверху кожної сторінки позначено перше й останнє слово, які пояснюються на даній сторінці. В цьому відношенні словник став прототипом сучасних енциклопедичних словників. Словник складався з двох частин і містив 6982 реєстрованих слова.

У першій частині (церковнослов'янські слова з їх перекладом розмовною мовою (с. 1–328) подається 4980 загальних слів), кожне слов'янське слово перекладалося на «просту» тогочасну українську мову, із тлумаченням термінів, синонімів. Наприклад до слова «печаль» Беринда подав такі синоніми: фрасунок, болесний жаль, печальнованье, скорбь, болезнь, злополуче, утиск, журба, смуток.

У другій частині (власні назви з біблійної історії в перекладі українською (с. 329–475) 2002 слова) словника наведені власні назви грецького походження – географічні, історичні, міфологічні; слова з інших мов, які ввійшли до літературної мови, а також подається їх переклад україн-

ською мовою. Кожне слово супроводжувалося коментарями та словниковою статтею, метою чого було пояснити «назвиська речей и имена власныи людей, гор, пагорков, лесов, рек и разных урочищ rozmaityх диалектов».

До «Лексікону» входили й вірші, які вихваляли людей за мужність і вірність батьківщині. До таких творів належить вірш Тарасія Земки «На старожитный клейнот их мужностей панов Балабанов», де автор прославляв представників цього відомого в Україні роду.

Вітчизняний дослідник мовознавства, і зокрема мови твору «Лексікону» П. Беринди, З. М. Веселовська¹ вважала, що словник можна поділити на номенклатуру та пояснювальну частину.

До складу номенклатури «Лексікону» здебільш, входили церковно-слов'янські слова та старі спільноруські (деякі з спільноруських слів в сучасному живанні вийшли з ужитку, а деякі збереглися, і вони є діалектами притаманними для певного регіону). Також до номенклатури словника входили деякі польські слова, зрідка грецькі, іноді латинські. Слова поєднували у собі елементи етимологічного, тлумачного й енциклопедичного складових. Пояснюючи ті чи інші слова, Памво Беринда користувався кількома способами: окремими словами, одним словом або декількома, також наводились цитати, понад 100, енциклопедичні пояснення (коментарі), які лише до книжних слів.

Памво Беринда сподівався, що словник стане в пригоді студентам, допоможе при вивченні церковнослов'янської мови, позиції якої у літургійній і літературній сферах залишалися досить міцними (про це свідчать програми братських шкіл, де цьому предметові надавали великого значення).

«Лексікон» П. Беринди як лінгвістична праця відбивав певні особливості літературної мови XVII століття. На думку З. Веселовської мову словника можна було вважати за книжну мову, що сформувалася в Галичині, що утворилася на народному ґрунті, маючи церковно-слов'янські елементи, без яких не могла існувати літературна мова зазначеного періоду.

Підтвердженням цього, на думку З. Веселовської є деякі мовні факти, тобто «лексика, величезне число в ній полонізмів, що в Східній Україні XVII ст. не так поширювалися; спорадичні форми з зак. *-охъ* у місц., вони відомі лиш з Заходу, форми минулого часу складені з дієслів – *емь* (*есмь*) у постпозиції, зустрічаються у Галичині й на Волині; з синтаксис: вживання *естемь* з інструменталем, теж риса західня, що не поширювалася на Київ»².

¹ Веселовська З. М. Мова «Лексікону» П. Беринди // Записки історично-філологічного відділу УАН. – К., 1927. – Кн. XIII–XIV.

² Веселовська З. М. Мова «Лексікону» П. Беринди // Записки історично-філологічного відділу УАН. – К., 1927. – Кн. XIII–XIV. – С. 337.

Значна частина слів «Лексікона» присвячена педагогічній термінології. Так, вихователя Беринда називавав «педагог», «дітоводець», «пестун», вчителя братських шкіл «дидакал (даскал)» – «граматиком», «дітоучителем», «дьяконом». Освіта, за розумінням Беринди – це наука, «цвіченіє пильное зичливості какою, штуки, хитрості, фортелі ілі ремеслу». Дидактика – наука, яка «нас ученейшими, албо відомшими, албо мудрійшими чинит». Науку про виховання Беринда інтерпретує старослов'янським словом «пестунство», пояснюючи це терміном «педагогія». Цікавим є визначення Бериндою вікових груп дітей: «пеленчатко», «немовлятко», «дитя», «дітище», «чадо», «отроча», «юноша» тощо³.

1653 р. «Лексікон» був перевиданий друкарнею Кутейського монастиря, де в передмові відзначалося, що це видання є справжнім раритетом і книгою «пожитечною і потрібною всім». Вплив П. Беринди можна спостерігати в праці видатного східно-слов'янського лексикографа XVII ст. Єпифанія Славинецького «Лексікон латінській с Калепіна на словенській преложоньй».

Окрім «Лексікона» П. Беринда також брав участь у підготовці лаврських друків, а саме: «Агапіта диякона царю Юстиніану главізни поучительни» (1628), «Акафісти» (1629); виданні таких праць: передмова до «Номоканону...» (1620), післямова до «Анфологіону» (1619).

Словник став знаковим для свого часу твором, який засвідчував високий рівень лінгвістичної культури, освіченості українців початку XVII ст.

³ Сбруєва А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. – К., 2001. – С. 51.

*Червак Б. О.,
перший заступник Голови
Державного комітету телебачення
і радіомовлення України*

ЄВГЕН ОНАЦЬКИЙ І «УКРАЇНСЬКА МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»

Євгена Онацького називають «призабутим українським енциклопедистом», а його найвідоміша наукова праця «Українська мала енциклопедія» (УМЕ), на жаль, залишається малодослідженою в сучасній Україні.

Натомість життя і творчість Є. Онацького, його творча спадщина ґрунтовно досліджувалися українською діаспорою, яка шанобливо зберігала і перевидавала його твори. З-поміж діаспорних вчених слід відзначити праці літературознавця Миколи Мушинки та історика Любомира Винара, в Україні – Т. Демченко, В. Матвієнко, І. Патриляк, В. Рог, С. Білокінь.

Є. Онацький, крім того, що був відомим вченим, журналістом і публіцистом, належав до активних учасників національно-визвольного руху, зокрема брав участь у подіях Української революції 1917–1921 рр. і Другої світової війни. У зв'язку з цим важливо з'ясувати наскільки світоглядно-ідеологічні і політичні переконання Є. Онацького віддзеркалені у найголовнішій його праці – «Українська мала енциклопедія».

В Архіві ОУН зберігаються численні документи, листи, видання, які проливають світло не тільки на постать Є. Онацького, а й на світоглядно-ідеологічний контекст у якому формувалася й реалізувалася ідея написання «Української малої енциклопедії».

У 1929 р., перебуваючи у вимушеній еміграції, Є. Онацький знайомиться із полковником Армії УНР Євгеном Коновальцем, який на той час очолював Українську військову організацію і уже став одним із символів збройної боротьби українців за державність.

Знайомство із Є. Коновальцем швидко переросло у міцну дружбу, яка істотно вплинула на політичні погляди Євгена Онацького. Події Української революції, а відтак тріумф і поразка Української Народної Республіки, роздуми про перспективи національно-визвольного руху – це питання, які на той час найбільше хвилювали більшість українців, які опинилися на чужині.

Є. Коновалець належав до тих, хто наполягав на продовженні боротьби за самостійність України, але на якісно інших світоглядних, ідеологічних й організаційних засадах. Він вважав, що ідеї соціалізму й інтернаціоналізму, якими переймалися провідні діячі УНР, повністю себе вичерпали, як і дотеперішні форми і методи боротьби за реалізацію української національної ідеї.

Відтак виник намір заснувати підпільну Організацію Українських Націоналістів, яка має на меті революційним шляхом здобути незалежність і соборність України.

Є. Онацький не тільки поділяв такі міркування, але й глибоко перейнявся ними. Від Євгена Коновальця він отримав запрошення взяти участь у роботі Конгресу українських націоналістів, який відбувся у Відні 1929 р., а згодом став одним із чільних діячів ОУН, яку очолив Євген Коновалець. Перебуваючи в Італії, він налагодив тісну співпрацю із офіційними і неофіційними виданнями ОУН, публікуючи у них статті на ідеологічну і зовнішньо політичну тематики.

Ось як про цей період у його житті пише історик Любомир Винар: «Український організований націоналізм у 1920 рр. народився, як реакція на втрату української державності, що творилася під егідою різних соціалістичних партій. Онацький був співучасником і свідком цих подій і бачив багато помилок різних соціалістичних діячів, різних соціалістичних партій. ОУН він вважав за реальну, політичну силу в новому етапі боротьби за українську державність. Проте Є. Онацький ніколи не був політичним догматиком, або партійним доктринером... Євген Онацький був глибоко моральною людиною і разом політиком-реалістом, який усю свою діяльність розглядав під кутом інтересів і добра української нації»¹.

Оскільки ОУН перебувала на нелегальному становищі, Є. Онацький постійно перебував під прицілом спецслужб різних країн, що ускладнювало його життя, а в 1943 р. призвело до арешту німецькою поліцією у Римі та ув'язнення у тюрмах Берліну і Оранієнбургу. Причиною арешту стало надання іноземним журналістам матеріалів про «варварства німців», які вони чинили в Україні.

У 1947 р., після звільнення з в'язниці, Є. Онацький став мішенню для НКВД. Він пам'ятав про трагічну загибель Є. Коновальця у 1937 р. в Роттердамі від рук московського агента Судоплатова. Щоб уникнути такої долі переїхав до Буенос-Айреса.

Саме з ініціативи Голови ОУН Є. Коновальця у 1932 році Євген Онацький на сторінках часопису «Новий шлях», який перебував під ідейним впливом ОУН і виходив у Канаді, розпочав публікацію статей на літеру «А» (переважно політичного характеру), які планувалося видати окремою брошурою і використовувати для вишколу української молоді.

1954 р. у Буенос-Айресі на сторінках щомісячника «Дзвін» статті з «Нового шляху» передруковувалися під назвою «Мала українська енциклопедія». Згодом з ініціативи голови Братства св. Покрови о. Бориса Арійчука

¹ Винар Л. Євген Онацький – чесність з нацією. (1894–1979) // Український історик. – 1980. – № 1.

статті з'явилися окремими 120–150 сторінковими книжками і поширювалися мережею українських книгарень та індивідуальною передплатою.

Перше видання УМЕ з'явилося 1957 р. в Аргентині і одразу ж отримало високу оцінку. Автора підтримали такі моральні авторитети того часу як архієпископ Іван Бучко, голова НТШ у Торонто Євген Вертипорох, літературознавець і бібліограф Володимир Дорошенко, редактор газети «Українське слово» у Парижі Олександр Бойко та багато інших. Відчуваючи підтримку широкого загалу, Євген Онацький у надзвичайно складних обставинах еміграційного життя упродовж наступних десяти років видав усі 16 книжок «Української малої енциклопедії».

На той час уже існували «Українська загальна енциклопедія» І. Равковського у трьох томах і перша частина «Енциклопедії українознавства» В. Кубійовича. Однак «Українська мала енциклопедія» посідає особливе місце в українстиці. Як слушно зауважив М. Мушинка – один із небагатьох дослідників життя і творчості Є. Онацького, «В УМЕ переважають гасла з виразним національним і християнським світоглядом, зокрема з історії культури. Читаючи їх, так і відчуваєш, що автор – високоерудований вчений, уболіває за знедолений український народ і вірить у його майбутнє у вільній, незалежній і соборній Україні»².

Як бачимо, на ідейно-художній та науковий зміст УМЕ значний вплив мала заангажованість її автора у діяльність українського національно-визвольного руху, знайомство з його провідними діячами, зокрема Головою ОУН Євгеном Коновальцем. Власне, світоглядно-ідеологічний контекст у якому творилася УМЕ, сформований в атмосфері боротьби українського народу за свою національну державність.

Відомий український вчений І. Дзюба назвав «Українську малу енциклопедію» Євгена Онацького «однією з найкращих гуманітарних енциклопедій»³. Проте до цього часу в сучасній Україні перевидано тільки перший том УМЕ (2016, «Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ»). Постать Є. Онацького вшанована тільки у Глухові і Чернігові, де на його честь названі вулиці.

Очевидно, що для відновлення пам'яті про Євгена Онацького – одного з потужних українських вчених і видатного діяча українського національно-визвольного руху зроблено вкрай мало. Його життя і творчість, без сумніву, потребує подальших досліджень, а Українська держава зобов'язана гідно вшанувати пам'ять про нього.

² Євген Онацький – призабутий український енциклопедист // Українська енциклопедистика: Матеріали Третьої міжнар. наук. конф., 22-23 жовт. 2013 р., м. Київ. – К., 2014. – С. 99–104.

³ Енциклопедія одного автора // День. – 2016. – № 96–97. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayte/encyklopediya-odnogo-avtora>

*Черниш Н. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри медіакомунікацій
Української академії друкарства*

ІВАН РАКОВСЬКИЙ – ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР «УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ»

Для української енциклопедичної справи вельми цінним є досвід редактора «Української загальної енциклопедії» Івана Раковського, якому вдалося розробити й успішно реалізувати проект по суті першої національної універсальної довідкової праці, призначеної для найширшої читачької аудиторії. І. Раковський – непересічна в історії національної науки та культури особистість – належить до найкращих популяризаторів української науки¹. І саме йому було до снаги очолити редакційний колектив енциклопедичного видання, об'єднати свідому галицьку інтелігенцію (науковців, промисловців, освітян та ін.) навколо ідеї «книги, де є все», налагодити науково-методичне опрацювання матеріалів довідника та їх якісне втілення у поліграфічний продукт. На жаль, наукові дослідження І. Раковського, передусім з антропології – головної ділянки його багаторічної праці, – були заборонені за часів тоталітарної влади, а діяльність у Науковому товаристві імені Шевченка (НТШ), головою якого він був у найдраматичніші періоди історії осередку (з 1935 р. і до ганебної ліквідації радянською владою на початку 1940 р., а згодом – у еміграції, з 1947 р. і до власної смерті в 1949 р.), не отримали належного пошанування й досі. Згаданий у публікаціях з історії НТШ чи працях зі становлення національної антропології² коротко й переважно фрагментарно, І. Раковський насправді належав до когорти тих, кому вдалося не поступитися власною гідністю навіть у найбільш несприятливих суспільно-історичних і життєвих умовах, хто мав щастя долучитися до культурного й наукового поступу українського народу.

Станом на кінець 20-х – початок 30-х рр. ХХ ст. не існувало україномовних довідкових видань з окремих галузей знань, не була усталена також наукова термінологія. Ідея підготовки енциклопедії виникла під

¹ Головацький І. Іван Раковський (1874–1949) : Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 2004. – 234 с.; Романюк Т. Раковський Іван. Українська журналістика в іменах : Матеріали до енциклопедичного словника. – Львів, 1999. – Вип. 6. – С. 407–410.

² Дорошенко В. Огнище української науки: Історія НТШ. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1951. – 116 с.; Історія Наукового товариства ім. Шевченка: З нагоди 75-річчя його заснування: 1873–1948. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1949. – 204 с.; Кучер Р. Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові: Два ювілеї. – К. : Наук. думка, 1992. – 182 с.

час спілкування з широким загалом українського населення Галичини, просвітницької роботи в селах і невеликих містах краю. За спогадами відомого галицького журналіста В. Микитчука, «одного разу на обговоренні моєї доповіді у селі Яблунові мене запитали: «Чи є в нас така книга, в якій є все?». Це запитання спонукало мене замислитися над виданням енциклопедії»³. Праця над енциклопедичним виданням вимагала неймовірної відповідальності. Можливо, тому посаду головного редактора їй запропонували І. Раковському – людині багатогранних наукових зацікавлень, до деякої міри педантичній і скрупульозній. Та вчений завжди з запалом брався до роботи, що мала просвітницьку мету. Безперечно, він належав до кола найкращих українських популяризаторів науки, а тому саме йому було до снаги очолити видання першої української енциклопедії.

Пошуки науковця, який уособлював би передусім незаперечний науковий і громадський авторитет, був би відомим вченим, популяризував би знання серед найширшої аудиторії, а ще мав видавничий досвід, були непростими. На початку 1928 р. В. Микитчук звернувся до голови Наукового товариства імені Т. Шевченка К. Студинського з пропозицією взяти участь у підготовці енциклопедії та залучити до роботи авторитетних науковців різних секцій і комісій, однак не отримав позитивної відповіді. Тоді ж В. Микитчук розпочав переговори з діячами товариства «Просвіта», зокрема, з головою осередку М. Галушинським, сподіваючись на їхню підтримку та співпрацю. Просвітянам ідея видання «книги про все» була близькою, вони гаряче схвалили цю ініціативу, однак втілити в життя проєкт В. Микитчука відмовились через фінансові труднощі осередку. Не шукаючи більше підтримки та взаєморозуміння інших культурних чи просвітницьких товариств, яких на західноукраїнських землях у міжвоєнний період було чимало, В. Микитчук сам береться за розв'язання всіх організаційно-фінансових і видавничих проблем підготовки довідника. Він просить І. Герасимовича, з яким тривалий час співпрацював у педагогічному товаристві «Рідна школа», рекомендувати редактора енциклопедії, бажано відомого вченого та авторитетного громадського діяча, що мав би ще й видавничий досвід. За порадою І. Герасимовича наприкінці 1928 р. В. Микитчук звертається до І. Раковського з проханням очолити редакційну колегію «Української загальної енциклопедії» та обійняти посаду її головного редактора.

Про І. Раковського сучасники писали: «Людина особистої і громадської культури, репрезентативний пан у скромках галицького життя, без

³ Микитчук В. До історії видання Української загальної енциклопедії в Коломиї. Коломия і Коломийщина : 36. споминів про давнє й минуле. – Філадельфія: Видання Комітету коломиян, 1988. – С. 352.

штучних манер, але зате з природними рисами аристократизму духа, повний людської гідності і достоїнства. Не мав у собі нічого з кар'єризму, гоштаплерства й низькопоклонства. Був людиною елітарного формату – український Пан, свідомий своєї людської і національної гідності навіть в умовах незavidної української дійсності, бездержавності»⁴. І ще: «У приватному житті був надзвичайно чесним та правдиво новаторським. З його цілої особистості віддзеркалювала культура правдивого європейця»⁵. Феноменальний ерудит, зокрема в ділянці природознавства, людина з активною патріотичною позицією, «чоловік, до якого можна мати довіру» (так про І. Раковського відгукувався Б. Лепкий) і водночас «ходяча доброта, неперевершена терпеливість» – таким за спогадами його колег та друзів був учений.

Прагнучи пропагувати знання серед найширших верств українського суспільства, І. Раковський все ж не без вагань погодився стати головним редактором енциклопедії. Про його офіційну згоду свідчить лист-відповідь В. Микитчуку: «З Вашого цінного листа [...] переконаюся, що справа видання УЗЕ задумана цілком поважно та поставлена на тривких основах, тому прошу прийняти до відома, що я в засаді згоджуюся взяти на себе обов'язки редактора тієї «Енциклопедії», однак під певними умовами, які мусять бути докладно усталені на нашій спільній нараді»⁶.

Після отримання згоди від І. Раковського скликано нараду, де причетні до справи обговорили найважливіші питання щодо умов створення та розповсюдження майбутньої УЗЕ, а також обов'язки учасників проекту. Результатом обговорення стало підписання угоди, в якій окремим пунктом записано вимоги до І. Раковського як головного редактора: «Проф. Др. Ів. Раковський бере на себе обов'язок приєднати видавництву вчених спеціалістів до виконання поодиноких спеціальних праць з обсягу вселюдського знання та обов'язується стати головним редактором твору. Він договориється з поодинокими вченими щодо термінів віддавання праць та гонорару за ті праці»⁷.

Пропозиція І. Раковському очолити колектив УЗЕ виявилась, без перебільшення, визначальною для долі видання. Він був не лише талановитим ученим, а й добрим організатором, незаперечним авторитетом, умів об'єктивно оцінити потенційні можливості авторів і обрати найкра-

⁴ Цит. за: Головацький І. Іван Раковський (1874–1949) : Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 2004. – С. 84.

⁵ Там само. – С. 85.

⁶ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Фонд І. Раковського. – Спр. 46.

⁷ Там само. – Спр. 3.

щих, а головне – володів належними знаннями з методики налагодження роботи видавничого колективу (певна річ, у межах тогочасних реалій), мав чітко сформовані уявлення про зміст і виклад відомостей у майбутній енциклопедії, які базувалися на цільовому та читацькому призначенні «Книги знання». Значний обсяг редакційних робіт виконувався безпосередньо у помешканні І. Раковського у Львові на вул. Листопада, 31 (нині вул. Є. Коновальця), де зберігалися зібрані матеріали, надіслані авторами, картки гасел майбутньої енциклопедії, відбитки та копії статей з чужоземних енциклопедій, що слугували своєрідними зразками для укладачів УЗЕ.

Зосередившись на підготовці матеріалів УЗЕ, І. Раковський не лише укладав статті та редагував тексти інших авторів, а й займався суто організаційними справами, передусім залучав науковців до видавничого проекту, координував їхню діяльність у енциклопедичному колективі. Зокрема, він провадив велику кореспонденційну роботу з багатьма відомими українськими науковцями та культурними діячами⁸, надзвичайно уважно і відповідально ставився до цього листування, завжди враховував доцільні міркування своїх кореспондентів щодо змісту енциклопедичних матеріалів, однак наголошував, що енциклопедія має поєднувати науковість і популярність, задовольняти потреби широкої громадськості.

У списку авторів УЗЕ бачимо прізвища понад 130 відомих на той час учених, а дієвий склад видавничого колективу енциклопедії об'єднав майже 60 осіб, що відповідали за опрацювання певних розділів чи найбільших за обсягом статей, зокрема, В. Кубійовича, Б. Лепкого, Д. Антоновича, М. Рудницького, Ф. Колессу, М. Возняка, А. Крушельницького, З. Кузеля, С. Людкевича, І. Свенціцького, К. Студинського, П. Франка, Я. Чикаленка, В. Щурата. Так, етнографічну частину видання (розділи «Духовна культура» і «Матеріальна культура») опрацював видатний етнограф і етнолог З. Кузеля, якого І. Раковський уповноважив також залягоджувати й технічні питання, пов'язані з виготовленням мал і таблиць. З. Кузеля, який співпрацював з колективами німецьких енциклопедичних фірм, зокрема Ф. А. Брокгауза, та мав необхідний досвід, окрім етнографічної частини підготував також розділи про бібліографію, бібліотекознавство та бібліотеки.

Згодом, уже під час підготовки статей до третього тому УЗЕ, запрошено й В. Сімовича, який на початку 30-х років ХХ ст. перебував у Празі, де згуртував навколо себе фахових українців. Він із радістю долучився до видання енциклопедії, адже вважав, '«це обов'язок наш – помагати

⁸ Див.: Трегуб М. Епістолярій архіву редакції УЗЕ – джерело української біографістики // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – 2003. – № 11. – С. 303–310.

ділу»⁹. Надсилав до редколегії цінні матеріали з української історії, літератури, культури та мистецтва, що увійшли до розділу «Україна», суттєво збагативши його зміст. В. Сімович виявився доволі прискіпливим автором: майже ніколи не дотримувався порад І. Раковського щодо обсягу довідкових матеріалів, вимагав, щоб опрацьовані ним статті не скорочували, часто оскаржував виправлення, внесені редакторами. Все це ускладнювало підготовку енциклопедії до друку та додавало клопотів головному редактору, який мусив дбати про загальне цільове та читачке призначення праці.

Усім потенційним авторам І. Раковський надіслав лист-запрошення, у якому обґрунтовував вимоги та побажання щодо якості текстів: «Редакція старасться при відносно малому, строго означеному об'ємі дати якнайбільше змісту. Власне, щоби досягнути цю мету, ми мусимо: 1) давати тільки найконечніші річі, поминаючи подробиці; 2) пояснення обмежити до можливо найдальших границь, подаючи тільки те, що необхідно потрібне до пояснення й характеристики. З огляду на це, ми не можемо в нашій «Книзі Знання» подавати пояснення наших українських слів, полишаючи це будучому словникові нашої мови, а зате мусимо подавати по змозі як найбільше матеріялу з техніки, природи, медицини та чужих слів, пояснення яких найбільше пошукувані»¹⁰.

Чітко усвідомлюючи, якою має бути енциклопедія, призначена для широкого кола читачів, І. Раковський намагався донести своє розуміння до авторів статей. Для того щоб зробити процес підготовки видання оперативним і ефективним, головний редактор одразу ж наголосив на обмеженні обсягу та деяких особливостях змісту статей: «Просимо наших ВП. співробітників доложити всіх зусиль, щоби подані пояснення мимо своєї ядерности і короткости все ж таки були загально зрозумілі для найширшого загалу. Першою передумовою цього є по змозі не вживати чужих слів, а коли такі слова є конечні, не забути їх пояснити відтак опісля на властивому місці»¹¹. У листі до авторів І. Раковський також зауважував: «Розуміється, що наша «Книга Знання», як перша українська енциклопедія, мусить на кожному кроці зазначувати свій український характер, щоби і наші, і чужі читачі знайшли в ній як найбільше відомостей про нашу землю і про наш народ, дуже просимо звертати на це увагу при опрацюванні своїх матеріалів та подавати найконечніші дані про укра-

⁹ Цит. за : Головацький І. Іван Раковський (1874–1949) : Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 2004. – С. 43.

¹⁰ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Фонд І. Раковського. – Спр. 29.

¹¹ Там само.

їнських дослідників і вчених, діячів, заслужених в дотичній галузі знання, та при кожній нагоді зазначувати все, що відноситься до України, її області, природи, народу, історії, її творчості й витворів та загалом її цивілізації й культури»¹².

Важливе значення має програмна стаття І. Раковського «Яка буде наша перша енциклопедія?», опублікована 1930 р. у львівській газеті «Діло», де він наголосив на прагненні редакційного колективу УЗЕ створити таку працю, яка б могла представляти Україну серед інших енциклопедичних видань світу: «Перш за все мусимо зазначити, що перша книга знання буде невеличка. Інші культурні народи мають такі твори кількадесятьтомові, ми на перший раз мусимо вдоволитися трьома томами, в об'ємі приблизно 120 аркушів друку. Інші культурні народи мають побіч великих многотомових такі «малі» енциклопедії, призначені власне до масового поширення. Своім об'ємом наша перша книга значно перевищуватиме недавно видані «малі» енциклопедії Брокгауза, Гердера і Маєра та дорівнювати буде «Малому Лярусови»¹³.

Видання, на думку редактора, мало би стати у нагоді кожному українцеві: «Як це вже зразу було сказано в перших звітках про нашу книгу знання, вона буде «загальною» енциклопедією. Безперечно, нам дуже потрібні також словники мови, книги по українознавству та особливі енциклопедичні словники для різних ділянок людського знання, одначе перш за все такі найбільш потрібною для нашого широкого загалу є «загальна енциклопедія»... Відповідно до свого об'єму наша книга знання обніматиме найважливіші дані з усіх ділянок людського знання, з особливим місцем для українознавства та потреб нашого освіченого загалу»¹⁴.

Учений усвідомлював, що для створення авторитетної довідкової праці потрібно дотримуватись тих незаперечних принципів, на яких базуються найвідоміші європейські енциклопедії. Один із них – беззастережна об'єктивність, якої І. Раковський настійно вимагав від авторів статей: «Розуміється, що при таких оглядах та загалом поясненнях, особливо історичних і літературних, необхідна цілковита безсторонність. При даних обставинах воно й не може бути інакше. Наша перша книга знання призначена для цілого нашого народу, а не для прихильників якогось одного сторонництва чи погляду... Наша енциклопедія мусить мати і буде мати чисто поучаючий (дидактичний) і пояснювальний (інформативний)

¹² Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України. Відділ рукописів. – Фонд І. Раковського. – Спр. 29.

¹³ Раковський І. Яка буде наша перша енциклопедія? // Діло. – 1930. – 4 лют. – С. 3.

¹⁴ Там само.

характер та суворо перестерігатиме наукову безсторонність і безпартійність»¹⁵.

І. Раковський наголошував на важливості збереження рідної мови, а тому всіляко намагався протистояти засміченню її чужомовними словами й термінами. Він писав: «Наша гарна мова – це одинокий скарб, який нам ще лишився, отож святим обов'язком всіх наших освічених людей є цей дорогоцінний скарб нашого народу шанувати й розвивати, а не засмічувати непотрібною чужиною. Та все ж таки в нашій енциклопедії мусить бути багатий засіб чужих слів, і то не лиш тих міжнародніх, загальноуживаних у всьому культурному світі, але також і тих по правді зайвих, без яких ми дуже добре можемо обійтися»¹⁶. У статті «Яка буде наша перша енциклопедія?» І. Раковський пропонував читачам висловити свої міркування щодо недоліків видання та обіцяв уважно прислухатися до критики й спрямовувати її на поліпшення наступних зшитків.

Безперечно, специфіка енциклопедії передбачала необхідність визначення пріоритетних матеріалів, передусім урахування таких важливих чинників, як україноцентричний характер і науково-популярна спрямованість праці. Саме тому значну увагу І. Раковський приділяв чіткості викладу, стислості й водночас вичерпності змісту, наголошував на лаконічності формулювань, логічності побудови наукових тлумачень, точності фактичних відомостей. Він був дуже уважним і вимогливим редактором. У редактованих ним авторських оригіналах, які зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, здебільшого бачимо виправлення, зроблені різним чорнилом, що дає підстави припустити: редактор не обмежувався одним переглядом тексту, а повертався до нього декілька разів.

Неодноразово І. Раковський надсилав авторам пояснення «для уможливлення редакторської праці», де просив дотримуватися вказівок, які б полегшили та прискорили роботу редакції. Серед найважливіших вказівок такі: «Кожний термін, враз із дотичним поясненням, просимо писати на осібних карточках, величини осьмої частинки аркуша звичайного канцелярійного паперу... Карточки просимо упорядковувати поазбучно. Всі карточки просимо позначати порядковими числами. Дуже просимо писати як найвиразніше, по змозі зі машинкою»¹⁷. Такі дії дозволили б значно скоротити термін перевірки текстів. Вказівки редактора автори не завжди виконували, що засвідчують листи до адміністрації УЗЕ: «Отся

¹⁵ Раковський І. Яка буде наша перша енциклопедія? // Діло. – 1930. – 4 лют. – С. 3.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Фонд І. Раковського. – Спр. 29.

наша просьба мала дуже малий успіх: наші співробітники прислали нам далі предовжелезні гасла, а ми їх на основі нашого згаданого письма все скорочували...»¹⁸.

Після виходу першого зошита (зшитка) енциклопедії І. Раковський звернувся до громадськості з таким анонсом видання: «Отсим передаємо нашій українській спільності перший випуск першої Української Загальної енциклопедії «Книга Знання». Видавництво, редакція і співробітники цього твору докладають усіх зусиль, щоби він був як найліпшим й як найгарнішим та щоби стояв на вишині сучасних і культурних вимог, розуміється в границях можливости»¹⁹. Головний редактор наголосив на намірах видавців створити якісне, досконале видання, побудоване за зразком найвідоміших тогочасних довідників: «Все ж таки ми стараємося, щоби наша енциклопедія була по змозі як найліпшою: зміст, форму й текстові образки ми даємо на зразок найліпших енциклопедій інших народів; потрібні географічні карти та барвні й чорні мистецькі образкові таблиці виконуються у першорядній заграничній картографічній установі та в части долучається до пізніших зшитків, найдалше з кінцем I-го тому. Про зовнішній гарний вигляд дбає упрощений до цього заводовий мистець»²⁰.

Про численні критичні відгуки на випуск першого зошита УЗЕ І. Раковський одразу ж повідомив авторів, пояснивши причини невдачі: «Мусимо признатися до цього, що перший зшиток нашої Енциклопедії має багато недостач. Причинилася до цього головно обставина, що згаданий твір друкується на провінції, надто далеко від редакції, щоби можна запобічи різним непередвидженим несподіванкам. І так технічне виконання і коректа лишають багато до бажання, особливо в двох останніх аркушах, які друкарня через недогляд видрукувала без нашої ревізії та які ми будемо старатися передрукувати»²¹.

Головний редактор енциклопедії глибоко усвідомлював свою відповідальність за видання, а тому прагнув виправити ситуацію і врахувати недоліки у подальшій роботі. Однак не все залежало від І. Раковського. Насамперед слід було навчити авторів писати якомога «чистіші» тексти, редагування яких потребувало б менше часу. Тому він надіслав авторам по зшитку видання для врахування недоліків: «Вкінці просимо ще переглянути перший випуск нашої «Книги Знання» та подати нам ласкаво всі

¹⁸ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України. Відділ рукописів. – Фонд І. Раковського. – Спр. 47.

¹⁹ Там само. – Спр. 43.

²⁰ Там само.

²¹ Там само.

свої цінні замітки та поради, що по Вашій думці слід би змінити або поправити. Всі цінні уваги прийемо з найбільшою подякою і будемо старатися узгляднити їх по зможі в дальшому видаванні наступаючих випусків»²².

Як бачимо, І. Раковський прислухався до порад і зауважень авторів та співробітників, прагнув піднести якість енциклопедії, адже від самого початку уявляв її як справжню «книгу знання», що достойно мала б репрезентувати наукові здобутки України.

Найактивнішими працівниками редакції були В. Сімович, І. Федів, В. Дорошенко та постійний секретар І. Бедрило. Через певний час між членами колективу виникли суперечності, і деякі учасники вирішили залишити його. Така ситуація загрожувала долі УЗЕ. У листі до В. Микитчука І. Раковський висловив хвилювання щодо майбутнього редакції: «Заходить небезпека, що деякі члени Вид. Комітету не бажають вдоволитися лише силою свого вкладу, але бажають злосливо розвалу В-ва, до котрого не можемо допустити. Ваше слово в цій справі багато заважить, а тому дуже прошу прибути особисто, а хоч заявитися в цій справі письмом»²³.

Зваживши всі обставини, В. Микитчук як директор адміністрації УЗЕ дійшов невтішного висновку, який одразу ж повідомив І. Раковському: «Грошова скрута приневолює наше В-во сповістити обох секретарів нашої Редакції УЗЕ про можливість припинення дальшого видавання зшитків УЗЕ від дня 1 лютого 1932 аж до часу, коли В-во буде спроможне продовжати це видавання»²⁴. Проте І. Раковський рішуче наполягав на продовженні праці над «Книгою Знання». Розв'язкою складної ситуації стало доленосне рішення головного редактора перенести видання енциклопедії до НТШ, яке, однак, викликало протести. Зокрема, В. Микитчук висловив своє невдоволення, звинувативши вченого у «таємному бажанні» передати роботу НТШ над виданням ще з самого початку його створення. Такі закиди змусили І. Раковського обґрунтувати свою позицію у доповіді на засіданні повного видавничого комітету УЗЕ, що відбулося у Коломиї 1933 р.: «Так, справді, я від самого початку був тої думки, що Українську Загальну Енциклопедію повинно видавати наше Наукове Т-во і все був і є прихильником передачі нашої УЗЕ в руки згаданого Т-ва. Таке видавництво, як Енциклопедія, повинно бути в руках такої установи, яка має свою друкарню, переплетню, книгарню, свої

²² Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Фонд І. Раковського. – Спр. 43.

²³ Там само. – Спр. 47.

²⁴ Там само. – Спр. 23.

власні магазини й яка по покриттю коштів видання може десятки літ чекати на який-небудь чистий зиск...»²⁵. Головний редактор у жодному разі не мав наміру припиняти видання енциклопедії, тому постійно шукав варіанти, що уможливили б її подальший випуск.

Коли видавничій спілці вдалося таки дійти згоди й підтримати перенесення видання УЗЕ до НТШ, І. Раковський взявся до справи: «Також я був би дуже вдячний, коли б я отримав до суботи 2 січня ц.р. відомість про вигляди на позичку в Землебанку і можливість перенесення В-ва УЗЕ до Львова під фірму Книгарні Н.Т.Ш.»²⁶. Він активно листувався з адміністрацією енциклопедії та книгарнею НТШ, узгоджуючи деталі домовленості: «Комісія стала на становиску, що книгарня НТШ може і повинна перебрати В-во УЗЕ на дозакінчення. Жерело на роздобуття гіпотетичної позички є. [...] Перебрання В-ва УЗЕ повинне наступити зараз, [...] книгарня або перебере В-го УЗЕ зараз, або зрештує з цього інтересу, коли б це було неможливим до виконання зараз»²⁷. Таким чином, саме завдяки ініціативі та рішучим і наполегливим діям І. Раковського видання УЗЕ було передане до НТШ, що стало вирішальним, адже забезпечило успішне завершення видавничого проекту.

Отже, УЗЕ, підготовлена й видана за головною редакцією І. Раковського та за активної участі В. Сімовича, В. Дорошенка і М. Рудницького, мала на меті подати якомога більше статей, що містили б найновіші відомості про видатних діячів, важливі дати, події, тлумачили б досягнення в усіх галузях знання. Завдяки ерудованості й вимогливості І. Раковського як головного редактора праця була укладена на зразок кращих європейських енциклопедій із використанням тогочасних наукових методів і джерел. І. Раковський виконав величезну організаційну та редакторську роботу, прагнучи, щоб енциклопедія поєднувала науковість і справжню популярність, задовольняла своїм змістом потреби фахівців і найширшої аудиторії, був автором низки ґрунтовних енциклопедичних статей (зокрема, такого важливого гасла як «Антропологічні прикмети українського народу»²⁸). І все ж, попри незаангажованість і політичну виваженість, радянська влада віднесла УЗЕ до «найбільш крамольних буржуазно-націоналістичних видань» і заборонила користуватися нею. Унікальна

²⁵ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України. Відділ рукописів. – Фонд І. Раковського. – Спр. 13.

²⁶ Там само. – Спр. 24.

²⁷ Там само.

²⁸ Українська загальна енциклопедія: Книга знання : в 3 т. / за гол. ред. І. Раковського. – Львів; Станіславів; Коломия : Видання кооперативи «Рідна школа», 1930–1935. – Т. 3. – С. 287–293.

праця, яка увібрала в себе інтелект і ментальність української національної еліти, на десятиліття була захована у спеціальних бібліотечних фондах та недоступна для користувачів, що спотворювало справжню картину історичного розвитку національної енциклопедичної справи.

УЗЕ – фактично перша українська загальна енциклопедія, а тому не позбавлена огріхів як у змісті, так і в методичному аспекті. Проте її українознавча частина була кроком уперед порівняно зі спробами попередників створити енциклопедичне видання. І. Раковський, як головний редактор, добре впорався зі своїм завданням, залучивши до праці 136 авторів, які уклали 34 000 статей. Ошатні томи УЗЕ (якісний папір, чимало кольорових ілюстрацій) побачили світ передусім завдяки наполегливій, фаховій редакторській праці І. Раковського та спільним зусиллям авторитетного колективу вчених – членів НТШ. Сучасники наголошували: «Ми певні, що в умовах власного державного життя, в умовах нормального розвитку видавничої справи Іван Раковський об'єднав би біля себе не один десяток таких фанатиків, яким був сам, і за своє життя написав би і видав би не тритомну, а в сотні томів енциклопедію, і не окремі брошури до науково-популярних бібліотек, а цілі бібліотеки з різних ділянок природознавства»²⁹.

Феноменальний ерудит, видатний науковець, людина високої особистої і громадської культури, І. Раковський мріяв про те, щоб його «строго научна, хоч і беспрестальна праця могла докинути хоч одну цеголку до культурних змагань нашого українського народу»³⁰. Мрія видатного редактора здійснилася, свідченням чого стали тритомна «Українська загальна енциклопедія» та численні наукові та науково-популярні праці – неоціненний внесок до національного культурного набутку.

²⁹ Цит. за: Головацький І. Іван Раковський (1874–1949) : Життєписно-бібліографічний нарис. – Львів, 2004. – С. 87.

³⁰ Там само. – С. 178.

*Шевчук О. Г.,
доцент кафедри фізики
Інституту точних наук та економіки
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя*

ФОРМУВАННЯ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО КОНТЕНТУ З АСТРОНОМІЇ: ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ТА ФАКТЧЕКІНГ

Транслітерація – механічна передача тексту й окремих слів, які записані однією графічною системою, засобами іншої графічної системи при другорядній ролі звукової точності, тобто передача однієї писемності літерами іншої¹. При їх перенесенні з мови в мову бажано дотримуватися точності або в збереженні буквеного образу топоніма чи власного імені, або у відтворенні звучання. Таким чином, транслітерація – це «перезапис літер за допомогою іншого правописного укладу, який регулюється орфографічними нормами даної мови»². У «Рекомендаціях щодо транслітерування літерами української абетки власних назв» подаються два терміни: транслітерування як передавання тексту, написаного одною абеткою, літерами іншої абетки та транслітерація як текст, отриманий внаслідок транслітерування³.

Транслітеруванню підлягають географічні назви та інші власні назви, терміни, що набули міжнародного визнання. При транслітеруванні таких термінів з мови в мову бажано дотримуватися точності або в збереженні буквеного образу топоніма чи власного імені, або у максимально повному відтворенні його звучання мовою оригіналу.

Проблеми транслітерації виникають при необхідності передати власні назви зір, космічних місій, об'єктів глибокого космосу тощо, особливо зі східних мов, для яких характерною мовно-графічною практикою є застосування ієрогліфів, мов, які широко вживають діакритичні знаки (символи). При переходах між алфавітами, які використовують діакритичні знаки можливі певні стилістико-знакові утруднення. Не є виключенням і астрономічний контент для універсальних енциклопедій.

Важливим моментом при підготовці контенту з астрономії, астрофізики, космонавтики для універсальних енциклопедичних видань є

¹ Транслітерація. URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Транслітерація](https://uk.wikipedia.org/wiki/Транслітерація).

² Вакуленко М. О. Українська латиниця як засіб представлення державної мови в міжнародному спілкуванні. URL : <https://hostmaster.ua/docs/UL.html>

³ Рекомендації щодо транслітерування літерами української абетки власних назв, поданих англійською, французькою, німецькою та італійською мовами // Офіційний веб-портал державної служби інтелектуальної власності України.

проблема фактчекінгу. Адже в останні роки дуже широкого розповсюдження набула практика сенсаційного подання інформації для залучення якомога більшої кількості читачів на платні сайти та акаунти. Часто навіть достовірна наукова інформація подається у спотвореному вигляді через некомпетентність автора матеріалу або в результаті невірної тлумачення результатів наукових досліджень. В цьому та в схожих випадках нагальною та дуже важливою справою є робота фактчекера: його професіоналізм не дозволяє знизити авторитетність енциклопедичного видання.

Під транслітерацією не слід розуміти механічну заміну літер алфавіту іноземної держави літерою свого алфавіту або навпаки.

Таке розуміння процесу транслітерації в своїх працях відстоювали Ю. Маслов⁴, О. Реформатський⁵ та М. Вакуленко⁶.

Для відтворення іншомовних імен та назв українською мовою Державним департаментом інтелектуальної власності⁷ рекомендовано дотримуватися принципів, сформульованих у працях вітчизняних дослідників⁸: В. Моргунюка; А. Войцеховича, Ю. Котікова, Н. Куземської, А. Новікова, Л. Пшеничної, Л. Шрамко, В. Мирошніченко, Ю. Отрохової.

Фактчекінг (з англ. Fact checking – перевірка фактів) – один із напрямків контролю за науковою правдивістю та об'єктивністю поданої інформації. Перевірка фактів спрямована на виявлення невідповідностей між наявними фактами та навколишньою дійсністю⁹. Можна розділити фактчекінг на попередню перевірку та остаточну. Перед публікацією з тексту вбираються неточності й описки. Це допомагає уникнути серйозних проблем¹⁰.

⁴ Маслов Ю. С. Введение в языкознание. – М., 1987. – 272 с.

⁵ Реформатский А. А. Введение в языкознание. – М., 1996. – 542 с.

⁶ Вакуленко М. О. Наукові засади відтворення запозичених та іншомовних слів: інваріантна транскрипція і транслітерація. – К. : Вісник книжкової палати. – 1999. – № 10. – 40 с.

⁷ Державний департамент інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України. Рекомендації щодо транслітування літерами української абетки власних назв, поданих англійською, французькою, німецькою та італійською мовами. (Затверджено 25 квітня 2001 року).

⁸ Моргунюк В. А. Войцехович А., Котіков Ю., Куземська Н., Новікова А., Пшенична Л., Шрамко Л. Рекомендації щодо транслітування літерами української абетки власних назв, поданих англійською, французькою, німецькою та італійською мовами / Офіційний веб-портал Державного департаменту інтелектуальної власності. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Мирошніченко В. М., Отрохова Ю. С. Проблеми та варіанти здійснення перекладу власних назв з англійської мови українською // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я: Тези доп. XX міжнар. наук.-практ. конф. (15–17 травня 2012 р., Харків) / За ред. проф. ТОВАЖНЯНСЬКОГО Л. Л. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – Ч. III. – 334 с.

⁹ Amazeen, Michelle A. Checking the Fact-Checkers in 2008: Predicting Political Ad Scrutiny and Assessing Consistency // Journal of Political Marketing. – 2016. – Т. 15 (4). – Р. 433–464.

¹⁰ Amazeen, Michelle A. Revisiting the Epistemology of Fact-Checking // Critical Review (англ.) русск. – 2015. – Т. 27 (1). – Р. 1–22.

Основні правила та методів роботи фактчекера були розроблені та систематизовані у працях¹¹ таких вчених: М. Amazeen, К. Fridkin, Р. Kenney, J. Patrick, А. Wintersieck, L. Amanda, В. Nyhan, J. Reifler.

Ознаки недостовірно поданої інформації описані та сформульовані у працях багатьох дослідників, серед яких слід відзначити¹²: А. Мішеля, М. Мариетту, Д. Баркера, Т. Боузера, М. Кейдж, К. Хаглін, Г. Пеннікука, Д. Ренда, Н. Чокши, J. Weisberg, E. Pariser.

Метою дослідження є окреслення термінів в галузі астрономії, які при невірній транслітерації назви на іншу мову втрачають свою сутність і не відповідають ustalеним нормам мовлення. Також за мету дослідження слід вважати перелік назв астрономічних об'єктів, які офіційно не затверджені Міжнародною астрономічною спілкою і використання яких без спеціальних застережень може призвести до спотворення поданої в енциклопедію інформації.

Приклади утруднень транслітерації при доборі контенту з астрономічної тематики.

Аналізуючи багаточисельну літературу з астрономічної тематики і виходячи з основної мети та задач по створенню контенту з астрономії та космонавтики, був складений перелік назв астрономічних термінів, які за різними причинами викликають певні труднощі їх транслітерування на українську мову.

Нижче приведені приклади неоднозначного транслітерування назв астрономічних об'єктів. Зрозуміло, що наведені приклади далеко не

¹¹ Fridkin, Kim; Kenney, Patrick J. & Wintersieck, Amanda Liar, Liar, Pants on Fire: How Fact-Checking Influences Citizens' Reactions to Negative Advertising // Political Communication (англ.) русск. – 2015. – Т. 32 (1). – Р. 127–151; Nyhan, Brendan & Reifler, Jason. The Effect of Fact-Checking on Elites: A Field Experiment on U.S. State Legislators // American Journal of Political Science (англ.) русск. – 2015. – Т. 59 (3). – Р. 628–640; Wintersieck, Amanda L. Debating the Truth // American Politics Research (англ.) русск. – 2017. – Т. 45 (2). – Р. 304–331.

¹² Амазен М. Перевірка фактор-чеків у 2008 році: прогнозування перевірки політичних об'яв та оцінка послідовності // Журнал політичного маркетингу. – 2016. – № 15 (4). – С. 433–464; Його ж: Перегляд епістемології фактів перевірки // Критичний огляд. – 2015. – № 27 (1); Морган М., Баркер Д., Боузер Т. Фактична перевірка поляризованої політики: чи забезпечує фактори виробництва чіткі рекомендації щодо спірних реалій? // Форум. – 2016. – № 13; Амазен М. Мавпа Кейдж: Іноді працюють політичні перевірки фактів. Іноді це не так. Ось що може змінити ситуацію. // The Washington Post. – 2015. – 3 черв.; Хаглін К. Обмеження ефекту зворотного зв'язку. // Дослідження та політика. – 2017. – № 4 (3); Хілл С. Дж. Навчаючись разом повільно: вивчення Байеса про політичні факти. // Журнал політики. – 2017; Пеннікук Г.; Ренд Д.. Оцінка впливу спірних попереджень та джерел на предмет сприйняття фальшивої точності новин. – 2017. – 12 вер.; Чокши Н. Як боротися з фальшивими новинами" (Попередження: це не просто). // Нью-Йорк Таймс. – 2017. – 18 вер.; Jacob Weisberg. Bubble Trouble: Is Web personalization turning us into solipsistic twits? // Slate Magazine. – 2011; Eli Pariser. The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You. — New York: Penguin Press, 2011.

вичерпують весь спектр та все різноманіття термінів, які викликають певні труднощі при транслітеруванні. Для зручності можлива варіативність транслітерування подана в дужках; при цьому літери або їх групи, які обумовлюють варіативність терміну подані напівжирним курсивом.

Власні назви зір (транслітерація з арабської, транслітерація з латиниці): Азелус (Азеллус, Азелюс, Азеллюс, Аселюс, Аселлюс); Алмааз (Аль Мааз, Альмааз, Ал Мааз, Аль Маас, Альмаас, Алмаас, Альмаз, Альмас, Аль Маз, Аль Мас); Алула Австраліс (Алула Аустраліс, Алюла Австраліс, Алюла Аустраліс); Аль Адфар (Аладфар, Аль Атфар, Альадфар, Альатфар); Аль Наїр (Аль Наїр, Альнаїр, Альнаїр); Альгіеба (Альгіеба, Аль Геба, Аль Гіеба); Альданаб (Аль Данаб); Альмах (Альмаах, Аль Мах, Аль Маах); Гамал (Гамаль, Хамал, Хамаль); Сірма (Сирма); Преціпуа (Прецепія, Прецепіа); Теєнім (Теєнім); Тейат (Тайят) Постеріор/Пріор; Сіріус (Сіриус, Сіриус, Сіріус); Курхаг (Курхах); Кхад (Хад) Постеріор/Пріор; Мійя (Міія); Унук ель Хайя (Унукельхая, Унукельхайя); Фум аль Самака (Фумальсамака); Чау (Шау, Шао); Еррагал (Ерагал); Заніах (Заніах); Моталах (Моталах, Металах, Металах); Мезартим (Мезартім, Мезартім); Аль Реша (Альреша); Турейс (Турайс); Аль Шіба (Альшиба, Аль Шіба, Альшиба); Зубен ель Генубі (Зубенельгенубі); Зубен ель Шемалі (Зубенельшемалі); Алія (Алія); Сулафат (Суляфат); Аль Шайн (Аль Шайн, Альшайн, Альшайн); Аль Геді (Аль Геді, Альгеді, Альгеді); Шармали Кентаурус (Шармалі Кентаурус), Ке Кван (к Сен); Тай Пзунь (ψ UMa); Тзе (λ Col), Тзо Ке (ρ Aqr), Це Ценг (ι Leo), Цинь Кее (φ Vel).

- Власні назви супутників, метеоритів: Альбіорикс (Альбіорікс); Алетея (Алетья); Аріель (Аріель); Альенде (Аленде, Ал'енде); Умбріель (Умбріель).

- Космічні місії, космічні апарати: Атлантис (Атлантис); телескоп Хаббла (Хабла, Габбла, Габла, Габбла).

- Імена астрономів: Галле (Галле) Йоганн (Йоган) Готфрід (Годфрід) (1812–1910) – німецький астроном; Аріабхата (Аріабата, Ар'ябхата, Ар'ябгата) – індійський астроном (476–550); Гілл (Гілл) Девід (1843–1914) – шотландський астроном; Гіно Бернар (Бернард) (1925–2017) – французький астроном; Голд (Голд) Томас (1920–2004) – австрійсько-американський астроном; Грем-Сміт (Грем-Сміт) Френсіс (1923) – англійський астроном; Гудрайк (Гудрайк) Джон (1764–1786) – англійський астроном; Шарльє (Шарл'є) Карл Вільгельм (1862–1934) – шведський астроном.

- Інші астрономічні терміни: Єхидна (Єхідна); Госес (Госес) Блафф – астроблема; загасання (згасання) Ландау; закон розсіювання Ломмеля-Зеєлігера (Ломмеля-Зеєлігера); залежність Таллі-Фішера (Талі-Фішера) тощо.

Деякий фактаж, пов'язаний з необхідністю застосування правил та прийомів фактчекінгу до газет та статей з астрономічної тематики.

Провівши перегляд багатопланової та різноманітної літератури з астрономії, астрофізики, космонавтики, освоєнню космічного простору можна виділити частину тих «підводних каменів» при складанні контенту з астрономічної тематики до універсальних енциклопедій, які можуть призвести до невірної, спірної, або ж амбівалентної подачі інформації. Для зручності представимо інформацію такого роду за типами та класами.

I. *Повідомлення про неіснуючі відкриття*: «На Місяці виявлена вода (...знайдені брили льоду)», «Супутники не виявили на Місяці слідів перебування людини», «На Місяці знайдені діючі вулкани (гейзери)», «Кам'яне обличчя знайдене на поверхні Місяця (Марса), «Піраміди штучного походження знайдені на поверхні Місяця (Марса, Церері)», «Вчені виявили астероїд, який летить на Землю!». Фейкові повідомлення про відкриття нових планет: Вулкана, Немезиди, Антиземлі, Фаетона, 10 планети; відкриття атмосфери на Меркурії, життя на Марсі, рік на Марсі, залишки археологічних споруд на Марсі, життя на Енцеладі (Європі, Титані), життя на екзопланетах.

Невірною (сенсаційно) подані матеріали наукових досліджень процесу зіткнення галактик (взаємодіючі галактики), опису фізичних умов, що панували в ранньому Всесвіті, навколонаукові публікації по паралельним всесвітам (Мультивсесвіт), сенсаційні повідомлення про відкриття та дослідження чорних дир (сонячних, проміжних мас, надважких) тощо.

II. *Використання не затверджених Робочою групою з номенклатури планетної системи МАС назви деталей рельєфу*¹³.

а) Плутона: кратери Берні, Елліота; області Томбо, Лоуелла; рівнина Супутника; землі Хаябуси, Вояджера; гори аль-Ідрісі, Барре, Тенцинга, Хілларі; гряда Таргар; борозни Слейпнира, Вергілію; улоговини Адлівуна, Гекли.

б) Харона: гори Кларка, Кубрика, кратери Кірка, Спока, Ухури, Сулу, Дарта Вейдера, Люка Скайуокера, принцеси Леї, каньони Ностромо, Гардис, області Галифрей, Вулкан, Мордор.

¹³ Official Naming of Surface Features on Pluto and its Satellites: First Step Approved. — IAU Press Release iau1702. — 2017; Categories for Naming Features on Planets and Satellites (англ.). Gazetteer of Planetary Nomenclature. International Astronomical Union (IAU) Working Group for Planetary System Nomenclature (WGPSN). — 2017; Pluto. Gazetteer of Planetary Nomenclature. International Astronomical Union (IAU) Working Group for Planetary System Nomenclature (WGPSN). — 2017; Alistair R. Walker. An occultation by Charon (англ.) // Mon. Not. R. astr. Soc. — 1980. — No. 192. — P. 47–50.

III. Використання не затверджених Робочою групою по зоряним іменам (*Working Group on Star Names, WGSN*) назви зір^{30-32 14}

Авіс Сатура (η Crv), Аділь (ξ And), Адхафера (ζ Leo), Азха (η Eri), Азельфафаг (π^2 Cyg), Азельфафага (π^1 Cyg), Азельфефага (χ^1 Cyg). Аїн аль Рамі (v^1 Sgr), Акамар (θ^3 Eri), Акраб Постеріор (β^2A Sco), Акраб Пріор (β^1 Sco), Алакфар (ω Dra), Аламак (γ^2 And), Алассо (η UMi), Аліф аль Фаркадин (ζ UMi), Алмааз (ϵ Aur), Алуа (θ^1 Ser), Алула Аустраліс (ξ UMa), Алула Бореаліс (v UMa), Альадфар (η Lyr), Альакраб (ω^2 Sco), Альараф (β Vir), Альатфар (μ Lyr), Альбальдах Мінор (χ Sgr), Альгіебба (η Ori), Альдафірах (β Com), Альдхібах (ζ Dra), Альдібайн (η Dra), Альзірр (ξ Gem), Аль Кальб аль Раї (ρ^2 Ser), Алькафра (χ UMa), Аль Кіркаб (κ Gem), Алькурах (ξ Ser), Аль Мінліар аль Асад (κ Leo), Аль Мінліар аль Шуя (σ Hya), Альнаїр аль Батн (ζ Cen), Альсафі (σ Dra), Аль Сціаукат (31 Lyn), Альтайс (δ Dra), Альталімайн (μ Sgr), Аль Талімайн Прімус (ι Aql), Аль Талімайн Секундус (λ Aql). Альтарф (β Snc), Альтерф (λ Leo), Альфаваріс (δ Cyg), Альфарг (η Psc), Альфаука (β Gru), Альфекка Аустраліс (β CrA), Альфекка Бореаліс (γ CrA), Альфекка Мерідіаналіс (α CrA), Аль Хамалін Пріма (ρ Boo), Аль Хамалін Секунда (σ Boo), Аль Хауд (η UMa), Аль-Хекка (ζ Tau), Аль Хурр (λ Aur), Альшарасіф (β Crt), Ангетенар (τ^2 Eri), Анкаа (α Phe), Аполліон (ι^1 Sco), Армус (η Cap), Арракіс (μ Dra), Аселлус Прімус (θ Boo), Аселлус Секундус (ι Boo), Аселлус Терціус (κ^2A Boo), Аскрепіен (γ Crt), Асмідіск (ξ Pup), Аспідіске (ι Car), Афаф (σ^2 CMa), Ашлеша (ϵ Hya), Багам (θ Peg), Базанімуш (G Sco), Батен Кайтос (ζ Cet), Батрія (β TrA), Бейд (σ^1 Eri), Бекрукс (β Cru), Бірдун (ϵ Cen), Бірхам Ісат (5 Tau), Біхам (θ Peg), Бос (ρ Cap), Брахіум I (σ Lib), Брахиум II (γ Sco), Бунда (χ Aqr), Бхарані (41 Ari), Вей (ϵ Sco), Вестус Пісцес (γ Psc) та інших.

IV. Використання не затверджених Робочою групою по зоряним іменам (*Working Group on Star Names, WGSN*) назв екзопланет¹⁵.

¹⁴ Чёрный В. Г., Майорова В. И. Приложение 5. Собственные имена звёзд // *Астрономия в космонавтике*. – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2008. – С. 193–194; Куликовский П. Г. Таблица 46. Каталог всех звёзд ярче 4,5 m // *Справочник любителя астрономии / Под ред. В. Г. Сурдина*. – 5-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – С. 447–541; Ридпат Я. Звёзды и планеты. Атлас звёздного неба. – М. : АСТ, Астрель, 2004. – 400 с.; Приложение. Собственные имена некоторых звёзд // *Большая энциклопедия астрономии / Сост. Л. А. Феоктистов*. – М. : Росмэн-Пресс, 2009. – 200 с.

¹⁵ G. Takeda, E. B. Ford, A. Sills, F. A. Rasio, D. A. Fischer, J. A. Valenti (2006). Structure and Evolution of Nearby Stars with Planets II. Physical Properties of ~ 1000 Cool Stars from the SPOCS Catalog. California & Carnegie Planet Search. Архів оригіналу за 2013-07-07; Luhman, K. et al. Discovery of a Planetary-Mass Brown Dwarf with a Circumstellar Disk // *The Astrophysical Journal*. – 2005. – № 635 (1). – L. 93–96; F. Pepe, A. C. M. Correia, M. Mayor, O. Tamuz, W. Benz, J.-L. Bertaux, F. Bouchy, J. Couetdic, J. Laskar, C. Lovis, D. Naef, D. Queloz, N. C. Santos, J.-P. Sivan, D. Sosnowska, S. Udry. The HARPS search for southern extra-solar planets. IX. mu Ara, a system with four planets. – 2006.

42 Дракона (Фафнір), 42 Дракона b (Орбітар), 47 Великої Ведмедиці b (Тафао Тонг), 47 Великої Ведмедиці c (Тафао Кео), 55 Рака (Коперник), 55 Рака b (Галілео), 55 Рака c (Браге), 55 Рака f (Харріот), Едасич b / i Дракона b/ (Гипатія), ε Еридана b (Агір), Еррай b / γ Цефея b / (Тадмор), Фомальгаут b / α Південної Риби b/ (Дагон), HD 104985 (Тонатюх), HD 104985 b (Мезтлі), HD 149026 (Огма), HD 149026 b (Смертріос), HD 81688 (Інтеркрус), HD 81688 b (Аркас), μ Жертовника (Сервантес), μ Жертовника b (Кіхот), μ Жертовника c (Дульсінея), μ Жертовника d (Росінант), μ Жертовника e (Санчо), PSR 1257 + 12 (Ліч), PSR 1257 + 12 b (Драугр), PSR 1257 + 12 c (Полтергейст), PSR 1257 + 12 d (Фобетор), υ Андромеди (Титавін), υ Андромеди b (Саффар), υ Андромеди c (Самх), υ Андромеди d (Маджріті), χ Водолія (Лібертас), χ Водолія b (Фортитудо).

V. Використання неофіційних назв галактик:

«Срібна Монета», «Вир», «Антени», «Веретено», «Пуголовок», «Колесо воза», «Комета», «Мишенята», «Соняшник», «Сигара», «Сомбреро», «Феєрверк», «Вертушка», «Чорне Око», «Південна Вертушка», «Цвічне колесо», «Пропелер», «Кошлата брова».

VI. Використання неофіційних назв планетарних туманностей:

NGC 40 «Краватка-метелик» (Цефей), NGC 2346 «Метелик» (Єдиноріг), NGC 7354 «Веретено» (Цефей), NGC 6369 «Око Ворони» (Змієносець), NGC 7662 «Блакитний сніжок» (Андромеда), NGC 2818 «Шикарна» (Компас), NGC 6826 «Мерехтлива» (Лебідь), NGC 2359 «Шолом Тора» (Великий Пес), NGC 6853 «Гантель» /M 27/ (Лисичка), NGC 3132 «Озеро світла» (Паруси), NGC 6720 «Кільце» /M 57/ (Ліра), PLN 283+25.1 «Південна Сова» (Гідра), NGC 2392 «Ескімос»/«Обличчя клоуна» (Близнюки), NGC 246 «Череп» (Кит), NGC 2371-2 «Цукерка» (Близнюки), RAFGL 915 «Ікс»/«Пірамідка» (Єдиноріг), NGC 1514 «Кришталева куля» (Тілець), NGC 6302 «Жук» (Скорпіон), NGC 2022 «Ялинкова іграшка» (Оріон), IC 4406 «Сітчаста» (Вовк), NGC 6543 «Котяче око» (Дракон), NGC 7009 «Сатурн» (Водолій), Abell 21 «Медуза» (Близнюки), NGC 7293 «Равлик» (Водолій), NGC 650/651 «Мала гантель» (Персей), IC 418 «Спірограф» (Заєць), NGC 3587 «Сова» (Велика Ведмедиця), Henize 3-1357 «Скат» (Жертовник), Minkowski 2-9 «Двоструменевий метелик» (Змієносець), NGC 5189 «Спиральна» (Муха), Minkowski 1-92 «Відбиток ступні» (Лебідь), NGC 6537 «Червоний павук» (Стрілець), RAFGL 2688 «Яйце» (Лебідь), NGC 6818 «Маленька перлина» (Стрілець), NGC 7008 «Зародок» (Лебідь) та інших.

VII. Використання неофіційних назв розсіяних зоряних скупчень:

M 7 «Скупчення Птолемея» (Скорпіон), M 42 «Велика Туманність Оріона» (Оріон), M 6 «Метелик» (Скорпіон), M 44 «Ясла» (Рак), M 8 «Лагуна» (Стрілець), M45 «Плеяди»/«Стожари» (Тілець), M 11 «Дика Качка»

(Щит), «Гіади» (Тілець), М 16 «Орел» (Змія), М 48 «Жук» (Гідра), М 17 «Омега» (Стрілець), «Ювелірна Шкатулка» (Південний Хрест), М 18 «Чорний Лебідь» (Стрілець), NGC 2264 «Сніжинки» (Єдиноріг), М 20 «Потрійна/Трифід» (Стрілець), NGC 2264 «Різдва ялинка» (Єдиноріг), М 29 «Холодильник» (Лебідь), М 35 «Підошва» (Близнюки), Melotte 20, Collinder 39 «Скупчення Персея» (Персей), IC 5146 «Кокон» (Лебідь), «Скупчення Парусів» (Паруси), М 41 «Малий Вулик» (Великий Пес), М 13 «Hercules Globular Cluster»¹³ (Геркулес).

VIII. Використання астеризмів¹⁶:

Діамант Діви та окрема його частина Весняний Трикутник (зорі Волопаса сузір'я, α Діви сузір'я, β Лева сузір'я, α Гончих Псів сузір'я); Літньо-осінній трикутник (зорі α Ліри сузір'я, α Лебедя сузір'я, α Орла сузір'я); Великий Квадрат, Літньо-осінній трикутник (зорі α Ліри сузір'я, α Лебедя сузір'я, α Орла сузір'я); Зимовий трикутник (зорі α Великого Пса сузір'я, α Малого Пса сузір'я, α Оріона сузір'я); Зимове коло (зорі α Великого Пса сузір'я, α Малого Пса сузір'я, α Оріона сузір'я, β Близнюків сузір'я, α Близнюків сузір'я, α Візничого сузір'я, α Тельця сузір'я, α Оріона сузір'я); Єгипетський Хрест (зорі α Великого Пса сузір'я, α Малого Пса сузір'я, α Оріона сузір'я, ζ Корми сузір'я, α Голуба сузір'я); W-астеризм в Кассіопея сузір'ї (зорі α , β , γ , δ , ϵ), Північний Хрест в Лебедя сузір'ї (зорі α , β , γ , δ , ϵ), Сніп в Оріона сузір'ї (зорі α , β , γ , ζ , η , κ), Ескімо в Волопаса сузір'ї (зорі α , ϵ , δ , β , γ , ρ), Вітрило Спіки у Ворона сузір'ї (зорі δ , γ , ϵ , β , α), Метелик у Геркулеса сузір'ї (зорі ϵ , δ , β , π , ζ); Голова Дракона в Дракона сузір'ї (зорі β , γ , ν , ξ), Глечик або Y-астеризм в Водоля сузір'ї (зорі η , ζ , π , γ), Пояс Оріона (зорі δ , ϵ , ζ), Щит Оріона (зорі π^1 , π^2 , π^3 , π^4 , π^5 , π^6) та Меч Оріона в Оріона сузір'ї (зорі $\theta^{1,2}$, ι^1), Голова Горгони в Персея сузір'ї (зорі β , π , ρ , ω), та інших.

IX. Використання неофіційних назв дифузних туманностей:

«Бульбашка», «Півмісяць», «Вуаль», «Петля», «Рибацька Сітка», «Північна Америка», «Пелікан», «Вугільний мішок», «Каліфорнія», «Коняча Голова», «Душа», «Серце», «Ірис», «Валентинова Роза», «Тюльпан», «Полум'я», «Факел», «Туманність Полуменючої Зорі», «Лагуна», «Орел», «Пташеня Орла», «Омега», «Кокон», «Кошача Лапа», «Кіготь Ведмедя», «Пес та Здобич», «Розетка», «Хвіст Лиси», «Лисяче Хутро», «Голова Відьми», «Мітла Відьми», «Привід», «Чаклун», «Ангел», «Олівець», «Гарантул», «Рот Риби», «Засув», «Меч», «Парус», «Чоловічок, що біжить», «Пістолет», «Пропелер», «Метелик», «Печера», «Креветка», «Змінна туманність Хаббла», «Комета», «Галактичний перстень», «Фея», «Яйця Орла», «Стовпи Творіння», «Слон», «Мавпа», «Пакман», «Замковий Отвір», «Конус», «Курильна Трубка», «Туманність Ро Змієносця», «Хобот Слона», «Е», «Змія», «Темний Кінь», «Голова Мавпи», «Карина», «Крабоподібна», «Куля», «Туманність Тихо Браге», «Туманність Кеплера», «Медуза».

*Шліхта І. В.,
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу соціогуманітарних наук
Державної наукової установи
«Енциклопедичне видавництво»*

СВІТОВА СПАДЩИНА ЮНЕСКО НА СТОРІНКАХ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ВИДАНЬ

Світова спадщина ЮНЕСКО – визначні культурні та природні цінності, що вважаються надбанням усього людства. Для презентації / збереження світового надбання організація формує та постійно оновлює 4 переліки: Список Світової спадщини; Список світової спадщини, що знаходиться під загрозою; Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства; Список нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони. Україна ратифікувала Конвенцію ЮНЕСКО про охорону світової культурної та природної спадщини 12 жовтня 1988 р.

Головним джерелом інформації про об'єкти Світової спадщини людства є офіційний сайт ЮНЕСКО¹. Сайт, по суті, виконує функцію електронної версії енциклопедичного видання про об'єкти Світової спадщини. Типова стаття про пам'ятку має таку структуру: коротенький вступ; значення (де наводиться характеристика пам'ятки; деталізуються критерії, що дозволили зарахувати її до Світової спадщини людства; а також цілісність пам'ятки; її автентичність; вимоги до захисту об'єкта). Інфографіка додатково відображає розташування пам'ятки, її площу, рік зарахування до переліку об'єктів Світової спадщини людства; зміни в статусі об'єкта (наприклад, розширення об'єкта) тощо. Наводяться корисні покликання. Світлина пам'ятки подається після вступу й у такий спосіб розмежовує інформацію, подану для пересічного читача, та інформацію, призначену для професіоналів.

Друковані видання про об'єкти Світової спадщини людства, зазвичай, мають довідковий характер². Їх левова частка зорієнтована на туристів. Тому текстовий матеріал лаконічний, книги добре ілюстровані, наводиться інформація, що є корисною винятково для туристів (зокрема, як проїхати до конкретної пам'ятки).

¹ World Heritage List – UNESCO World Heritage Centre. URL : <https://whc.unesco.org> › list

² Зокрема: Сокровища человечества. Памятники культуры, внесенные в Список всемирного наследия ЮНЕСКО. – М. : БММ, 2011. – 336 с.; Утко Е., Шумихина О. Сокровища человечества. 981 памятник Всемирного наследия ЮНЕСКО. – М. : ЭКСМО, 2013. – 536 с.; The Objects of the UNESCO World Heritage in Ukraine: Reference Book / Comp. by O. O. Skachenko. – К., 2015. – 48 р.; Марчук И. Объекты Всемирного наследия Японии. – СПб. : Сидорович, 2016. – 26 с.

Провідні енциклопедичні видання приділяють Світовій спадщині людства недостатньо уваги. Перелік Світової спадщини став критерієм відбору гасел для багатьох із них лише нещодавно. Так, на сайті «Британіки» (*Encyclopedia Britannica*)³ вже оприлюднено статті про низку об'єктів Світової спадщини людства. Але цей перелік не покриває повністю навіть спадщину Великої Британії. Українська спадщина представлена лише трьома статтями невисокої якості. Так, у статті «Історичний центр Львова» розповідається про м. Львів у цілому, а не про згаданий об'єкт ЮНЕСКО. Аналогічна ситуація склалася зі статтею «Київ: Собор святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра». Найвідповідніша з трьох статей присвячена Херсонесу Таврійському.

Для «Великої російської енциклопедії» («*Большой российской энциклопедии*») Світова спадщина людства не є критерієм, навіть у випадку російської спадщини. Онлайн версія енциклопедії дублює друкований варіант і не містить додаткової інформації з цього питання.

Для укладачів «Великої української енциклопедії» (ВУЕ) Список світової спадщини є одним із головних критеріїв відбору гасел у царині пам'яткознавства, а Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства – критерій відбору гасел із культурології. До переліку Світової спадщини ЮНЕСКО зараховано і культурні, і природні об'єкти. Однак кожен різновид пам'яток має свою специфіку. Тому гасла логічно розподілені між тематичними словниками з культурології та географії.

Розроблено структуру типової статті про об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО:

Дефініція (географічна прив'язка; вказується рік зарахування пам'ятки до Списку Світової спадщини та всі зміни, що відбулися з об'єктом – якщо такі мали місце).

Історична довідка.

Характеристика.

Значення.

Додатково (цікава або ж важлива інформація, що не увійшла до основного тексту).

Перелік джерел і літератури.

Оприлюднення статей про об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО на сторінках ВУЕ сприятиме популяризації цих пам'яток, а також ідеалів ЮНЕСКО та пам'яткоохоронного руху в Україні. Окрім того, видання презентуватиме українську спадщину світовій спільноті, що розглядається укладачами ВУЕ як одне з пріоритетних завдань.

³ List of World Heritage Sites – Britannica.com. URL : <https://www.britannica.com/topic/list-of-World-Heritage-sites>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Арістова Алла Вадимівна**, доктор філософських наук, професор, завідувач відділу соціогуманітарних наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
- Бабка Володимир Леонідович**, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу соціогуманітарних наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
- Блануца Андрій Васильович**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України
- Борисенко Катерина Григорівна**, кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу соціогуманітарних наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
- Васюк Марина Валеріївна**, магістрант Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Віднянський Степан Васильович**, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України
- Гайко Геннадій Іванович**, доктор технічних наук, професор, професор кафедри геоінженерії Інституту енергозбереження і енергоменеджменту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
- Гірік Сергій Іванович**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу соціогуманітарних наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
- Гладун Анатолій Ясонович**, кандидат технічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України
- Гришанова Ірина Юріївна**, науковий співробітник Інституту програмних систем НАН України
- Єнін Максим Наїмович**, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
- Зав'ялова Людмила Володимирівна**, кандидат біологічних наук, науковий співробітник відділу природничих наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»

- Киридон Алла Миколаївна**, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, директор Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
- Крайнікова Тетяна Степанівна**, доктор наук із соціальних комунікацій, доцент, професор кафедри видавничої справи та редагування Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Кульчицький Станіслав Владиславович**, доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу історії України 20–30-х рр. XX ст. Інституту історії України НАН України
- Кушнір Людмила Миколаївна**, кандидат географічних наук, доцент, вчитель географії Комунального закладу «Розсошенська гімназія» Щербанівської сільської ради Полтавського району Полтавської області
- Найдюнов Олександр Григорович**, кандидат філософських наук, доцент, науковий співробітник відділу природничих наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
- Очеретяний Олександр Олександрович**, завідувач сектору з питань національно-патріотичного виховання Національного музею історії України у Другій світовій війні
- Рогущина Юлія Віталіївна**, кандидат фізико-математичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту програмних систем НАН України
- Тищенко Андрій Олександрович**, науковий співробітник відділу соціогуманітарних наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
- Троян Сергій Станіславович**, доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Національного авіаційного університету
- Філімонова Тетяна Віталіївна**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, учений секретар Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
- Червак Богдан Остапович**, перший заступник Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України
- Черниш Наталія Іванівна**, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри медіакомунікацій Української академії друкарства
- Шевчук Олександр Григорович**, доцент кафедри фізики Інституту точних наук та економіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
- Шліхта Ірина Василівна**, кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу соціогуманітарних наук Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»

Наукове видання

**ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ КОНТЕНТ
І ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО СВІТУ**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

(30 жовтня 2019 р., м. Київ)

За ред. д. і. н., проф.
Киридон А. М.

Відповідальна за випуск
к. пед. н., с. н. с. *Філімонова Т. В.*

Комп'ютерне верстання
Кочубей О. Є.

Підписано до друку 28.11.2019 р. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 6.74. Наклад 100 прим.
Зам. № 2812

ТОВ “ДІА”
вул. Васильківська, 45, м. Київ, 03022, Україна
тел./факс (044) 257-16-15

**Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1149 від 12.12.2002 р.**

